

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by

Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No 5 (482), May, 1988, Vol. XLI

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, проф. д-р М.
Кушнір, інж. В. Олесків, ред. Л. Полтава, проф. Б. Романенчук,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1988 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл
Аргентина (амер дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр
В Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам
вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку
знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (482)

ТРАВЕНЬ, 1988

Річник XLI

Зміст V-ої книжки

У Свято Героїв

і в 50-ліття з дня смерті Є. Коновальця

Михайло Ситник: 25.5.1926	516
М. Струтинський: ПІСНЯ ПРО СМЕРТЬ	517
Степан Мусійчук: НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ВОЖДЕВІ УКРАЇНЦІВ-НАЦІОНАЛІСТІВ ЄВГЕНОВІ КОНОВАЛЬЦЕВІ	518
Уляна Кравченко: МОЛИТВА	519
О. Кониський: НЕ ПРИЗИВАЙТЕ ВСУС БОГА	520

— У СВЯТО ГЕРОЇВ	521
Степан Бандера: НАД МОГИЛОЮ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ	527
М. Сулятич: ПЕРЕМОГА ЗА ТВОРЦЯМИ ЖИТТЯ, ЯК ГЕРОЇЧНОГО ПОДВИГУ! (Сл. п. Євген Пришляк)	532

Ніна Строката: РОЗПОВІДЬ ПРО РАЇСУ РУДЕНКО	542
--	-----

З Матеріалів VII ВЗ ОУН

— ЗВЕРНЕННЯ ДО ВІЛЬНИХ І ВОЛЕЛЮБНИХ НАРОДІВ	548
— ДЕКЛАРАЦІЯ У СПРАВІ УДП	553

З дому неволі

— Відкритий лист росіянки до Сахарова, Орлова і Солженіцина в обороні Тисячоліття Хрищення України — 556; Звернення Редколегії журналу «Український Вісник» — 560; Відкинули легалізацію УКЦ в Україні — 561; Лист Культурологічного Клубу до Західної Німецької Телевізії — 562; Летючка київських комсомольців — 565; Доля українських політ'язнів в таборі 36-1 в Кучіно — 568; Відкритий лист до Британського міністра Закордонних Справ, що відвідав столицю Київ — 569.

Поезія

Осип Маковей: Подорож до Києва — 571; Воскресення — 574.

Наука, дослід.

Євген Крамар: З ВИСОТИ ЛУЦЬКИХ БАШТ (Продовження, 2)	577
Ольга Вітошинська: НОВІ ДОСЛІДИ НАД ВІДРОДЖЕННЯМ 20-ИХ РОКІВ ТА МИКОЛОЮ ХВИЛЬОВИМ (Закінчення, 3)	592
Горь Кичуровський: МОНОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО	603

Спогади

Богдан Чуйко: КОЛИ ПЕРЕМОЖЕШ — ТИ ЦАР, А КОЛИ ПОТЕРПИШ ПОРАЗКУ — ТИ БАНДИТ (Продовження, 2)	611
--	-----

Огляди, рецензії

Микола Чирковський: Книга, що збагатила історично-церковну літературу — 626;
Роман Кухар: Муза служіння народів — 629; Р. К.: Недостача в жидів об'єктивності
— 632; Петро Гой: Правнучка князя Володимира Великого похована в Баварії — 634.

— Мовно-літературні виклади на УВУ в Мюнхені 1988 р.	635
---	-----

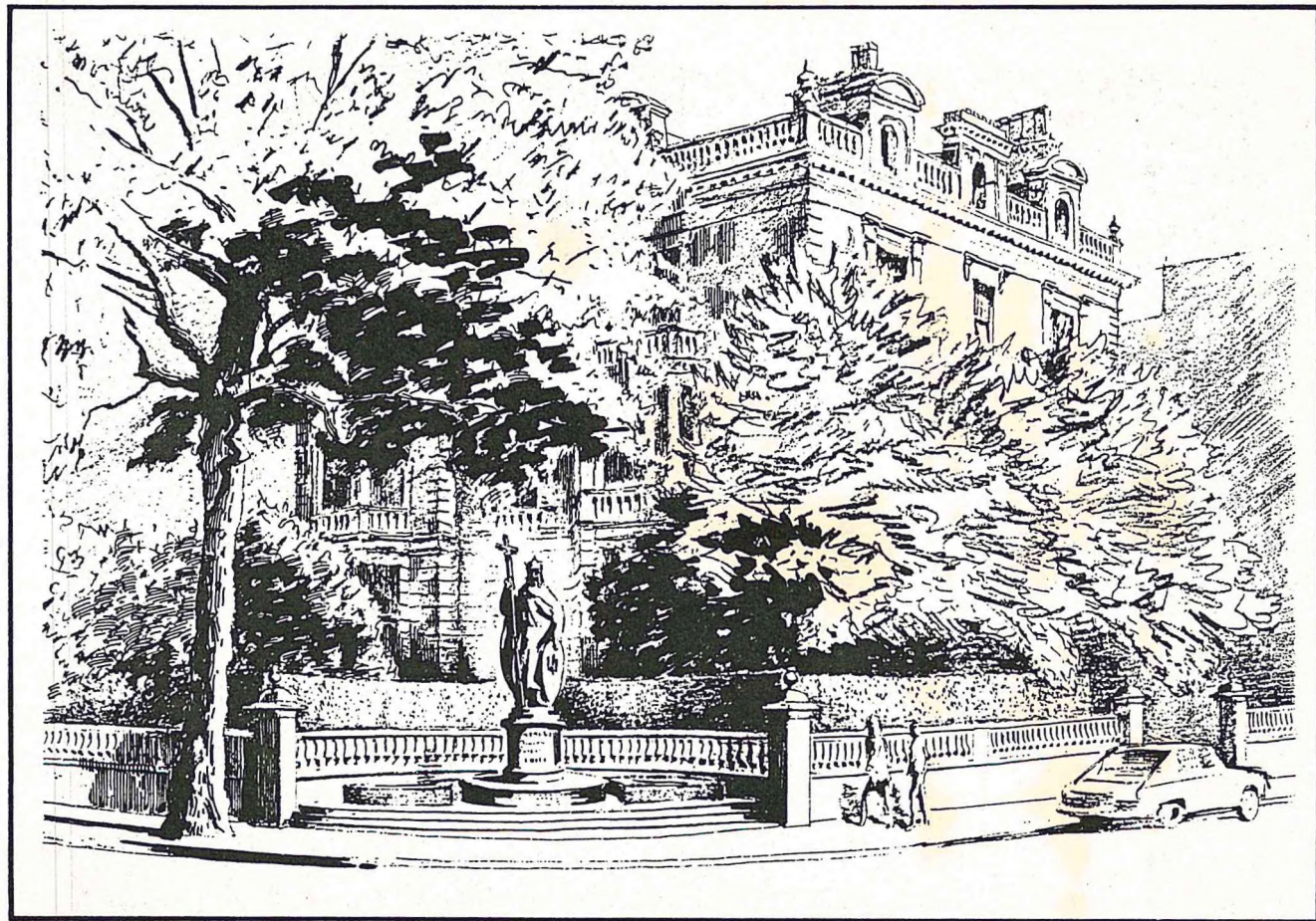
Посмертні згадки

Сл. п. ДМИТРО ВАЛЬЧЕФФ	637
------------------------------	-----

Замість квітів

Арсен Турцевич: Замість надгробного слова (Сл. п. Юліан Заблоский) — 638; Володимир
Заставний: Сл. п. Юліан Заблоский — 640; Пожертви «Замість квітів на могилу сл. п.
Ю. Заблоского» — 640.

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

*Загальний вигляд оточення і пам'ятника рівноапостольному князеві
Володимирові Великому, що буде споруджений в Лондоні в травні 1988 року*

Евген Коновалецъ 14.6.1891 — 23.5.1938

У Свято Героїві в 50-ліття з дня смерти Євгена Коновальця*Михайло СИТНИК*

25.5.1926

Сім пострілів, підступних і лукавих,
На кожную літеру — один набій,
І зоря погасла в небі голубім,
Своїм мигтінням осяйнувши славу.

Сім стрілів, бо сім літер — це Петлюра,
Бо Україна — також літер сім, —
Поеднані у запалі одним
З Твоїм життям у дні лихої бурі.

І від Твоєї дорогої крові,
Здавалось, почорнів старий Париж,
І ми не знали, як благословиш
Ти нас на помсту і на битви нові.

Бож не дзвонили дзвони у столиці,
Бо Київ плакав тільки у ночі,
А вороги збирались, як сичі —
Підстерегти печаль на наших лицах.

А ми як сироти, поміж собою
Затаєно клялися на шаблях
Підняти вище синьо-жовтий стяг,
Що впав із рук Твоїх разом з Тобою.

Ми несли прапор славою повитий,
Бо знали, як і знаємо тепер,
Що наш Отаман лиш в Парижі вмер,
А на Вкраїні буде вічно жити!

М. СТРУТИНСЬКИЙ

ПІСНЯ ПРО СМЕРТЬ

Нечутно приплела ясна, розспівана весна.
На синім небі знову сонце золотіє. . .
О, друзі молоді, як розгадати б то, хто з нас
Пройде з несхиленим чолом крізь хвищу вітровіїв?

І в ті прийдешні, в славі золоті літа,
Як залопочуть знамена народу молодого —
Молитва вірна сповнить переможців спрагнені уста,
А сурми засурмлять у даль велику перемогу.

Та чаша кришталева ще не сповнена ущертъ.
На шляху кам'янім паде з нас хтось щоденно. . .
Вітаймо ж, друзі, серцем юним нашу славну смерть,
Бо через чорну смерть нам шлях у вічне воскресення.

І сльози страдних матерів, сестер, любих жінок,
Мов квіти весняні, вплетім в чудний вінок!
І щоб могили впалих бур'яном не заростали,
Вони ж на варті, у рядах найперших впали.

Благословен на віки той, за правду хто упав,
Літери віднайдім в серцях незримі
І проспіваймо на весь світ устами молодими
Єдину, найсвятішу правду з вічних правд.

На землю рине дорога червона кров,
Тим за колонами, що йдуть — святе причастя.
Народ через Голготу ще не перейшов. . .
Народе, дужий будь, щоб під хрестом не впасти!

Степан МУСІЙЧУК

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ВОЖДЕВИ
УКРАЇНЦІВ-НАЦІОНАЛІСТІВ
ЄВГЕНОВІ КОНОВАЛЬЦЕВИ

Чорні хмари в стяг жалоби оповили небо сине,
Тайним тоном над степами дзвін тривожно загудів. . .
Ой, не стало між живими Вождя Війська України,
Що всю Націю Велику Він будив, до бою вів!

Ой, не стало Команданта, що борців вів бодрі лави,
Що до чину, до перемоги освітляв нам рідний шлях. . .
З руки ката впав Герой наш, впав на полі бою-слави. . .
Та не взяв від Нього зброї ні москаль, румун, ні лях.

За державність України, за націю рідну свою,
За Мазепину ідею свою кров наш Вождь пролляв,
А бойовикам завзятим передав Він свою зброю,
Щоби йшли й будили нарід, до бою весь ставав.

Ми над Вождем, що в могилі, схилим нині чола свої
І ту зброю, що лишив нам, чином своїм загострим!
Станьмо лавою одною, всі готові, всі за зброю!
На катах смерть Коновальця ми стократно відомстим!

Вічна пам'ять, Добрий Вождю! Вічна пам'ять й тричі Слава!
Споживай в чужій землиці, по всіх трудах спочивай!
Твій Дух всіх нас в ряди стягне, в одну спільну, карну лаву,
Твого діла ми довершим. . . Ти нас в бій благословляй!

Уляна КРАВЧЕНКО

МОЛИТВА

Боже!
Не дай, щоб темний ворог України
Нас поборов,
До рідних святощів і до країни
Ти, Отче, в серце кожної людини
Сам вплив любов.

Досить вже сліз росило наші вії,
Досить вже втрат —
Не відбирай останньої надії
Що сонце волі нам ще заясніє,
Жде мир нас й лад.

Не дай допити нам до дна самого
Цю чашу вщерть —
Освободи нас з гнету вікового,
Ах, не засуджуй, Отче, люду строго
На згубу — смерть.

Ти, що лелії зберігаєш цвіти
У бурі час,
Захорони нас і дай достреміти
До повного життя і до освіти,
Поглянь на нас!

По днях зневаги від влади тиранів,
По муках всіх,
Хай промінь ласк Твоїх на нас упаде —
І діждемось в будуччині розради,
Добра і втіх!

О. КОНИСЬКИЙ

НЕ ПРИЗИВАЙТЕ ВСУЄ БОГА

Не призывайте всує Бога,
Не призывайте ви Христа,
Не оскверняйте ви святого,
Животворящого хреста!

Христос учив народ любити,
І за народ Христос страждав;
А ви грабуєте освіту
І те, що Бог народу дав.

Христос носив вінець терновий,
Святу кров свою пролив,
Своею смертю святою
Народ з неволі ікупив;

А ви — народ рабом зробили,
Братів за гроші продали,
Народ в терніях водили,
І піт, і кров його лили.

Не християни ви — Юди!
Цілуєте ви хрест святий,
А хрест народів на груди
Щодня кладете ви тяжкий.

Ви гірш Юди! — той вдавився,
Ви тими грішми живете,
Що менший брат для вас трудився,
І брату жить не даєте!

Не призывайте ж всує Бога,
Не призывайте ви Христа,
Не оскверняйте ви святого,
Животворящого хреста!

У СВЯТО ГЕРОЇВ

В українського народу завжди було і є глибоке відчуття нерозривної єдності між померлими, живими і майбутніми поколіннями. Ті, що вже в могилах, і ті, що живуть, і ті, що ще народяться — всі вони творять одну органічну духову національну спільноту.

Тому й не диво, що в нас витворився і дуже розвинувся культ героїв, культ померлих, культ могил. Ця наша символіка могил сильно пов'язана з українською землею. Коли говоримо про культ героїв і могил, нам перед очима стоїть рідна, свята, скроплена кров'ю найкращих синів і дочок українська земля, що навіть у добу найбільшого лихоліття завжди була опромінена сонцем і чудовим розмаєм зелені. За маєстатичною величчю Карпатських гір, за бурхливим козацьким морем — розкинулась безмежна рівнина буйних піль і степів, де око не знаходить відпочинку і лине в безкраю далину, у безвість, там, де зустрічаються Творець і природа. І саме звідти черпаємо нашу свідомість, що ця наша чудова українська земля, встелена кривавою багрянницею і засіяна могилами, споконвіку була нашою, є нашою, і нашою буде. Тут жили наші предки, тут живуть і їх нащадки!

Наш національний геній Тарас Шевченко передав історичне значення наших могил такими словами:

«На берегах Дніпра, на Київщині та на Полтавщині ви не пройдете і верстви поля, не прикрашеного високою могилою, а іноді й десятком могил. . . Що ж говорять допитливому нащадкові оті часті темні могили на берегах Дніпра і оті величезні руїни палаців і замків на берегах Дністра? Вони говорять про рабство та про волю. Бідні, малосилі Волинь і Поділля, вони охороняли тих, що їх розпинали. . . Моя прекрасна, могутня, вільнолюбна Україна туго начиняла своїм вільним та ворожим трупом незліченні величезні могили. Вона своєї слави на поталу не давала, ворога-гнобителя під ноги топтала і вільна, нерозтлінна вмирала. От що означають могили і руїни. Не дурно ж сумні та журливі ваші пісні, задумані земляки мої. Їх склала воля, а оспівала сумна самотня недоля».

Саме Тарас Шевченко поглибив і розкрив символіку могил: «Ех, як би то. . . — писав він, — Як би то знати те, Що там поховали, Не плакали б діти, Мати б не ридала».

Що ж там поховали? Відповідь Т. Шевченко передає символічним образом. Йому ніби приснився сон, що він, малий хлопець,

пасе ягнят біля могили. Могила «розвернулась», розкрилась, і вийшов з неї сивовусий козак. Узяв його за руку, поніс на могилу й каже:

«... Дивися дитино:
Усі ті могили — усі отакі:
Начинені нашим благородним трупом,
Туго начинені. Оце воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами — козаками...
.....

Всі ми однаково за волю лягли,
Всі ми і встанем — та Бог його знає,
Коли-то буде. Дивися ж, дитино,
Та добре дивися! А я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть,
За що і я між ними в могилі лежу».

Ось така символіка наших могил — у них «воля спить», разом з її оборонцями. І прийде час, коли «розвернуться» могили, встане воля і слава України...

Між Першою і Другою світовими війнами на Західньо-українських землях, в Галичині і на Волині могили поляглих героїв були святим місцем, до якого відбувалися проці.

Там, де окупанти толерували релігійні обряди, у Зелені Свята всі, хто жив, йшли до могил героїв. Урочистими походами, з корогвами і вінками, а де не можна було, то одним, стежками і бездоріжжями, виминаючи поліційні застави ворога, спішили прочани до дорогих могил. Прикращували їх зеленню і квітами, національними прапорами і тризубом, клали у головах героїв або на хресті терновий вінець. А коли священик служив Панахиду, коли співали «Вічна пам'ять...», коли слухали слів проповідника, — поринали у глибокий духовний світ, едналися і безмовно розмовляли з духом тих, що «Жертвою впали в нерівному бою з лютими до свого народу...». А потім співали їм пісню-колисанку: «Спить, хлопці, спить...».

Довго стояли і молилися прочани біля могил, бо стояли над джерелом натхнення, віри і надії. І здавалось, що з могили чути стогін української землі, що вона здригається під копитами княжих дружинників, що чути брязкіт шаблук козацького лицарства, відгомін боїв за волю, віру й народ, що чути звуки гострення свячених ножів гайдамаків, бойові пориваючі пісні новітнього українського вояцтва, що йшло в бій за Бога й Україну, за волю і

державу. До чулих сердець прочан і могил долітав гимн перемоги духу над дочасним, перемога світла над темрявою. А десь із-за могил виринали золоте сонце й опромінювало землю... З українського чорнозему підносились грізна рука месника за кривди народу, борця за його ідеали.

А не раз біля могил відбувались і зударі з поліцією ворога — прочани своєю кров'ю скроплювали могили героїв, захищаючи їх світле ім'я і честь.

Додаймо, що культ предків, культ померлих, культ героїв — у нас дуже різниться від такого ж культу в інших народів. У інших народів смерть людини збігається з обмертвінням природи. Вони йдуть на могили в понуру, непривітну листопадovu пору, коли все довкола завмирає. Ми ж ідемо на могили в Зелені Свята, коли природа розвивається-цвіте, коли її могутні сили розгортаються і навівають на людську душу почуття невмирущости духовного життя. Ми завітчуємо могили не чорним кольором, кольором смерті, а зеленню, квітами, вінками, бо зелений кольор є символом відродженого життя природи. Бо тут відображене не перехідне, часове, а вічне життя. Тому не розпач і смуток, а віра в нерозривність крові роду, в її безсмертність, віра в спільноту живих, мертвих і ненароджених поколінь — відображена в нас у культі героїв. Бо, як сказав поет, «Не плакати нам за тим, що вони, герої, загинули, а радіти, що вони в нас були».

Ця коротка пригадка про містику могили, про культ героїв, особливо потрібна нам на чужині, бо живемо, переважно, в такому оточенні, яке не може збагнути містичної сили і віри, що їх нам дають могили героїв і культ наших предків. Це впливає і на нас, а не розуміючи значення культу героїв, культу померлих, втрачаємо і наше традиційне джерело духового відродження і натхнення.

Не забуваймо ж і того, що в нашій Україні панує лютий і безбожний ворог. Московські окупанти заборонили не тільки релігійну практику, традиційне вшановування українських національних героїв, а навіть самі могили риють-розривають і збезчещують пам'ять поляглих.

Навіть тоді, коли збираємось біля символічної могили на честь поляглих героїв, своїм духовним еством стаємо віч-на-віч із безсмертністю духу поляглих. Кожен із нас своїми духовними очима бачить у той момент образ того, кого знав або про кого чув, хто похований на рідній землі або й на чужині, склавши своє життя на жертovníку Батьківщини. А вмираючи, всі ті герої залишили нам золотий мīt, легенду героїчних досмертних зусиль у боротьбі за волю свого народу.

Герої іменні і безіменні — це джерело життя нашої нації. На їх ідеалізмі й героїзмі виховувалися і виховуються нові покоління. Бо життя героїв — це книга безсмертя, книга ідеалів людини на землі.

Хто вони, ці наші національні герої, і що вирізнило їх та запевнило їм безсмертя?

Насамперед це ті, в серцях яких горіла велика, палка любов до своєї Батьківщини, до свого народу. А це одне із найкращих, найвеличніших і найшляхотніших людських почувань. Як і кожне почування, воно в одній людини більше, сильніше, а в іншій — менше, слабе, але рідко трапляються такі безбаченки, в яких зовсім не було б почування любови до своїх батьків, до своєї батьківщини. А «більшої любови, — сказав апостол Йоан, — ніхто не має, як той, хто свою душу покладе за друзів своїх».

Вони мали сильну віру, а віра, духовна сила людини — це великий дар Божий, що збагачує духовний світ і надає життю глибокий змісл. Віра — «зрушує гори» і неможливе робить можливим. Але віра без діл — мертва, тому тільки діла, насичені вірою, стають величними й безсмертними.

Вони були вірні своїм ідеалам, а це основна чеснота лицарства. Це відоме Шевченкове «Мучусь, караюсь, але не каюсь». Це відомий символ вірності Батьківщині, висловлений Іваном Франком:

«... Все, що мав
Віддав для одної ідеї.
І горів, і яснів, і страждав
І трудився для неї».

Вони були витривалими, незламними, а це одна із найцінніших рис характеру. «Хто видержить до кінця, — казав Христос, — той спасеться».

Бо, — як писав Сергій Єфремов у своїй «Історії українського письменства», — «блиснути величним учинком, все навкруги досягнувши відразу, не важко тому, хто має на це сили. . . Але з дня на день тягнути ярмо буденної праці, не бачити ні в минулому, ні в майбутньому нічого, крім низки таких сірих днів — це справжній героїзм, бо все життя зводить в один суцільний подвиг. І не впасти під вагою такого подвигу — це найвищий ступінь, до якого може піднятися людина, бо вимагає це найбільшої людської сили. Непохитну залізну вдачу, велику силу духа, незламну віру в себе і в своє діло треба мати для цього».

Не вистачає щось хотіти, треба ще мати силу волі, щоб це досяг-

нути. Щоб перемогти якусь одну перешкоду, вистачить не раз одне коротке зус. ля. Хвилеве обурення, а навіть розпач дають досить сили, щоб учинити якийсь один акт героїзму, але справжню силу характеру, справжній героїзм виявляє тільки той, хто витривало змагається за свої ідеали впродовж цілого свого життя, а перемагає тільки той, хто витримає до кінця.

Вони були непокірні і войовничі, були завжди готові виступити проти неправди і зла, боротися за правду і справедливість. А це традиційна риса української духовности княжих, козацьких і найновіших часів, висловлена словами гетьмана І. Мазепи: «Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права».

Вони шанували свою особисту й національну гідність, і мали моральну силу піднятися вище від свого оточення та бути прикладом для інших.

А понад усе вони були великими ідеалістами, бо тільки ідеалізм породжує героїзм. Вони ризикували своїм життям і склали його на жертovníку Батьківщини не тому, що не цінили свого життя. Навпаки, вони найкраще розуміли ціну життя, бо саме за життя інших, за життя свого народу, свідомо і з радістю приймали смерть. А цінили вони ідейні, духовні вартості життя, жили для них, захищали їх і вмерли за них.

Це тільки кілька прикладів, що дають нам неповну характеристику наших національних героїв. *Життєздатність нації, як і життєва витривалість поодиноких людей, залежить не тільки від фізичного здоров'я і матеріального добробуту, а перш за все — від її духовного наставлення, її витривалості і ідеалів.*

В час, коли Італія боролася проти чужинецького панування за своє визволення і об'єднання в соборній державі, відомий італійський ідеолог Мацціні писав:

«Ідеал благородний — окрилений могутністю, він людину робить великою, він блискучий, коли молода душа, вільна від забобонів, суєтності і нікчемного страху, стає віч-на-віч з майбутнім. Здійснювання ідеалу має бути рішучим і завзятим у найменших подробицях, як і в тих хвилинах, що творять епоху. Тільки таким чином осягнемо велич, тільки таким чином здійснюємо святу справу... Людина, що прагне великого, а не скаже «прощай» міркуванням, розвагам, усім життєвим приємностям і особистому щастю, — не осягне нічого...».

Українська нація має свої ідеали, які мусять стати ідеалами кожного українського патріота. І на святах Героїв черпаємо саме на-снагу, віру, витривалість і натхнення для здійснення тих ідеалів, що за них віддали своє життя найкращі сини й дочки України.

Хай перед нашими очима, мов на фільмовій стрічці, пересунуться когорти наших національних героїв, зокрема тих, що віддали своє життя за волю і державність в минулі десятиліття: Українські Січові Стрільці, вояки і старшини Наддніпрянської і Галицької армій, Вільне Козацтво, наддніпрянські повстанці, бойовики Української Військової Організації, члени Спілки Визволення України і Спілки Української Молоді, члени Організації Українських Націоналістів, воїни Дружин Українських Націоналістів, вояки і старшини Української Повстанської Армії, а також вояки і старшини I Дивізії УНА, десятки тисяч українських в'язнів-революціонерів, що згинули в московських концтаборах, тисячі українських національних, церковних, культурних і наукових діячів, що згинули в московських тюрмах і на засланні, тисячі інших українських вояків, що впали на різних фронтах з ім'ям України на устах, та тисячі тих волелюбних синів і дочок українського народу, що й тепер своєю кров'ю зрошують рідну українську землю.

На їх чолі яскравим світлом, пламенним вогнем горять імена тих, що стали символом сучасної української визвольної боротьби: *Симон Петлюра, Євген Коновалець, Роман Шухевич і Степан Бандера*.

Збудуймо ж їм вічний, тривалий, пам'ятник: Українську Самостійну Соборну Державу, за яку вони склали своє життя.

«Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність».

Симон Петлюра

Степан БАНДЕРА

НАД МОГИЛОЮ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

Промова виголошена 25-го травня 1958 року над могилою сл. пам. полк. Євгена Коновальця в Роттердамі, Голляндія. Текст промови з деякими скороченнями був надрукований у тижневику «Шлях Перемоги», Мюнхен, ч. 22 (223) з 1-го червня 1958 р.

Двадцять років — це звичайно невеликий відтинок часу в житті народів. Звичайно — але не це двадцятиріччя, яке лягло між теперішністю і трагічним травнем 1938 року. До нього не можна прикладати звичайної міри часу. Воно виповнене такими подіями історичного значення, що своєю вагою може рівнятися з цілими сторіччями інших епох. І всесвітня історія запише цей період назрівання, ходу і наслідків Другої світової війни, як один з важливіших. А вже в історії українського народу й української землі це двадцятиріччя закарбувалося такими подіями і процесами, далекосяглими перемінами і трагічними потрясіннями, що їх було б досить на долю багатьох поколінь.

Цей власний багатий і важкий зміст того порівняно недовгого часу творить неначе призму, через яку можемо бачити події і постаті у далекій перспективі, не в сучасних, а історичних пропорціях. Чимало справ і проблем, які двадцять років тому полонили увагу народів, сьогодні виглядають дрібними і маловажними. Скільки відійшло у безслідне забуття постатей, що в той час стояли в центрі публічної уваги? Але ця перспектива часу, багатого на великі події і зміни, не тільки зменшує і нівелює картини. Вона теж відслонює і ставить на ввесь зріст такі постаті і справи, які здобули собі тривале значення і вплив у житті народів.

І ось стоїмо над могилою такого небуденного мужа, полковника Євгена Коновальця. Двадцять літ проминуло, як у цій чужинній землі, далеко від батьківщини, поховано тіло одного з найбільших синів України. Та всі бурхливі події, що бурунами котилися через Землі України і не лишили незаторкненого навіть цієї, здавалося б затишної голляндської країни, не змогли затопити, ні присипати пилом забуття пам'яті про Євгена Коновальця. Вони немов підняли її на височінь, неначе очистили довкола неї виднокруг, так що вона виступає ще монументальнішою, ще світлішою на тлі нашої епохи.

Коли замислимося над питанням: чому це так, чому той час не

прислонив тінню цієї постаті, приходимо до переконання, що це діється завдяки величчю і вартості життєвого чину полковника Коновальця, завершеного його смертю борця.

Євген Коновалець, комендант Корпусу Січових Стрільців — це одна з найбільших, найсвітліших постатей у період будування і збройної оборони Української Держави 1917–20 років. Після знищення Української Держави і захоплення Земель України ворожою військовою навалою, Він стає основоположником, організатором і провідником націоналістичного, визвольного руху, оформленого найперше в Українській Військовій Організації, а згодом в Організації Українських Націоналістів, що продовжує національно-визвольну боротьбу за державну самостійність України революційними методами.

Змістом усього життя славної пам'яті Євгена Коновальця було повне самопожертву і послідовне змагання за волю свого народу, за здійснення на українській землі, в українській державі християнських засад, загальнолюдських і національних ідеалів — волі, правди і справедливості. Невмирущість великої ідеї увіковічне й опромінює пам'ять покійного Полковника, бо Він зробив дуже багато для закріплення і перемоги цієї ідеї.

Організація Українських Націоналістів і весь національно-визвольний рух встоялися в боротьбі з большевицькою Москвою й іншими наїзниками на Україну, закріпили й поширили свої впливи в українському народі через те, що вірно й послідовно йдуть шляхом Євгена Коновальця.

Він навчив нас, як треба служити великій ідеї цілим життям. Визнаючи свої національні ідеали, згідні з вічними Божими законами, та відкидаючи все незгідне з ними, що накидає нам ворог, зокрема протихристиянський большевизм, український народ мусить вести за це боротьбу за всяких обставин, а не тільки у пригрозній ситуації. Змагання за волю і правду, за Бога і за Батьківщину мусить бути головним змістом життя поневоленого народу, а не тільки засобом, дорогою до кращого життя в майбутньому, поскільки є вигляди на недалеке досягнення цієї мети. Україна, з уваги на своє геополітичне розташування, може тільки власними силами, власним змаганням здобути й втримати свою незалежність. При цьому вона виконуватиме важливу місію ширшого значення і для інших народів, здійснюючи та захищаючи універсальне гасло: «воля народам, воля людині!»

Большевицька Москва добре оцінила незаступимість полковника Коновальця, як Провідника українських національно-визвольних змагань, українського націоналістичного руху. Вбиваючи Провідника, ворог сподівався не тільки обезголовити цей рух, але

цілком його знищити. Та знищити Організацію Українських Націоналістів, спинити її боротьбу не вдалося більшовикам навіть убивством її Вождя. Джерело її живучости і сили лежить у всьому народі і з нього приходить постійне відновлення і скріплення національно-визвольної боротьби та її дійових чинників.

Та передусім самому покійному Провідникові завдячуємо це, що навіть після Його трагічного загину ОУН не збилася зі свого шляху й віднайшла свою самостійницьку пробоевість у дальшому важливому й важкому періоді своєї діяльності. Полковник Коновалець, як керманіч революційної боротьби проти окупантів Українських Земель, зокрема проти більшовицької Москви, був так само висунений на ворожі знищувальні дії, як борці підпілля, і завжди це враховував у своїй праці. Особисто неустрашимий, він турбувався найбільше долею визвольного руху, якщо б Його не стало в живих. Для того Він намагався якнайбільше своїх ідей, напрямних і засад визвольної дії прищепити цілій Організації, всім її кадрам. Майбутнього розвитку світових подій і в зв'язку з ними умовин дальшої визвольної боротьби не можна з певністю передбачити на далеку мету і через те годі визначити відповідні конкретні пляни дії. Але те, що лише в тому напрямі можна було зробити, те полковник Коновалець зробив, щоб приготувити ОУН до правильної дії і боротьби в різних можливих ситуаціях.

Коли в 1941 році розгорілася між двома загарбницькими, тоталітарними імперіялізмами війна на українській землі та за її посідання, тоді ОУН, пам'ятаючи висновки Євгена Коновальця з ходу подій в 1917-1918 рр., дала почин і дійові рамки для активного виступу української нації на історичній арені. Проголошенням віднови Української Держави в червні 1941 року та будівництвом самостійного державного життя засвідчено, що український народ в жадній ситуації не зрікається своїх прав господаря на власній землі і тільки пошанування цих суверенних прав України іншими народами і державами може бути плятформою приязні з ними.

Коли гітлеризм недвозначно виявив свої загарбницькі пляни і колоніяльні методи супроти України, тоді ОУН, не зважаючи на трагічність двофронтової боротьби, перейшла до широких збройних діл, організуючи Українську Повстанську Армію.

Широка збройно-політична боротьба проти гітлерівського знищення України та проти поновної більшовицької займанщини, яку розгорнула ОУН-УПА в Другій світовій війні та в перші повоєнні роки, становить найвище піднесення українських визвольних змагань після 1917-20 років. Організаційно-політичні основи і напрямні для того дав Організатор і Провідник націоналістичного руху полк. Коновалець.

Найбільш непригожі зовнішні обставини не дали змоги підняти повстання проти большевизму і здобути державну незалежність України. Міжнародне становище допомогло Москві кинути змобілізовані у війні армії на придушення визвольної боротьби України та інших народів уярмлених большевизмом. Та ОУН-УПА не склала зброї й не припинила продовжувати боротьбу, йдучи слідами славної пам'яті полковника Коновальця. Як Він і інші провідники самостійницьких змагань з Головним Отаманом Симоном Петлюрою у проводі, після заливу України ворожими окупаціями розпочали боротьбу революційно-підпільними методами, так знову ОУН-УПА під проводом Романа Шухевича-Чупринки перейшла з повстанської тактики на підпільну.

Визвольна боротьба триває далі. Її незламність — це найпевніша запорука прийдешньої перемоги. Тепер цілий український народ захоплений націоналістичною ідеологією самостійності України та послідовної боротьби з безбожницьким і протинародним большевизмом. Націоналістичний рух став всенароднім визвольним рухом. А в парі з закоріненням його ідей в народі живе і все більше поширюється пам'ять про його великого Провідника і Основоположника Євгена Коновальця. Даремні всі большевицькі намагання осквернити й вирвати з душі народу цю велику славу, так само, як не вдається ворогові знищити віри в Бога та інших національних святощів.

Сьогодні, як і раніше, можемо ствердити, що ворогові Бога, України й всього свободолюбного людства не вдалося знищити ОУН і українського визвольного руху вбивством його Основника й Провідника. Але одночасно усвідомляємо собі, що це величезна незаступима втрата, якої впродовж двадцяти літ понині не можемо переболіти. Розвиток і боротьба ОУН були б пішли ще багато краще і далі, якщо б її далі очолював і нею кермував полковник Коновалець. Ворожа бомба вирвала Його з визвольного змагання якраз напередодні того періоду, в якому самостійницький фронт найбільше потребував Його, досвідченого й незаступимого політичного і військового керманича. Його героїчна смерть борця на найвищій і найважливішій стійці скріпила ще більше діючу силу націоналістичної ідеї, віру і завзяття українських націоналістів. Але втрати Його ніщо не вирівняє.

Коли стоїмо над могилою Того, хто був у нашому спільному змаганні Перший, Найбільший, Єдиний, — то жаль і біль проймають наші серця з такою ж невтишною гостротою, як тоді, двадцять років тому, коли вперше, в різних обставинах і не одночасно, але з однаковою грозою поразила нас страшна вістка про загин Полковника. І час, який проминув від тієї пори та проніс понад

нами стільки великих і важких, героїчних і трагічних подій, — не в силі заглушити цього жалю.

А проте і цей жаль-біль не переходить у нас в одчай. Бо кріпить нас наша віра. Невичерпне джерело сили наших душ — християнська віра в Бога, Його справедливість і безмежну доброту, віра в безсмертність людської душі — дає нам певність, що наш невіджалуваний Провідник приймає участь у новому, вищому й незнищимому житті. З цієї самої віри черпаємо переконання про нерозривний зв'язок Його й інших поляглих борців за волю з нашими дальшими визвольними змаганнями. Цей зв'язок полягає не тільки на їхньому вкладі у визвольну справу за життя, але продовжується далі в інший, містичний спосіб. Розділені кордоном смерті, але з'єднані зв'язком віри, ідеї і любови — живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога.

У двадцяті роковини смерті Євгена Коновальця прибули до міста Його загину сотні синів і дочок українського народу, щоб на могилі цього Великого Українського Патріота, Борця і Провідника скласти вінки та вшанувати Його світлу пам'ять. Прибулі — це немов делегація від цілої нації, яка зберігає пам'ять про свого Великого Сина в найбільшій пошані. Наші поминки, молитви і вінки висловлюють найщиріші почуття всіх вірних дітей України, а зокрема всіх активних борців і страдників за цю ідею, для якої жив і за яку поліг полковник Коновалець. Хоч тільки мала частина українських патріотів має змогу спільно вшанувати двадцятую річницю Його смерті, а багато навіть не знає цієї дати, однак всі віддають найкращий поклін Його пам'яті вірністю Його ідеї. І кожний з нас добре завершить вшанування Його пам'яті, коли до молитви за вічне щастя Його душі додасть обітницю над Його могилою: іти Його слідами, все життя працювати щиро для добра України і боротися до загину за її волю. Щоб перемога великої ідеї і правди навіки закріпила пам'ять і славу їх Великого Борця-Подвижника Євгена Коновальця.

«ЯК ДОВГО НЕ БУДЕ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ,
ТАК ДОВГО НЕ БУДЕ ПОРЯДКУ В ЄВРОПІ, ВСІ СОЮЗИ
БУДУТЬ НЕРЕАЛЬНИМИ».

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ

М. СУЛЯТИЧ

ПЕРЕМОГА ЗА ТВОРЦЯМИ ЖИТТЯ, ЯК ГЕРОЇЧНОГО ПОДВИГУ!

(Сл. п. Євген Пришляк)

Вступ

Найміцнішою зброєю волелюбних українців у боротьбі за власну суверенну і соборну державу є український націоналізм, зокрема етичний націоналізм, висловлений у першій заповіді ОУН: *«Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї»*. Основником цього модерного українського націоналізму вважаємо Тараса Шевченка. Першим його визначним учнем був Микола Міхновський, а найвизначнішим проповідником і теоретиком етичного націоналізму — д-р Дмитро Донцов. Найславнішим реалізатором його — Степан Бандера й тисячі революціонерів-бандерівців.

Етичні націоналісти ведуть досі боротьбу нації за свою державність і за знищення російської імперії. Часто буває так, що про героїв і мучеників за краще майбутнє своєї нації народ довідується щойно після їхньої смерті, чи загибелі. Згадаймо сл. п. д-ра Володимира Горбового, сл. п. Михайла Сороку, сл. п. Катерину Зарицьку-Сороку. До цієї плеяди в пантеоні Воюючої України долучується світла постать сл. п. Євгена Пришляка.

Що знаменує усіх цих націоналістів-революціонерів? За що заслужують вони собі на признание *героїв* і національних *провідників*? Це, насамперед, їхня *непохитна віра* в справедливість ідеї Української Самостійної Соборної Держави, як необхідної для життя української нації. По-друге, це *безмежна*, аж до *самовідречення* відданість *реалізації* цієї ідеї. По-третє, це те, що ці люди *десятьками років були активні* у визвольній боротьбі, а не лише пасивні визнавці ідеї української держави. По-четверте, за те, що вони — це *послідовні* ідеалісти й волютаристи, відданість ідеї ставлять понад персональними і матеріальними добрами та вірять, що чин задля ідеї мобілізуватиме сили нації, які переможуть ворогів. По-п'яте, вони *визнавці* концепції Української Національної Революції, що ставлять на *власні сили нації* і вимогу *революційної організації*. По-шосте, ці люди — це *безмежні опти-*

місти щодо перемоги Української Правди, справедливості та призначення Української Нації «на грані двох світів»: світу християнського добра, волі народів і людини проти світу диявольського російського зла.

У дні 3-го грудня, 1987 року, закінчилося битись серце 74-річного трудолюбимого життя сл. п. Євгена Пришляка, повне всіх повище названих благородних властивостей. Він жив у добі масового героїзму українського народу; і він був співтворцем тієї героїчної доби.

Дитячі роки

Євген Пришляк народився 13-го грудня, 1913 року, в патріотичній та глибоко-віруючій родині Степана Пришляка в містечку Миколаїв на Опіллі, на південь від Львова. Він мав п'ять сестер і брата Ярослава. Діти виховувалися під впливом подій у перших Українських Визвольних Змаганнях, зокрема коли-то біля Миколаєва над Дністром була головна вишкільна база (кіш) полку Українських Січових Стрільців (під кінець 1916 року), а у травні 1919 року відбулися там завзяті бої Сьомої Бригади Української Галицької Армії в обороні відновленої української держави перед агресією польських імперіялістів.

Проти польських окупантів

Уже в юнацькому віці брати Пришляки включаються в активне патріотичне життя шкільної молоді, а здобуваючи середню освіту, приєднуються до націоналістичного організованого руху. Після закінчення народньої школи, родичі висилають Євгена на трирічне навчання в Торговельній школі Просвіти при вул. Корняків у Львові, яку він успішно закінчив 1930 року. В тому часі Євгена прийняли до Організації Українських Націоналістів, в якій в коротці він став референтом пропаганди і юнацтва у Миколаївському Районовім Проводі, згодом — Підрайоновим провідником, пізніше — Повітовим провідником.

У зв'язку з ліквідацією в серпні 1931 року нашим підпіллям польського посла Тадеуша Голувки, промотора польонізаційної політики на окупованих українських землях, польська поліція провела масові арешти, схопивши також Євгена і Ярослава, але яких випустили, не маючи доказів їхньої участі у вбивстві Голувки. Згадаємо, що ці події прийшли після садистичного замордування окупантами сот. Юліана Головінського та брутальної «па-

цифікації» українського населення, що дуже скріпило націоналістичні настрої. В грудні 1932 року поляки повісили двох членів ОУН — Дмитра Данилишина і Василя Біласа — за напад на пошту в Городку. На місці зловлення цих двох націоналістів, молодь ОУН висипала на їх честь і славу велику могилу, для охорони якої закопали бомбу. Коли окупанти розкидували могилу, бомба вибухла і вбила одного поліцейського. За це поляки провели масові арешти між українцями, між ними і братів Пришляків. Євгена тримали у слідчій тюрмі від грудня 1933 до березня 1935 р. Тоді відбувся у Стрию суд над 26-ма особами в т. зв. Веринській справі. Євгена Пришляка засудили на 6 років ув'язнення, з чого скористав 3 роки амністії. Його тримали у Стрию і в Тарнові до весни 1939 року.

З вибухом німецько-польської війни у вересні 1939 року, Євген Пришляк організує у Миколаївщині протипольське повстання, за що поляки вперше спалили родинні забудовання його батьків. Брати Пришляки переходять потайки з-під окупованих московськими імперіялістами українських земель на територію, окуповану німецькими імперіялістами.

Підготовка до відновлення державности

В місяці лютому 1940 року був сформований у Кракові Револьюційний Провід ОУН, очолений Степаном Бандерою. 27-літнього Євгена висилають до Старахович на доповнюючий військовий вишкіл у відділах Охорони Заводів, що його Євген відбув у першій сотні під командою пор. І. Кобзаря. У Стараховичах він організував академію у пошану полк. Євгена Коновальця і аматорський гурток народних танків. В 1941 році його включили до Служби Безпеки ОУН у Кракові, а перед вибухом німецько-російської війни його приділено до Похідних Груп. З Південною Похідною Групою Євген прийшов до рідного Миколаєва разом з братом Ярославом, де організував свято Проголошення Української Держави, відновленої у Львові Актом 30-го червня 1941 року. Після цього він пішов далі на схід. Але на Придніпрянщині його арештувала німецька політична поліція (Гестапо) і відтранспортувала до Львова, де його звільнили по двох тижнях. У Львові Євген проживав разом з братом Ярославом і редактором органу Проводу ОУН «Ідея і Чин» Михайлом Палідовичем, можливо виконуючи функцію охорони цього провідного члена ОУН. Тоді він одружився з Наталією Говикевич, яка згинула з малою дитиною під час московської облави проти українського підпілля.

Проти німецьких окупантів

Євген далі активний в підпіллю, тим разом проти нових загарбників Української Землі, помимо того, що вони звали себе «носіями культури» та будівничими «Нової Європи», але трактували український народ як «підлюдей». Переживши величезне піднесення в народніх масах патріотичного захоплення відновленням Української Держави, Євген із завзяттям і злістю проти нових окупантів поринув всеціло у визвольну боротьбу. Його призначили військовим референтом Миколаївського району (за давнішою термінологією — повіту). В той час ОУН інтенсивно підготовлялася до масової збройної боротьби проти нацистів. Недалеко від Миколаєва, в Мостах Великих, почала діяти підпільна старшинська школа ОУН під командою сот. Дмитра Грицяя-Перебийноса, а в Поморянах — підстаршинська школа ОУН під командою пор. В. Івахова та інші. Назверх, Євген Пришляк працював в Українськiм Допомоговiм Комiтетi.

У грудні 1942 року його знову арештували німці, деякий час тримали в Дрогобицькій тюрмі, звідки перевезли до Львівської тюрми при вул. Лонцького. Але підпілля ОУН підкупило сторожів і його визволили.

Після цього, Євгена призначили керівником охорони Обласного Проводу ОУН у Дрогобиччині і рівночасно провідником відділу СБ для спеціальних завдань в складі 30 бoєвикiв. Точніших даних про його чини на цьому пості не знаємо. Але він міг був бути причетний до визволення полiтв'язнiв iз нiмецького концтабору в Сколе в липні 1943 року, міг був уділятися при охороні Старшинської Школи «Олені» в 1944 р. Він міг був причинитися до ліквідації шефа Гестапо в Дрогобичі, садиста Ляуфмана, осінню 1943 р. В березні 1944 року Служба Безпеки ОУН зліквідувала 60 відсотків місцевих комуністів в Долинщині. В травні зліквідовано кількох комуністів біля Турки, а в Стрийському районі окружна боївка СБ заатакувала большевицьких партизанів. Були дальші три сутички з большевиками, з яких шістьох убито. В червні 1944 року у засідці на Стрийщині зліквідовано кількох большевиків. В боях з німцями на Дрогобиччині в липні 1944 року одна чота дивізії «Галичина» перейшла на бік УПА. Друг Євген міг був причинитися в розвідчій службі до великої перемоги відділів УПА-Захід над німцями на горі Лопатій 30-го червня 1944 року. Він напевно учащав в охороні Великого Збору УТВР у липні 1944 року на Самбірщині. Розвідка ОУН-УПА причинилася до знищен-

ня відділами УПА під командою Різуна і Благого банди московських партизанів під командою Шукаєва у Майданському Лісі 15-го липня 1944 року.

Проти російських окупантів

На провідному пості в революційній ОУН зустрів 31-річний Євген Пришляк у бою третіх окупантів — комуно-російських, маючи за собою біля 15 років досвіду в підпіллі ОУН, в тому кілька років в ділянці Служби Безпеки. Після переходу фронту, першим більшим боем на терені його діяльності було знищення в засідці кількадесятьох москалів із батальйону НКВД біля села Головська в серпні 1944 року. Біля Коростенка застрілено 10-го серпня російського капітана. 17-го серпня Дрогобицька спец-група наскочила на райцентр Комарно, визволивши з тюрми 25 полонених підпільників. 21-го серпня вбито у засідці 21 енкаведистів біля Щирця, які проводили колону полонених. Знищено міною чоловіче авто, а всіх в'язнів звільнено. 9-го вересня, біля с. Смольниці в Дрогобицькій області спец-відділ напав на штаб 871 дивізії Червоної Армії. Ворог утратив 25 старшин і бійців. Недалеко Миколаєва підпілля ОУН-УПА розбило 13-го вересня 1944 року большевицький батальйон, вбивши 38 ворогів. 21-го вересня підпільник-розвідчик Вербя вбив біля с. Мукавина, Ходорівського району, начальника районоцого НКВД і майора, ранив ще двох енкаведистів, і втік. Але великою втратою в тому часі на Дрогобиччині була загибель штабу Старшинської Школи «Олені» 15-го жовтня 1944 року біля с. Яворина, в районі Сколе. Під час большевицької облави в дні 22-го грудня на с. Малехів на Стрийщині, підпільний відділ УПА-ОУН виконав засідку, вбиваючи 22 москалів.

Від листопада 1944 року до січня 1945 року проходила в Україні т. зв. перша хрущовська офензива проти ОУН-УПА, яка, згідно з наказом Сталіна, мала зліквідувати український націоналістичний рух. Ця офензива провалилася, бо втрати ОУН-УПА були не більші ніж 10 відсотків, а втрати москалів значні. Тоді ще йшла Друга світова війна, і московські засоби для побороювання визвольних національних рухів були обмежені. Євген Пришляк пережив переможно цю офензиву.

На відповідальному пості

На початку 1945 року Євген перебрав важливий пост референта СБ ОУН Самбірської округи. Самбірська округа в той час відіграла важливу стратегічну роль, бо в квітні 1945 року постала польська комуністична держава, якої кордони Москва встановила приблизно на т. зв. Лінії Керзона, чим відділила Західні Окраїни українських земель від решти України. Зразу УПА-Захід вислала почерез цей кордон кілька відділів, які від 15-го квітня до 15-го травня 1945 року знищили на Закерзонні 20 польських гарнізонів і цілком звільнили від окупантів на деякий час кілька повітів. Євген Пришляк напевно причинився там до успіху, знаючи знаменито цілу Самбірщину. В січні 1945 р. проходили бої УПА-ОУН з наїзниками біля Бірчі. 19-го лютого, із засідки біля с. Рудники, Миколаївського району, знищено 17 колпаківських партизанів. В місяці лютому Провід ОУН в Україні відбув конференцію, на якій з посту членів Бюра Проводу всієї ОУН уступили ген. Роман Шухевич і Дмитро Маївський, а на це місце запропонували новий склад в особах Степана Бандери, Ярослава Стецька і ген. Романа Шухевича. Важні зв'язки від Проводу переходили на Захід якраз через Самбірщину. Поважним успіхом була засідка ОУН-УПА весною 1945 року між селами Стрільбичі і Биличі, в районі Старий Самбір, в якій згинуло 34 чільних большевиків і висулужників (судді, прокурори, секретарі партії, енкаведисти).

Під кінець березня 1945 р. розпочалася т. зв. друга хрущовська офензива проти ОУН-УПА. Переживши її, наше підпілля завдало ворогові тяжкої поразки у днях 20-21 липня знищивши велику бандитську протиукраїнську базу «Борівниця» на Бірчанщині, де зліквідовано біля 200 бандитів, які спалили 10 українських сіл і вимордували 200 українських дівчат і хлопців. 12-го серпня завдано дошкульних втрат відділові пограничників біля сіл Лютовиська і Хміль на Старосамбірщині. Зі Самбірщини розпочиналися рейди УПА на Словаччину.

Роки боротьби на смерть і життя

У вересні 1945 р. референт Служби Безпеки в Проводі ОУН на Українських Землях Микола Арсенич-Березовський-Михайло назначив Євгена Пришляка референтом СБ Дрогобицької області, в склад якої входили 18 районів, поділених у трьох Надрайонах — стрийському, дрогобицькому і самбірському та дрогобицького Міського Проводу. Відбувалася страшна борня двох націй — ро-

сійської і української, в авангарді якої йшла революційна ОУН під проводом Степана Бандери, Ярослава Стецька і Романа Шухевича. Для того, щоб краще схопити дійсність, вичислимо деякі важніші збройні чини на терені Дрогобицької області.

Приблизно в тому самому часі, коли Євген Пришляк став референтом СБ Дрогобиччини, його опонентом з російського боку був ген. О. М. Сабуров, шеф НКВД Дрогобицької області, кол. ватажок большевицьких партизанів, що їх Москва засилала в Україну для боротьби з ОУН-УПА. Отже, Сабуров мав кількарічний досвід у боротьбі з українськими націоналістами. Сабуров видав 18-го грудня 1945 року інструкцію, в якій наказував підвладним найперше концентрувати свою енергію на знищення СБ ОУН тому, що «в ній є найінтелігентніші, найспритніші й найбільше фанатичні націоналісти».

15-го жовтня підвідділ «Наддністрянці» знищив біля с. Рудники, Миколаївського району, 4 енкаведистів. В листопаді Нікіта Хрущов видав наказ припинити другу офензиву проти ОУН-УПА з огляду на це, що його орди були виснажені, а ОУН-УПА не вдалося їм знищити. 4-го грудня вдалася добре підготована засідка на роту (сотню) енкаведистів у Славському районі, в якій москалі втратили біля 50 бійців без жодних власних втрат з українського боку. 5-го грудня подібна засідка вдалася біля Баличів Зарічних у Стрийському районі. 18-го грудня боївка ОУН визволила транспорт родин, везених на Сибір, на шляху Миколаїв-Стрий. 22-го грудня інша група боеків знищила 4 енкаведистів біля с. Устя, Миколаївського району. 19-го грудня Хрущов дав наказ розпочати третю і найбільшу офензиву проти ОУН-УПА, прозвану «Великою бльокадою». В ній взяло участь 585.000 озброєних напасників, в тому 65.000 «ястребків», чи т. зв. «дітей Сталіна» або, попросту, яничарів.

Борня розгорялася все дужче. 4-го січня 1946 р. здобуто фабрику взуття в м. Розділ, Миколаївського району. 5-го січня розбито відділ НКВД під с. Сулятичі в районі Журавне, вбиваючи 10 енкаведистів. 13-го січня, одначе, ОУН зазнала втрати: в криївці в с. Пчани, Жидачівського району, загинули 6 підпільників-революціонерів, заскочених ворогом. Всі розірвали себе гранатами. У відплату, 14-го січня відділ УПА «Летуни» завдав ворогові втрат у Жидачівським районі, знищивши 26 чекістів. 19-го січня в с. Дем'я, Жидачівського району, вбито 15 енкаведистів, а біля с. Корчівня, Журавенського району, вбито цього ж дня 3 енкаведистів. 21-го січня загинули в с. Тейсарів, Жидачівського району, два підпільники, вбивши 17 ворогів. Цього ж дня большевики знайшли біля с. Черкаси, Миколаївського району, криївку, в якій заги-

нули 4 підпільники і 1 підпільниця. 23-го січня, в цьому самому селі москалі знайшли іншу криївку, в якій загинули 6 повстанців і одна підпільниця. 24-го січня у с. Милинська, Журавенського району, д. Ворон, оточений москалями, вистрілявши всі набої з автомата, підніс руки вгору і вскочив між напасників з відбеченою гранатою, яка вбила його і трьох ворогів, в тому лейтенанта. 30-го січня відділ УПА «Сурмачі» розгромив у районі Нові Стрілічі банду з 300 енкаведистів, вбиваючи 40 із них.

18-го лютого група підпільників роззброїла станицю «стрибків» у с. Добряни, Рудківського району. 24-го лютого до одної хати в с. Городище в районі Нові Стрілища, вдерлися два енкаведисти. Заскочені два підпільники зліквідували їх голіруч. 3-го березня в с. Володимирці, Жидачівського району, загинули, пострілявши себе, 4 підпільники, коли енкаведисти розкрили їхню криївку. Того ж дня в с. Кульчиці застрілила себе под. Чайка, коли її мали арештувати енкаведисти. 7-го березня в с. Бринці Церковні, в районі Нові Стрілища, група з 15-ти енкаведистів наскочила на підпільника Блакитного. Він убив двох і щасливо відступив. 11-го березня спецвідділ ОУН висадив у повітря нафтові шиби в Тиряві Сільній, Ліського району. 16-го березня в лісі біля с. Заболотівці, Журавенського району, після героїського бою, зі співом «Ще не вмерла Україна», пострілялися оточені большевиками 4 підпільники. Їхні тіла ворог виставив на позорище зі заборороною ховати. 22-го березня в с. Страшевичі, Старосамбірського району, арештована под. Христя застрілила конвоїра та почала втікати, але її важко ранено, і вона дострілилася. 28-го березня в с. Корчівка, Журавенського району, підпільна боївка роззброїла станицю «стрибків». 31-го березня зліквідовано станицю «стрибків» у с. Балічі Подорожні у Стрийському районі.

2-го квітня в с. Веринь, у Миколаївському районі, підвідділ УПА убив 8 енкаведистів із 25. 2-го квітня в с. Воневичі, Добромильського району, спец-боївка розігнала станицю «стрибків», вбивши їхнього начальника. 10-го квітня, 3 підпільники — Марко, Береза і Лемко — вбили в с. Стрільбичі, Старосамбірського району, 7 енкаведистів. Поляг смертю героя д. Марко, який у 11 боях зліквідував майора енкаведиста, 4 капітанів, 5 лейтенантів, 6 сержантів і 12 рядових енкаведистів. 14-го квітня боївка ОУН розігнала станицю «стрибків» у с. Тершів у Старосамбірському районі. 16-го квітня звільнено на шляху Татаринів-Підзвіринець, Комарнського району, транспорт родин, що їх везли на Сибір. Під час дня 18-го квітня на ринку в Миколаєві група ОУНівців виконала замах на відомого енкаведиста-сади́ста. 20-го квітня, на дорозі Татаринів-Підзвіринець, Комарнського району, підпільники

вбили команданта і 4 рядових енкаведистів. 1-го травня, біля с. Вицьова, в Стрільківському районі, в засідці зліквідовано 3 енкаведистів. Того ж дня інша боївка з відділу «Летуни» роззброїла «стрибків» у с. Журавенко, в Журавнському районі. 9-го травня відділ «Летуни» знищив большевицький гарнізон у с. Сихів, Стрийського району. 10-го травня цей самий відділ убив 2 енкаведистів на шляху Сихів-Лобатники, в Стрийському районі. 13-го травня знищено радгосп у с. Михнівце, Жидачівського району. 14-го травня у с. Купновичі, в Рудківському районі, підпільники зліквідували начальника «стрибків». 17-го травня в с. Угерці, того ж Рудківського району, повстанці вбили енкаведиста, командира групи, що під маскою УПА грабувала населення, щоб викликати ворожнечу в народі проти націоналістів. 25-го травня у с. Гніздиців, Жидачівського району, дві групи підпільників (разом 6 друзів і 2 подруги) загинули від ворожих куль або порозривалися гранатами, але не здалися, убивши 7 енкаведистів.

5-го червня, в бою біля с. Плав'є, Славського району, вбито 7 большевиків. 16-го червня у с. Дубрівка, Самбірського району, боївка ОУН зліквідувала трьох «стрибків» і 9 енкаведистів. 18-го червня вбито на ярмарку в Миколаєві сексота-стрибка. 25-го червня, під час наскоку на банду большевиків у с. Рожанка Вижня, Славського району, група революціонерів убила 10 і поранила 15 ворогів без власних втрат. 6-го липня в Хирівському районі відділ «Булава» знищив 55 ворогів, в тому 1 полковника, 3 майорів і кількох молодших старшин, а біля 70 поранено. 8-го липня у с. Рудавка, в Хирівському районі, вбито полковника НКВД з помічником. 10-го липня у с. Вільшаник, що в Самбірському районі, відділ «Басейн» убив 6 большевиків. 20-го липня у засідці біля с. Черхава, Самбірського району, вбито 5 енкаведистів, в тому ст. лейтенанта. 21-го липня зліквідовано станицю «стрибків» у с. Гнила, в районі Бородинь. 18-го грудня, на шляху Миколаїв-Стрий, боївка ОУН відбила транспорт родин, везених на Сибір.

Щоб мати картину боротьби нашого народу з російськими окупантами, треба повищі дані помножити щонайменше 5-6 разів. Але Москва кидала в бій все нові резерви, а доплив борців у ряди ОУН-УПА зменшувався, головню на провідних постах. В той час структура ОУН-УПА в Україні була реформована. Зменшено кількість областей, перемінивши їх у «Краї». Дрогобищина ввійшла до Крайового Проводу «Карпати» під керівництвом д. Ярослава Мельника-Роберта, який загинув у бою 31-го жовтня, 1946 р. У зв'язку зі змінами, д. Євгена Пришляка переведено на пост референта Служби Безпеки в Городоцькій окрузі, Львівського Краю, на початку 1947 року. Провідником Львівського Крайо-

вого Проводу був тоді д. Зиновій Тершаковець-Федір, який загинув 4-го листопада, 1948 р. Зміни на провідних постах Служби Безпеки ОУН проведено після ув'язнення в дні 23-го січня 1947 року референта СБ в Проводі ОУН, сл. п. Миколи Арсенича-Михайла. Євген Пришляк підлягав референтові СБ Львівського Краю, д. Василеві Турковському-Павлові. Референтом СБ у Проводі ОУН на Українських Землях став Дякон-Дмитро, який загинув 9-го листопада, 1948 року.

(Закінчення буде)

~~~~~

«Ми не боре́мося за владу для себе, за привілеї і добробут для нас, бо Ти знаєш, яка наша доля: тюремні каземати, розстріли в застінках КГБ, десятки років кацетних знуцань, голод і холод, знуцання катів над нами — Твоїми синами й дочками, воїнами ОУН і УПА, підпільниками. Не особисте щастя усміхається нам! Нас пече лише сором неволі, ганьба, завдавана нашої великій, героїчній, висококультурній Нації московськими тиранами! Сором і ганьбу неволі хочемо стерти з обличчя Нації великої, яка бореться за найблагородніші ідеали людства. Бо де ж могила Головного Командира УПА? Де могили тисячів і тисячів тих, що впали з-поміж нас на полі слави за волю і долю Твою? Їх не знають матері, ні сестри, ані дружини, ані діти наші! Наші могили розривають москалі, наших пордруг і друзів вішають, видовбуючи очі! Не видніють на нашій землі навіть могили Невідомому Воїнові України. Але ми знаємо, ми віримо в одне: нема невідомих воїнів за правду, за волю, за честь, за незалежність Нації, за Божу справедливість, бо всі вони відомі Богові! Будуйте і сипте могили в Україні далі й незмінно з написами на них: 'Відомим тільки Богові Героям України'».

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

~~~~~

Ніна СТРОКАТА

РОЗПОВІДЬ ПРО РАЇСУ РУДЕНКО

«В подушку мокру заховай відчай.
До кривди і до подвигу готова. . .»
(З присвят Миколи Руденка дружині Раїси).

«Звільніть мого чоловіка —
інваліда війни, українського
письменника Миколу Руденка!»
(Зміст напису на плякаті, з яким
Раїса 9-го травня 1979 р. стояла на
людному місці Москви).

Про Раїсу Руденко важче написати, ніж про інших жінок, бо про неї писав поет Микола Руденко. А проте жанр життєпису дозволяє на прозу, навіть як ідеться про життя тривожне й непересічне.

Раїса народилась у 1939 році в селі Петрівка Синельниківського району, що в Дніпропетровській області. Незабаром після її народження батьки переселилися на Вінничину, де й минало дитинство Раїси. Дитячі роки Раїси припали на час Другої світової війни. У тій війні загинув батько Раїси: його загибель сталася одного вже повоєнного дня. Мати Раїси ростила трьох дітей, працюючи в колгоспі. Раїса здобула фах ляборанта, а роботу за фахом знайшла в Києві. Зустріч з Миколою Руденком принесла їй велику любов і створила можливість для широкої й незалежної самоосвіти, яку вони стали здобувати разом. Життя було змістовне, хоч і багате на труднощі (в тому числі й матеріальні). Раїса була співучасником світоглядних пошуків, яким віддався її чоловік; Раїса оберігала спокій чоловіка, перебуваючи разом з ним у тому світі, який поет-філософ створював у своїй душі. Про це Микола Руденко скаже згодом, в поезії із-за ґрат:

«Життя — це ти. Твої маленькі руки
Тримають світ, який живе в мені».

В 1976 році Микола Руденко став одним із співзасновників та головою Української гельсінської групи, а за кілька місяців він був заарештований. На його захист виступили члени цієї групи,

Міжнародня Амнестія, письменники Західного світу й активісти громадського життя в українській діаспорі. Поміж усіх, хто заповзвся рятувати з неволі Миколу Руденка, найбільш діяльною була його дружина Раїса. Вона укладала й розсилала протестні заяви, які стали для нас джерелом інформації про плянування й здійснення репресій щодо Миколи Руденка. Раїса навіть вийшла на демонстрацію, ставши на такому людному місці Москви, де не раз відбувалися протестні демонстрації найбільш одчайдушних.

Під час судового процесу проти Миколи Руденка було покликано до суду й Раїсу — в ролі свідка. В суді Раїса почула, що її чоловіка звинувачено у виготовленні, зберіганні й розповсюдженні текстів власних писань.

«Виготовлення» текстів — це професія письменника, «зберігання» й «поширення» написаного — це логічне завершення письменницької праці. Та в суддів ССРСР своя логіка — вони шукали за трьома ознаками «антирадянської агітації й пропаганди», до яких якраз і належить «виготовлення, зберігання, розповсюдження». І от, покликана за свідка дружина письменника стверджує, що то вона переписувала на друкарській машинці у кількох примірниках деякі тексти, написані чоловіком. Визнає не тому, що погодилась бути свідком звинувачення, а тому, що таким визнанням сподівалася зменшити суму звинувачень проти її чоловіка.

Сподівання Раїси виявилися даремними: суд призначив письменникові найбільшу кару, яку можливо призначити за законами ССРСР. Ото ж і присудили Миколі Руденкові 12 років неволі (7 років ув'язнення в таборі суворого режиму та 5 років заслання).

По суді Раїса чекала, коли то вже завезуть чоловіка до табору, бо туди можна приїхати на побачення (хіба що почнуть карати його позбавленням побачень, як це роблять не раз з політичними в'язнями). Та Миколу завезли не до табору, а до в'язниці КГБ в Києві. Там організатори його «справи» почали намовляти засудженого письменника, щоб зрікся своїх переконань. За це обіцяли волю. Тоді ж таки «лицарі» КГБ, які нібито покликані дбати про безпеку ССРСР, узялися до роботи, з наслідком якої Микола Руденко міг би втратити віру в друга-дружину.

Тут треба нагадати про таке: засуджений дістає право на листування лише прибувши на місце відбування кари. Коли ж його туди з якихось причин не поспішають везти, він може листуватися, якщо йому на це дозволить прокурор. Дозвіл видає здебільшого прокурор, якого призначено здійснювати нагляд за діяльністю КГБ (є така прокурорська посада в кожній обласній прокуратурі). Такий прокурор у Києві дозволив, щоб Микола Руденко писав листи до дружини. І почав Микола, сидячи у київській в'язниці КГБ, писати листи до Раїси. І Раїса писала до нього. Та ні один з листів

Миколи не зайшов до Раїси, і жоден з її листів не потрапив до нього.

Організатори цієї містифікації запевняли Миколу, що всі його листи переслано до дружини, а він не має відповіді, то це тому, що Раїсу вже не цікавить доля чоловіка, що вона відцуралася його. В КГБ й далі піддавали думку про каяття.

Микола Руденко не покаювся, хоч чекісти запевняли його, що тим він шкодить не тільки собі. Пізніше про цей пекельний час дізнаємося з в'язничних віршів поета, які вирвуться з-за ґрат і зайдуть у вільний світ:

«Якби та буря, що в душі пройшла,
З моїх грудей прорвалася назовні —
О, скільки б скоїлось у світі зла!»

Нарешті прийшов час, коли Миколу таки повезли до невольничого табору. Раїса негайно поїхала на побачення, а пізніше вона приїздила на всі побачення, які були дозволені йому. Ці табірні зустрічі відбувалися до 1981 року, аж поки Раїса сама не стала в'язнем.

Коли виявилось, що поезії Руденка здолали всі перепони й опинилися в самвидаві, за Раїсою почалося справжнє полювання: її затримували на залізничних станціях, як вона поверталася з табірних побачень, робили несподівані обшуки, а бувало, що «злодій» видирав з рук торбинку.

Хто хоч трохи знається на «совєтському способі життя», вже, мабуть, збагнув, що над Раїсою нависала небезпека. Намагання зруйнувати злагоду між подружжям не припинялися. Тепер до тої «роботи» було притягнуто поліцію регіону, де самотньо жила Раїса Руденко. Аж от у квітні 1981 року з Києва зайшла чутка про те, що Раїса зникла. Незабаром самвидавні джерела повідомили про те, що її заарештовано.

У вересні 1981 року Раїса стала перед судом, який винуватив її за поширення «антирадянських» поезій Миколи Руденка та за шкоду, завдану СРСР через публікацію деяких творів Руденка за межами тої країни. Знайомство з тими, хто дивиться на підсовєтську дійсність так само, як і Раїса, теж вписано у винувальний акт. На суді Раїса боронила себе сама, як уміла, бо від послуг адвоката, призначеного їй за рекомендацією КГБ, вона відмовилась. Вирок для Раїси був такий: 10 років неволі (5 років ув'язнення в таборі суворого режиму та 5 років заслання). Отже, в 1981 році суд покарав дружину Миколи Руденка майже так само, як у 1977 році було покарано його.

Касаційної скарги на вирок суду Раїса не писала, бо вже знала про безперспективність таких скарг. Незабаром після судової розправи Раїса опинилася в таборі, бо КГБ не мало, видать, потреби влаштовувати нові ігрища з подружжям Руденків.

Жіночий табір у Мордовії, до якого привезли Раїсу, був поруч із тим самим табором, у якому Раїса відвідувала свого чоловіка під час дозволених йому побачень. Жіночий і чоловічий табори в Мордовії, як і в інших закутках невольницького Архіпелагу, ретельно ізолювані. Тому Раїса й гадки не мала, що зможе в ув'язненні бачитися з чоловіком. Однак КГБ має свої програми, а тому в той час, як Раїсу везли до жіночого табору, що в Мордовії, Миколу вивозили з Мордовії до табору, котрий на Уралі.

Уже в перші дні після приїзду до табору Раїса почала хворіти від табірної харчування. В КГБ дізналися про це й вирішили, що саме час натиснути на Раїсу, щоб покаялась або хоч би засудила діяльність чоловіка. Заради цього повезли її до «столичного» мордовського КГБ, що знаходиться в місті Саранськ. Повезли туди не саму тільки Раїсу, а також інших невольниць. А в цей самий час, порозвозивши в'язнів, почали прокладати в спорожнілому таборі підземну систему підслухувань.

Не діставши жодної заяви про розкаяння й скінчивши монтаж підслухачок, жінок повернули до їхньої табірної оселі. Тут на місці пригадати, що Раїса опинилася в тому самому таборі, де завершили свій реченець Катерина Зарицька та Одарка Гусяк. У цьому самому таборі відбули свої терміни жінки, яких судили за український патріотизм в час «застійних» сімдесятих років. З гурту тих українок одна тільки Оксана Попович ще у вісімдесятих роках була в тому таборі. Вона й зустріла Раїсу Руденко як передвісницю хвилі репресій, які в першій половині вісімдесятих років стали додатковою окрасою періоду «застою».

За час перебування Раїси в таборі (1981-1986 рр.), там опинилися недавні активістки правозахисних і національно-релігійних рухів. Їх у тому таборі було небагато, але невольниці вісімдесятих років записали в історію табірної опору одну з яскравих сторінок. Про цю сторінку згадаємо тут тому, що писала її також і Раїса Руденко.

Почуття людської гідності невольниці вісімдесятих років підняли до рівня культу. Вони дозволяли тільки на одну форму панування над ними: панування духа солідарності.

У таборі склався зразковий *modus vivendi*: на кожну спробу адміністрації піддати когось несправедливим покаранням, невольниці дружно відповідали акціями протесту, оголошуючи страйки чи голодівки. Невольниці вісімдесятих років відмовилися користись принизливим приписам табірної етикету. Закони СРСР за-

бороняють в'язням будь-які форми захисту іншої особи. І от в одному з документів, що вийшов з жіночого табору в 1983 році, читаємо таке: «Ми обстоюємо природне право людини об'єднуватися з своїх діях і заступатися одне за одного». Це із звернення до уряду ССРСР. Під тим зверненням — 8 підписів. Один із них — підпис Раїси Руденко. У тому ж таки 1983 році Раїса поставила свій підпис під колективним листом ув'язнених жінок до керівників 35 країн, що підписали Гельсінську угоду. В тому листі привертає увагу такий абзац: «Громадяни ССРСР... зазнають дискримінації за національними та релігійними ознаками і терплять від переслідувань за переконання». Підписавши таке, Раїса Руденко зробила крок у напрямку захисту колективних прав народу, до якого належить.

У 1984 році, дізнавшись про нову перемогу Рональда Регана у президентських виборах, 10 жінок з мордовського табору склали привіт популярному в дисидентських колах президентові. Та неможливо в'язням Гулагу посилати такі тексти звичайною поштою. От і пустили вони «Привітання» на манівці самвидаву. З часом «Привітання» вийшло за межі ССРСР, а в 1986 році Президент Реган в одному із своїх виступів згадував про лист до нього з Гулагу й показував слухачам клаптик тоненького (цигаркового) паперу з дрібно й густо написаним текстом. Під текстом — 10 прізвищ, а поміж ними — прізвище Раїси.

Від осені 1983 року і до початку літа 1984 року в концтаборі для жінок відбулось чимало протестних голодівок. Хроніка табору, яку привели на Захід шляхи самвидаву, нараховує 286 днів голодівок, що припадають на 11 учасниць табірної опору. 25 днів з тих 286 — це голодні дні Раїси Руденко.

У грудні 1984 року Раїсу несподівано повезли до Києва. Перевозили не плутаними етапними шляхами невольників, а літаком. Раїса не отримала жодних пояснень про підстави чи мету такої карколомної операції. У київській в'язниці КГБ їй дозволили на побачення з братом, а тоді — з мамою і пропонували завезти до театру чи ще куди. Від побачень Раїса не відмовилась, а театру в супроводі переодягненого конвоїра не схотіла. На час цієї «операції» Раїсі ще було далеко до кінця табірної речення. А проте в КГБ вже говорили про те, де вона відбуватиме заслання. Казали, що якби написала, що не буде більше вести «антирадянську діяльність», то могла б відбувати заслання вдвійку з чоловіком. Такої письмової заяви Раїса не зробила, хоч і казала, що не буде віддавати себе антирадянській діяльності, бо вона й дотепер такої діяльності не провадила. А ще люди з КГБ радили їй написати заяву про помилування, а вони вже допоможуть, щоб Раїсу таки помилували.

Помилювання Раїса не попросила і довелося їй повернутися до табору.

В 1986 році табірний реченець Раїси скінчився. Але ж у вирокі записано ще 5 років заслання. От і повезли її з мордовського табору на заслання. Повезли туди, де з 1984 року відбував заслання її чоловік.

У другій половині вісімдесятих років в СССР почався період, який звуть то «гласність», то «перебудова», то «нове думання». Як там не називати те, що характерне для процесів і явищ, властивих цьому відтинку часу, але Раїсу разом з її чоловіком звільнено в 1987 році до закінчення їхнього реченця. Отже, Раїса Руденко відбула понад 6 років неволі.

Через те, що після арешту Раїси житло Руденків в Києві було втрачене, Раїса й Микола не поїхали до Києва, бож там їх не пропишуть, бо нема куди прописати. Вони попросили дозволу на виїзд з СССР для лікування. Отримавши такий дозвіл, приїхали в грудні 1987 року до Західньої Німеччини, а в січні 1988 року — до США, вирішивши оселитися в тій країні.

Так Україна втратила ще двох своїх дітей, бо вони не народжені для животіння під тиском тоталітаризму, хоч би зреформованого.

«Український націоналізм має свій уклад позитивних ідей і вартостей, які визначають зміст і форму життя, розвитку народу й одиниці в усіх ділянках, визначають їхню творчу роль у вселюдському поступі».

Основні правди наших ідей кореняться в українській духовості, зформованій та утвердженій впродовж цілого історичного розвитку; духовості, яка гармонізує з найкращими досягненнями розвитку; духовості, яка гармонізує з найкращими досягненнями розвитку вселюдської духової і суспільно-політичної культури та поступу».

(С. Бандера: «До засад нашої визвольної політики»)

З матеріалів VII ВЗ ОУН

ЗВЕРНЕННЯ ДО ВІЛЬНИХ І ВОЛЕЛЮБНИХ НАРОДІВ від Сьомого Великого Збору ОУН

Організація Українських Націоналістів (ОУН), що існує від 1929 року, на своєму VII Великому Зборі вирішила звернутися до держав, установ і людей, які цінять і шанують волю і національну незалежність, з оцим зверненням з наміром звернути увагу на змагання українського народу за відзискання власної національної держави, що є окупована й поневолювана комуно-російськими імперіялістами.

Сотні тисяч українок і українців віддали своє життя за минулі десятиліття в цій боротьбі, зокрема в рядах ОУН, під керівництвом таких широко відомих провідників, як полк. Євген Коновалець (очолював ОУН від 1929 до 1938), Степан Бандера (очолював ОУН 1940-1959), ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка (1943-1950), Степан Ленкавський (1959-1968) і Ярослав Стецько (1968-1986). Євген Коновалець і Степан Бандера загинули з рук московських скритовбивців, а Т. Чупринка-Шухевич в бою з військами МВД.

На своєму визвольному шляху ОУН мала поважні успіхи: їй вдалося відновити Суверенну Українську Державу у вирі Другої світової війни (Актом 30 червня 1941) проти волі нацистських імперіялістів, які саме почали окупувати Україну, проганяючи комуно-російських імперіялістів. Коли ж Гітлер дав наказ знищити цю відроджену Українську Державу, то Українське Державне Правління не самоліквідувалося, а його члени високо тримали знамено української державности під керівництвом його Голови, дост. Ярослава Стецька.

ОУН зорганізувала проти нацистів збройну визвольну формуцію, відому під назвою Українська Повстанська Армія (УПА), що продовжувала вести боротьбу до половини 1950-их років проти поновних російських окупантів, після прогнання з України гітлерівських зайд. Спільно з УПА, ОУН зформувала 1944 року підпільний державницький центр визвольної боротьби — Українську Головну Визвольну Раду (УГВР), що діяв в Україні біля 10 років для протиставлення до накиненої окупаційної і колоніальної структури — УССР. ОУН діє в Україні по сьогодні. Також ми розгорнули міжнародну діяльність, створивши Антибольшевицький

Бльок Народів („БН), що голосить і реалізує концепцію спільного фронту визвольних рухів усіх уярмлених Росією народів та закликає волелюбні держави і народи сприяти українській проти-колоніальній боротьбі.

На основі довгого історичного досвіду, ОУН опрацювала концепцію визволення відому під назвою «Українська Національна Революція». На її підставі ОУН ставить собі завдання змобілізувати народній потенціал мільйонів українців до боротьби за свою волю. Рівночасно ми співпрацюємо з визвольними рухами других народів уярмлених в СРСР і сателітних державах Москви, які також прагнуть відзискати свої втрачені держави і волю. Це є: білорусини, литовці, латвійці, естонці, кавказькі народи Центральної і Східньої Азії, зокрема Туркестан і Афганістан, як також народи польський, румунський, болгарський, словацький, мадярський, чеський, хорватський, східньо-німецький, албанський, словінський, але ще й кубинський, монгольський, китайський, північно-корейський, в'єтнамський та інші.

ОУН нав'язує співпрацю з рухами загрожених і поневолених Росією народів Азії, Америки й Африки. Ми трактуємо советську Росію як потугу, що наміряється завоювати народи на всіх континентах, і тому кличемо народи всіх континентів до спільного фронту проти російського імперіялізму. Почерез АБН, ОУН співпрацює з Європейською Радою Свободи, в якій заступлені прихильні до визволення України групи західньо-європейських народів. Покійний голова УДП і голова Проводу ОУН також багато причинився до створення Світової Протикомуністичної Ліги (ВАКЛ), в якій він був постійним членом Президії. По його смерті, президентом АБН є п-і Слава Стецько. Наш рух співпрацює з усіма членами-організаціями ВАКЛ, які репрезентують народи всіх континентів.

Ще від 1940-их років ОУН проголосила клич: «Воля Народам! Воля Людині!» Цей клич висловлює найнебезпечніші для російських імперіялістів ідеї боротьби за відзискання зрабованих національних держав, уярмлених Росією народів, і демократичний лад з гарантією основних людських прав. Ці ідеї найсильніше вдаляють проти російського шовінізму, колоніялізму й комуно-тоталітаризму. А тому, що ОУН ґрунтується також на християнських підставах, то нашими кличами є рівнож: «За Бога й Україну!», «Свята Софія і Святий Юр проти Кремля і Загорська!» і «Київ проти Москви!»* Свята Софія в Києві й Святий Юр у Львові — це дві найбільші християнські церкви в Україні — символи україн-

* Підкреслення тут і далі — наші, Редакція «В.Ш.»

ської самобутності, бастіони християнства в Східній Європі продовж тисячі років проти варварства й народовбивства, символізованого московським Кремлем і цезаропапським Загорськом.

В 1988 році припадає саме тисяча років від запровадження християнства в Україні вел. кн. святим Володимиром (988). ОУН закликає всі народи, зокрема християнські, спільно з українським відзначити це епохальне Тисячоліття Українського Християнства для заманіфестування сил волі й нескорености перед силами зла й неволі. Звертаємося до Протестантських Церков, до Ісламу, до Юдаїзму, до Буддизму з закликом: Комуно-російський атеїзм і імперіялізм є ворогом всіх релігій, а тому всі релігії Земної кулі повинні спільно причинитися до його знищення.

ОУН звертається до Апостольської Столиці в Римі з гарячим проханням, щоб в тисячну річницю впровадження християнства в Україні визнати існування патріархального завершення Української Католицької Церкви, встановленого пок. патріархом Йосифом Сліпим, як теж подати руку поневоленій Українській Автокефальній Православній Церкві в дусі екуменізму. Наші Церкви дуже терплять і в муках живуть у підпільних умовах в Україні.

ОУН звертається до всіх тих держав, які сприяють афганським борцям за свободу і нікарагським борцям за свободу і ангольським борцям за свободу й абісинським борцям за свободу — також давати рівночасно допомогу тим борцям за свободу, які діють внутрі СРСР і в сателітних країнах Москви, на Кубі, В'єтнамі тощо. Справжнє визволення одних і других можливе спільно, після повалення російської імперії. Рівночасна допомога вільного світу всім народам, уямленим і загроженим Росією, радикально зменшить можливість світової війни, бо визвольна боротьба розгортається всередині російської імперії методами і засобами, що їх немислимо поборювати атомовою зброєю.

ОУН радіє можливістю ліквідації у світі хоч частини нуклеарної зброї. Ми за повне знищення нуклеарної зброї у світі! Уже страшна нуклеарна експлозія в Чорнобилі (1986), спричинена колоніальною структурою советсько-російської господарки, безоглядної щодо життя українського, білоруського, литовського й інших народів, показала може більше ніж бомби в Гірошімі й Нагасакі страхіття нуклеарних вибухів.

У Советській Союзі сьогодні при владі Міхаїл Горбачов, який спільно зі своїм Політбюром КПСС вирішив, що російська імперія знайшлась на шляху до свого упадку. Тому він піднявся за завдання її втримати і розбудовувати при допомозі модернізації

технології, економії, адміністрації тощо. Подібне завдання стояло перед В. І. Леніном 1917 року, коли фактично російська імперія розлетілася. Якщо б тоді вільний світ, що був поділений на два воюючі табори (Перша світова війна), був не допустив до відновлення російської імперії большевицьким терористичним рухом, то сьогодні не було б кілька десятків народів у неволі Росії і над світом не висіла б змора нуклеарної війни й московського ненаситного експансіонізму.

Сьогоднішня внутрішня і зовнішня політика Москви нагадує період реформізму 1920-их років і період Хрущовської влади в 1950-их роках. Так, як тоді, так і тепер російські імперіялісти потребують передишки для переведення запланованих реформ, щоб після скріплення і оновлення своїх сил знов іти підбоям проти вільних народів. Однією з виразних амбіцій Росії є здобуття собі безпосереднього доступу до теплих морів. Ці агресивні наміри очевидні на Близькому Сході, в районі Перської затоки. На жаль, спостерігаємо, що деякі державні кола у вільних країнах охочі йти на співпрацю і замирення з цією останньою великою колоніальною державою, даючи їй змогу перевести заплановане оновлення і скріплення. Така політика неодетанту матиме трагічні наслідки так само, як це показав детант другої половини 1970-их років.

ОУН звертається з особливим закликом до всіх мохаммеданських народів, безпосередньо сусідуючих з російською імперією: дайте всю можливу допомогу не лише Іракові чи Афганістанові бути вільними, але й десяткам мільйонів Ваших братів-мохаммедан під советською Росією — в Туркестані, Азербайджані, та іншим народам під атеїстичною Росією.

ОУН звертається до справжніх антикомуністів у різних країнах світу: якщо Ви хочете подолати комунізм, то не лише поборюйте його доктрину й комуністичний рух, але найперше ведіть заходи щодо знищення його головної силової бази — в Росії. Якщо б Захід був не допустив до того, щоб Росія стала основою комунізму, то комунізм давно вже був би історично-музейним явищем. Отже, кличемо всіх антикомуністів, чи то з релігійним підложжям, а чи з культурним чи ліберально-демократичним, підійміть найперше клич: *Геть з російською колоніальною імперією! Воля Народам — Воля Людині! За спільний фронт всіх волелюбних і визвольних сил в боротьбі проти комуно-російського тоталітаризму!*

ОУН звертається до великопотуг вільного світу: застановіться: у В'єтнамі перемогла ідея об'єднаної нації, хоч під покришкою комунізму. В Афганістані муджагедіни перемагають брутальну силу

Росії, бо змагаються за волю своєї нації. У Нікарагві переможуть ті, які будуть більше одержимі ідеєю своєї нації. І так є всюди. Найсильніші сьогодні ідеї — це ідеї волі і державности кожної нації! Отож, у стократний раз закликаємо: *поставте ідеї Бога і нації на першому місці, а тоді впаде остання колоніальна імперія — комуністсько-російська — і всі народи заживуть вільним, мирним і безпечним життям! Тоді запанує демократія!*

Осінь, 1987 року

Сьомий Великий Збір ОУН

«Закликаємо всі народи, зокрема давно й новопоневолені Московією, війд афганців і ангольців до в'єтнамців і поляків, всі народи ісламу, — включитися у наш фронт визвольної революції. Для повсталих народів національні революції приносили найменше жертв, а найбільше жертв забирали імперіялістичні війни, до яких їх приневолювали імперо-колоніялісти. Український Народ утратив в імперіялістичній, і то двофронтовій війні, всього кількадесят тисяч воїнів, обороняючи свою країну повстанчо-революційними методами проти російських і німецьких загарбників і в обороні своєї Української Держави. Проти національно-визвольних революцій борються лише лицеміри, зрадники і вороги волі даних народів!».

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

ДЕКЛЯРАЦІЯ В СПРАВІ УДП

VII Великий Збір Організації Українських Націоналістів признає історичну роль, що її виконало Українське Державне Правління (УДП) під керівництвом свого невтомного Голови, дост. Я. Стецька, у визвольній боротьбі українського народу. УДП постало у вирі Другої світової війни, коли дві імперії — націонал-соціалістична німецька і комуно-російська — намагалися перемінити Україну у свою колонію. У тій жорстокій дійсності український народ виявив сильну волю до власного незалежного державного життя. Найсильніша політична формація, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, заініціювала з волі народу відновлення Української Самостійної Соборної Держави весною 1941 року, і Українські Національні Збори ентузіастично прийняли цю ініціативу 30-го червня 1941 року у Львові, проголосивши відновлення Української Держави. На голову Українського Державного Правління був обраний Ярослав Стецько, який покликав повний склад уряду.

Але німецькі імперіялісти вирішили знищити Українську Державу. Вони вимагали від УДП і ОУН відкликання Акту 30-го червня 1941 року. Одначе ні УДП, ані ОУН на це не погодилися, будучи готовими стати в обороні Української Держави, йдучи навіть у ворожі тюрми й концтабори на тортури, розстріли й повішення. З ними стали до відстоювання української державности сотні тисяч патріотів. Люди різних віровизнань, із усіх земель України, мужчини й жінки, молодь і старші різних соціально-економічних прошарків, духовенство й навіть не українці, які проживали в Україні, горнулися під прапор ОУН і знамено Української Держави. А коли рами підпільної організації не змогли помістити народніх мас, ОУН зформувала всенародну Українську Повстанську Армію.

Напередодні створення УПА, Друга конференція ОУН (квітень 1942) ствердила: «У своїй сучасній боротьбі стоїмо на засадах, на яких був оснований акт 30 червня 1941 року, вважаючи його історично правним, революційним та політичною маніфестацією волі всього українського народу жити власним державним життям. . . враховуємо близьку можливість збройної боротьби за українську державність у слушний час. . . ми наголошуємо на ідеї Самостійної Соборної Української Держави, яка є життєвою необхідністю й вічним стремлінням Української Нації».

30-го червня, 1942 року, ОУН видала «Наказ», в якому вже ви-

разно зазначено, що «українство боролось, бореться і буде боротися за свою власну державу, а не за 'Нову Європу'. Українство є спроможне власними силами створити державність. Українство будувало свою майбутність на жертві власної крові. Хай живе Самостійна Соборна Українська Держава».

Це була доба масового національного героїзму. Декількох членів УДП окупанти заслали до концтаборів і до тюрем, інших розстріляли або вішали, а треті боролися в підпіллі за УССД зі зброєю в руках. Коли ж впала німецька імперія, цю фазу визвольної боротьби українського народу вдало осмислив член Проводу ОУН, Осип Дяків-Горновий, 1946 року: «Проголошення самостійності 30 червня 1941 року наперекір новому окупантові, створення УПА, УГВР і боротьба з обома наїзниками, своєю героїкою перевищила все знане досі в історії України».

Дійсність і актуальність УДП посвідчила Перша конференція Закордонних Частин ОУН (1947): «Ціла доцьогочасна діяльність і боротьба ОУН утвердила в цілім українським народі та перед зовнішнім світом основну і невідхильну мету всього змагання України — Самостійну Соборну Українську Державу. Найважливіше значення в тому мав Акт відновлення незалежної Української Держави як начало української політики. . . Той Акт і дальша революційна боротьба засвідчили перед світом, що Україна не відступає від своєї мети — суверенної держави. . . Продовженням і потвердженням тієї генеральної лінії було створення УПА та створення УГВР — революційного найвищого органу України».

Коли ж в половині 1950-их років перестала діяти Українська Головна Визвольна Рада з огляду на загибель або полон її членів, то ОУН поступово наголошує роллю Українського Державного Правління, очоленого дост. Ярославом Стецьком, зокрема в українській визвольній зовнішній політиці. Голова УДП проводить все більше міжнародних акцій, українська незалежна держава здобуває все більше прихильників.

IV Великий Збір ОУН (1968) наголосив необхідність цієї державницької формації і постановив, що є потреба «створення політично-визвольного центру, спертого на революційно-визвольній концепції, на засадах і в часі, які Провід Організації визнає актуальним і в доцільному пов'язанні з державницькими революційними формаціями, ініційованими нашим рухом, зокрема Українським Державним Правлінням 1941 р.».

VI Великий Збір ОУН (1981) прийняв наступну Постанову: «VI ВЗ вважає правильним тривале систематичне зберігання і продовження Головою УДП цієї світлої в історії нашої нації державницької традиції, рекомендує планову, систематичну, ступеньовану розбудову цієї ніколи не ліквідованої державної ін-

ституції. Ідея такого центру є гаряче підтримувана зокрема крайовими чинниками.

VII Великий Збір ОУН оцим приймає і проголошує наступні Постанови:

1. Українське Державне Правління є законним органом Української Держави, відновленої 30 червня 1941 року.

2. Продовж минулих десятиліть УДП мало поновлюваний мандат від речників Нескореної України, і цей мандат був висловом широких кіл української патріотичної громадськості аж по сьогоднішні дні.

3. УДП виконало за минулі десятиліття велику визвольно-політичну дію. УДП відоме чільним політикам поневолених і вільних народів і ними визнаване. Голову УДП признавали визначні особистості різних держав і народів.

4. Тому VII Великий Збір ОУН декларує свою піддержку для Українського Державного Правління і звертається до керівних органів використати наш неповторний ювілей тисячоріччя хрищення України-Руси для створення Всеукраїнського Державного Центру.

Віriamo, що спільними силами здобудемо Українську Самостійну Соборну Державу.

У місяці жовтні, 1987 року

Сьомий Великий Збір ОУН

Проти ворожих метод та акцій — УПА й ОУН завжди винаходили і переводили удосконалені, успішні протизаходи, на місце поляглих завжди ставали нові борці, кадри революціонерів на всіх щаблях усе поповнювались, боротьба все кріпшала, а народні маси, під впливом її ідей та пориваючих прикладів героїзму, не зважаючи на ворожий терор, все відданіше й активніше її підтримували. Боротьба українського революційно-визвольного руху все більше й повніше стає боротьбою цілого народу.

(Степан Бандера: Друзі — Українські Націоналісти, «Перспективи Української Революції», Мюнхен, 1978 рік, стор. 404)

З дому неволі**ВІДКРИТИЙ ЛИСТ РОСІЯНКИ ДО САХАРОВА,
ОРЛОВА І СОЛЖЕНИЦИНА В ОБОРОНІ
ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ**

Високоповажані Андрею Дмитровичу, Юрію Федоровичу і
Александрі Ісаєвичу!

Обставини змушують мене звернутися до Вас, наскільки в сучасному цивілізованому світі Ви, після Господа Бога, найвищі моральні авторитети.

Я — православна росіянка, родом з бувшої Вятської губернії. Батько і мати походили з релігійних православних родин. Це я пишу як інформацію для майбутніх моїх противників.

Проблема, задля якої я наважилася турбувати Вас, є морально-го порядку й стосується нашої національної совісті.

Декілька років підряд на сторінках закордонної російської преси ввесь час появляються заголовки як «Тисячоріччя хрищення Росії», «Тисячоріччя хрищення російського народу», «Тисячоріччя хрищення Русі». Зараз такі заголовки друкуються і в советських друкарнях на замовлення московської патріархії.

Створюються комітети святкування Тисячоріччя хрищення Русі із поважних росіян-князів, професорів і священників. Випущено вже медалі «Тисячоріччя хрищення» — золоті та срібні.

А ось питання: тисячоріччя хрищення якої Русі? На чому, на якій історичній основі спирається ця ювілейна кампанія? Чи знаходиться в цих претенсіях хоч якийнебудь натяк на правду чи історичну істину?

Слово «Русь» примінене до Росії уживається у високопарному зв'язку з іронічним відтінком. Документально-історично слово «Русь» належить Україні. Україна в середньовіччю називалася Київською Руссю чи просто Руссю. Тоді також не тільки ще не було Росії — як за часу прийняття Петром I імператорського титулу почала називатися наша батьківщина — але за існування Київської Русі також ще не було Московії. Кажуть, що існувало сільце Москва на березі ріки Москви. Існували Псков і Новгород і, очевидно, інші міста-держави, не такі блискучі як Київська Русь, але «я не хотів би мати другу історію, крім історії наших предків, що її дав нам Бог». Не існувала ні Новгородська, ні

Псковська, ні Суздальська, ні Володимирська Русь. Була Русь Київська та Галицька.

Гарне слово «Русь» і ерудити минулих століть в Москві та Петербурзі почали приміняти його для означення своєї батьківщини. І все таки, коли ми, росіяни, кажемо Русь-матюшка, ми маємо на увазі таки Росію в границях від Смоленська до Уралу, від Архангельська до Астрахану.

Київська Русь була давньою цвітучою державою, жемчугом середньовічної Європи. В нашій російській історії такого блиску не було, однак ми мало знаємо про нашу російську історію до XIV століття. Процвітаючий середньовічний Київ був сусідом міст наших предків. Назви тих міст нам відомі, але як у тих містах жили наші предки — що ми знаємо про це? Нічого не знаємо і знати, очевидно, не хочемо. До XIV століття ми користуємося не історією російського народу, а історією України, історією Київської Русі.

Кажуть, що у нас спільне коріння, спільна історія, спільна культура. Ні, у нас тільки спільне нещастя. Спільними були Рюриковичі, що воювали за князювання в престольному Києві, а то просто зводили чернігівське військо з новгородським. Спільним був Петро Великий, що застелив фінські болота російськими та українськими костями. Спільним був Микола II, що посилав росіян та українців на страту на сопки Манджурії. Бавгато такого було спільне і довго приходить це перелічувати. Були спільними Ленін, Сталін, Хрущов та Брежнев. А історію кожний з наших народів має свою, як і свою мову, свою граматику, літературу, свої обичаї, фолкльор та культуру. Не можна порівняти «барію» з гопаком або «Енеїду» з «Євгенієм Онегіном», Євгена Сверстюка з Белінським чи Померанцом, або кимнебудь іншим у світі і про ніяку спільність говорити не приходиться. Слов'янська сім'я є більшою, то чому ми не говоримо про спільність між росіянами та болгарами, чехами та поляками. Може тому, бо вони далеко і російська потуга не була б в силі до них дотягнутися. Сталін добирався, але не встиг завершити розпочате діло.

Не так давно, — а саме 7-11 жовтня — в Мюнхенському університеті професори Вольфганг Касак та Гюнтер Штекль, виголосили доповіді, генеральна тема яких була, згідно з оглошенням, «1000-річчя Російської Православної Церкви», а друга доповідь «1000-річчя держави і Церкви в Росії».

Тільки до назви доповідей «вкралися» дві великі помилки. Українець, що був присутній на доповіді професорів Касака та Штекеля сказав: скільки не було сказано нищівної для мого народу брехні. Слід згадати, що і в інших високошкільних закладах світу зараз читаються лекції з приводу 1000-річчя «держави і Церкви в Росії».

Професори-славісти, спеціалісти з російської історії не знають, що своє Тисячоріччя Росія відмітила в минулому столітті, а саме 1862 року. З цього приводу відомий Мікешін створив свій монумент «Тисячоріччя Росії», поставлений в Новгороді 120 років назад. Це у СССР знає кожний п'ятикласний, а ось, німецькі професори не знають.

А чи відомо професорам (особливо професорові Касаку), що існує історична, географічна та етнографічна одиниця Україна, де вона була і де діяла Запорозька Січ?

Щодо 1000-річчя Російської Православної Церкви — це що говорять німці є також неправильне. В солідній науковій праці — роботі німецьких учених XIX століття — виданій в Ст. Петербурзі в 1896 році під заголовком «История человечества», у п'ятому томі на стор. 448 написано: «...Однак пройшли ще століття перед тим, що Русь (?) стала вся християнською...». На стор. 458 така нотатка: «Коли там (в Новгороді) було засновано в XII столітті архієпископство, то також архієпископа вибрано на вічі». В Енциклопедії Южакова (Петербурзьке видання) на стор. 750 читаємо: «Вятичі, слов'янське племено, що в давнині заселяло область в межах нинішньої Смоленської, Московської, Калужської, Тульської й Орловської губерній... Християнство почало розширюватися серед них не скорше XII століття, з часів проповідництва св. Кукші, одного з перших просвітителів краю». Очевидно таких відомостей про те, коли російський народ був хрещений, коли була створена Російська Православна Церква і коли створено нашу державу в різних історичних документах та виданнях є багато, і професори-славісти повинні це знати. А ось не знають цього і твердять, та ще публічно, що російський народ хрестили, створили Російську православну Церкву та російську державу тисячу років назад.

Святий Володимир хрестив в 988 році свою дружину й мешканців Києва, предків теперішніх українців. Київ був і остався столицею української держави й народу. Український нарід існує, він є і живе навколо Києва, розселився за межі Київської Русі до Кубані, але і ми росіяни ось як розселились, від Балтики до Тихого Океану.

Український нарід в 1988 році святкує 1000-річчя свого хрещення. А ми, росіяни, при чому? Ми не маємо терпеливості чекати ще 200 літ — медалі Тисячоріччя готові. Нам хочеться вже посвятувати? Ні! Тут замішана більша колонізаторська політика.

Зверніть увагу: на Заході справою 1000-річчя хрещення російського народу займаються російські патріоти, білоемігранти, неповерненці, одним словом, антикомуністи. Але й в СССР за вказівками ЦК КПСС (там, як усім відомо, без вказівок нічого не

зробити) ведеться та сама кампанія — дивовижна одностайність комуністів і антикомуністів. Чому воно так? Не так давно тому в нікому, крім ближчим сусідам, невідомому маленькому баварському місті Туцінг вже було відсвятковано 100-річчя хрищення російського народу. Сюди приїхало зі самого СРСР шість єпископів, семий Філярет, екзарх для України, а з ним 30 наукових робітників з Москви і Києва. А скільки охорони й інформаторів? А що це коштувало советський бюджет, советський народ? Але очевидно справа варта заходів. Це торжество проходило з рамени Євангелицької Академії в Туцінгу і ректор Академії удостоївся ордена Сергея Родонежського. Ось, що виявилось — в атеїстичній державі засновано орден св. Сергея Родонежського. В Туцінгу советські архієпископи розговорилися, а в СРСР вони мовчать, ні слова на захист свого стада, я не кажу вже про правозахисників. Вірні сидять у психотюрмах і концтаборах, де їх мучать. І хоч би один екзарх-митрополит заступився? А Христос сказав: хворому треба лікаря. Чи не з корогвами проводжала російська православна советська Церква советську армію в Афганістан убивати наших афганських братів? І недармо Горбачов послав цю роту в цивільному та в рясах до Туцінгу. Очевидно, під завісою 1000-річчя хрещення російського народу ЦК КПСС задумав організувати чергову пастку для наївного західного світу.

Я звернулася з протестом з приводу цього російського передчасного ювілею до російських газет і журналів, але крім «Нового русского слова» ніде мій протест не був надрукований.

Мало у нас, росіян, національної вини? Афганістан, Польща, Кавказ, Середня Азія, Прибалтика, Сибір, де вмирає корінне населення (чи не з нашої вини?) німці Поволжя, кримські татари, месхи, Чечня, справа Бейліса, погроми, державний споконвічний антисемітизм, штучний голод 1933 року в Україні. Правда, Україна з її тристатітним рабством покищо не включена в список нашої національної вини. Все це не творили ми, а царські сатрапи або большевики-сталіністи, а ми благородно, з почуття самоохорони стояли скраю та мовчали. А ось тепер росіянами твориться чергове історичне зло, подається світові фальшивий історичний російський ювілей, що в світлі історичної правди належить українському народові, угніченому та національно пограбованому впродовж 300 років.

А тепер мовчимо з яких причин?

Емілія Ільїна

ЗВЕРНЕННЯ РЕДКОЛЕГІЇ ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК»

Учасникам Віденської зустрічі країн-учасниць Наради про безпеку й співробітництво в Європі. Міжнародній Гельсінській Федерації за Права Людини. Міжнародній Федерації журналістів.

Оголошена новим керівництвом СРСР політика перебудови й гласности породила надію на реальні демократичні зміни в нашій країні й на оздоровлення міжнародної атмосфери взагалі. Однак позитивні зміни в СРСР гальмуються, більше того, останнім часом помічується зворотний рух. Це особливо помітно в Україні, де керівництво, незмінене з брежнєвського часу, намагається перетворити республіку на справжню Вандею перебудови.

Це підтверджує також безпрецедентна за останні роки кампанія цькування і репресій, проти першого в Україні незалежного пресового видання — нецензурованого журналу «Український Вісник».

Подробиці цього погрому вже відомі міжнародній громадськості. Нагадаємо тільки, що безперервні наклепницькі напади на нас міжреспубліканської і місцевої преси, радіо й телебачення на організованих владою мітингах й зібраннях вже кілька тижнів не припиняються. Вдаються до брехні й всякого роду вигадок, намагаються нас протиставити рідному народові, представити як агентів чужинецьких розвідок, як прихильників фашизму й терору. Не гребують застосовувати до членів редколегії і до активних авторів брудні методи шантажу і залякування: побиття, погрози убити, задержування, короточасові арешти (від кількох годин до кількох днів) під претекстом розшуку зброї і наркотиків, в отруєнні і т.п. Немов би повертаються недавні часи, коли членів Української Гельсінської Групи й інших українських правозахисників саджали до «психушок» або судили за фальшивими кримінальними звинуваченнями. Вважаємо, що корумпована партійно-советська бюрократія України з нами сьогодні злісно зводить порахунки під димовою заслоною «ідейної боротьби», намагаючись скрити перед громадськістю свої злочини.

У зв'язку з тим, що в останні дні зі сторінок офіційної преси і з боку представників репресивних органів прозвучали прямі погрози арешту членів редколегії журналу і депортація нас за кордони батьківщини, просимо світову демократичну громадськість, в пер-

шу чергу діячів гельсінського руху й колег-журналістів, міцною силою громадської підтримки не допустити до придушення першого в Україні незалежного пресового органу.

Зі свого боку, відкидаючи клевету й брехливі наклепи, заявляємо, що платформою нашої діяльності були і залишаються принципи й ідеали міжнароднього гельсінського руху. Нагадаємо, що Українська Гельсінська Група, навіть в час тяжких репресій, не заявила про припинення своєї діяльності, хоч багато членів досі перебувають в таборах особливого режиму і на засланні, або були змушені покинути батьківщину.

З метою активізації діяльності Послабленої Української Гельсінської Групи, заявляємо, що редколегія журналу «Український вісник», поодинокі члени якої є вже багато років членами Гельсінської Групи, тепер в повному складі входять до Української Групи і оголошує наш журнал її органом.

Із ставлення до нас у світі можна судити, як советське керівництво в дійсності ставиться до підписаного в Гельсінках Заключного Акту.

Надіємося, що в складній ситуації в Україні, де сили застою і реакції намагаються перейти в проти-наступ, Українська Гельсінська Група і її журнал не залишуться самими.

Члени редколегії журналу:

*Василь Барладяну
Михайло Горинь
Павло Сковок
Вячеслав Чорновіл*

ВІДКИНУЛИ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ УКЦ В УКРАЇНІ

Згідно з повідомленням «Ройтера» з Москви, советський уряд відкинув прохання підпільної Української Католицької Церкви про легалізацію цієї Церкви в Україні, а зокрема в її західних областях.

Советські заправила з Ради релігійних справ скликали 5 єпископів на зібрання в Києві і Івано-Франківському, щоб розглянути прохання про зареєстрування Української Католицької Церкви, як окремого віроісповідання. Згадане прохання підписали 2 інші

католицькі єпископи. Використовуючи позірну неоднозгідність між єпископами, які підписали, і тими, які не підписали прохання про легалізацію УКЦ, державні заправила з Ради релігійних справ в СРСР відкинули петицію Української Католицької Церкви про легалізацію, що й можна було передбачувати.

ЛИСТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КЛЮБУ ДО ЗАХІДНЬОЇ НІМЕЦЬКОЇ ТЕЛЕВІЗІЇ

До Дирекції Київської телестудії і Дирекції
телевізійної компанії міста Кельн (ВДР)
у зв'язку з телемостом Кельн-Київ
від Ради Українського Культурологічного Клубу

Відкритий лист

Уважаємо своїм обов'язком повідомити Вас і Ваших глядачів, що під час телевізійної передачі телеміст Київ-Кельн, програма українського телебачення 27.12.87, неділя 17:00 за київським часом, як німецьку так і українську аудиторію було дезінформовано з боку київських учасників передачі. Здавалося б добру справу роблять працівники німецького телебачення, та советські партійні керівники, які керують українським телебаченням, даючи змогу всім, хто хоче, зазирнути крізь віконце телеприймача у маловідомий світ іншої політичної формації. Але ж елементарна порядність і повага до гостей, хай і телекосмічного, вимагали б того, щоб усмішки були щирими, а слова правдивими. Бо нещире приятелювання аж нічим не краще від прямого ворогування.

На жаль організатори київської телепередачі цієї аксіоми не за своїли. Важко позбутися інерції і ідеологічного шахрайства, і тому на запитання, чи є в української молоді можливість, так само як і в німецьких ровесників, вільно об'єднуватися в різні громадські організації, київський представник, позичивши в Сірка очі, запустив до космічного етеру кабінетну заготовку, мовляв, а як же, «он у Москві 'Пам'ять', а в нас Український культурологічний клуб. І хоч ці об'єднання нам не подобаються, вони мають змогу вільно висловлювати свої погляди».

Ми не багато знаємо про московську «Пам'ять» і нічого спільного з нею ніколи не мали, за те ми дещо знаємо про пам'ять київських партійних і комсомольських функціонерів. Зокрема те, що вона в них дуже коротка. Відновити деякі провали в їхній пам'яті вимагають у нас інтереси справедливості.

Після першого ж нашого клубного вечора, який називався «Українська культура — фасад і реальність», проведеного 6.8.87 р. в кафе Любава під егідою Мінського райкому комсомолу, в рядах комсомольських бюрократів запанував переляк, адже всього лиш 2-3 роки тому за розмови про занепад української культури людей запроторювали до тюрем і концтаборів. Тай нині ще не всі на волі.

І комсомольські вожді вирішили застосовувати старий випробуваний метод. Понад 200 шанувальників рідної культури, прийшовши на наступний вечір клубу, побачили на дверях кафе величезний висячий замок і поруч оголошення «Санітарний день».

Згодом, коли ми організували публічне обговорення екологічних проблем, виявилось, що відсутні радіомікрофони. Не зважаючи на це, протест громадський проти замовчування наслідків чорнобильської трагедії, проти будівництва нових АЕС у найбільш населених районах України, проти засекречення екологічних даних — прозвучав голосно і гнівно.

Наш протест був почутий в Міністерстві охорони здоров'я УРСР, і там прозвучало роздратування: В Українському культурологічному клубі зібралися антирадянщики й екстремісти.

Довелося нам шукати нових шефів і іншого приміщення в іншому районі міста. Клуб здобував все більше прихильників. На збори клубу в парку імені Фрунзе на Куренівці люди йшли як на свято. Всім імпонували наші принципові засади — гласність, демократичність, заперечення будь-якої національної нетерпимості, відсутність президії та головуючих, забезпечення права кожному присутньому взяти до рук мікрофон і висловити свою особисту думку. Тим часом насувалися чорні хмари. У Міністерстві культури та в інших керівних установах були дуже обурені нашим занепокоєнням щодо незадовільного стану збереження пам'яток історії та культури. Особливо дошкулив наш лист на захист взятої під охорону закону території першого східньо-слов'янського учбового закладу Києво-Могилянську Академію, де влітку 1987 р., з дозволу урядових інстанцій УРСР, було зведено ідальню для Військово-політичного училища і при цьому було зруйновано понад 10 поховань славних предків, серед яких можливо могили гетьмана Війська Запорізького Петра Конашевича Сагайдачного і видатного вченого сходознавця Василя Григоровича Барського. У міністерських колуарах нас було затавровано вирішеним штампом: український буржуазний націоналізм. Останню краплю до чаші терпіння жерців застою увілляв наш клубний вечір: «Білі плями в історії України», який зібрав понад 400 слухачів та учасників.

Місцева партійна преса оголосила наш клуб ретранслятором ворожих нам радіоголосів. Це був сигнал до погрому — в газетах стали з'являтися погромницькі статті та організовані листи з засудженням невідомо за що Українського культурологічного клубу, а воїни-інтернаціоналісти озголавили свій газетний виступ проти нас зі звичною простотою «Они мешають нам жить», — Вечірній Київ 14.11.87. Газета, що започаткувала брудну кампанію проти клубу, відмовилася надати нам слово для відповіді. Нас позбавили приміщення для зборів, нам відмовили у реєстрації. Начальник Головного Управління Культури міськвиконкому Києва Микола Дмитрович Безверхий у присутності заступниці мера міста Галини Миколівни Менжерес оголосив членам Ради клубу, що на його думку такий клуб не існує.

Але — попри всі перешкоди і залякування, позбавленості вільно організувати публічні дискусії, позбавлений приміщення УКК існує. Він активно працює, збираючись окремими секціями по приватних квартирах.

У листопаді-грудні літературознавча секція повертала до громадського життя замовчувані, але не забуті імена українських поетів і письменників. Відвідувачі секції мовної культури, поміж інших проблем, обстоювали необхідність конституційного захисту української мови, що стала жертвою примусової русифікації. Шанувальники історії опромінювали променем гласності білі плями наших новітніх літописців. У рамках секції філософії, історії та культури було започатковано постійно діючий семінар тисячоліття хрищення.

Та не всі ще засоби тиску вичерпані арсеналів сталінізму-брежнєвізму, на сторожі яких стоїть та ж сама незмінна варта. Під ту саму пору, як київський учасник телемосту заколисував німецького глядача казкою про вільне функціонування УКК, двоє в цивільному викликали з вестібюлю студентського гуртожитку на окраїні Києва молодого хлопця і, нагадавши йому про членство в клубі, жорстоко і криваво його побили.

Ось такий наш додаток до згаданої телепередачі. Правда, тільки правда і нічого крім правди.

Олесь Шевченко
Сергій Набока
Ольга Матусевич
Ляриса Лохвицька
Тетяна Битченко
Анатолій Битченко

Григорій Міняйло
Леонід Мілявський
Володимир Федько
Олекса Бурківський
Вадим Галиновський
Тарас Чорновіл

Місто Київ, 3 січня, 1988 р.

ЛЕТЮЧКА КИЇВСЬКИХ КОМСОМОЛЬЦІВ

Нещодавно західня преса звернула увагу читачів на надзвичайно цікаву летючку, яку розповсюджувано в Київському університеті. Ця летючка містить текст відкритого листа комсомольської групи «Перебудова» при Київському державному університеті імені Тараса Шевченка до громадян Києва з приводу річниці чорнобильської трагедії.

На перший погляд здавалося б, що київські студенти — члени комсомольської групи «Перебудова» — зовсім підтримують політику генсека Горбачова. Проте, їхні погляди фактично, дуже відмінні від офіційних поглядів нинішніх советських керівників щодо необхідних змін у суспільстві.

Закінчуючи свого відкритого листа, київські студенти пишуть: «У першу річницю чорнобильської трагедії настав час говорити на ввесь голос».

А цього вони й дотримуються у своєму зверненні до мешканців столиці України. Київські студенти пишуть, що вони закликають громадян Києва відверто висловити тривогу про майбутнє своєї країни, а самі висувають такі вимоги:

«Гласність матиме значення не тільки для проведення нових економічних реформ, а і як повна гарантія політичної свободи. Політичну свободу ми розуміємо як право висловлюватися без будь-яких обмежень, усно і в пресі, а також критикувати КПСС і її роль у нашому суспільстві.

Для нас, комсомольців України, національне питання — одне з невідкладних питань нинішнього дня. Ми не ізольовані від українського суспільства й тому бачимо всі ті серйозні питання й розбіжності, які й далі пригноблюють наше життя. Тому ми переконані, що гласність дасть нам можливість вільно й чесно говорити про становище українського народу за соціалізму. Покищо ми ще не можемо прийняти люб'язної заяви КПСС, нібито 'нація процвітає', тому що всі засідання ЦК КПУ ведуться по-російському, а дев'яносто відсотків лекцій у Київському державному університеті також читаються по-російському.

Нині екологія України в жалюгідному стані. Водні ресурси республіки на грані катастрофи. Нещодавній випадок на Дністрі створив складні проблеми. Чорнобиль знищив тисячі гектарів плодючої землі. Забруднення від витіку промислових газів Донецька й Дніпропетровська стали причиною численних захворювань, які щодня збільшують загрозу для наших дітей. Чи здатна

партія усунути цю небезпеку? Ми вимагаємо негайних термінових заходів для розв'язання нашої екологічної проблеми.

Сьогодні в Україні розташована велика кількість ядерних ракет», — пишуть далі київські студенти й наголошують: «А це означає, що республіка — це постійна мета для західних атомних снарядів, і під час війни Україна може бути знищена за кілька хвилин. Тому ми вимагаємо негайного й відкритого перегляду системи оборони, перегляду за участі комсомольських та інших громадських організацій. Ми рекомендуємо проголосити Україну без'ядерною зоною в такому дусі, як наш уряд вимагає, щоб південна частина Тихого океану була без'ядерною зоною. Ми думаємо, що те, що добре для островів Фіджі, буде добрим і для України.

Ми вимагаємо громадської дискусії в пресі, через радіо й телебачення про можливість створення багатопартійної системи в нашій країні й забезпечення права народу вирішувати власну долю. Після сімдесятирічного перебування під владою КПСС ми бачимо, що партія довела країну до меж технічної й економічної відсталості. Ми не наполягаємо на зміні соціальної системи нашої країни, а на перегляді ролі КПСС в нашому щоденному житті. І як українці, ми хочемо обговорити роль компартії України і її вину перед українським народом».

Наприкінці свого відкритого листа київські студенти зазначають, що нещодавні усунення чільних керівників КГБ, — серед них голови КГБ України Степана Мухи, — позитивне явище, яке вони підтримують. Проте, наголошують студенти, — «Для процесу соціального відродження в позитивному напрямку нашим громадським обов'язком є вимагати повного розслідування дій КГБ та чіткого визначення його ролі в нашому суспільстві».

Однак, повернімся ще до першої, вступної частини відкритого листа комсомольської групи «Перебудова» при Київському державному університеті до громадян міста Києва.

«Ми бачили, як цього року тисячі китайських студентів вийшли на вулиці, вимагаючи зросту демократії в Китаї, свободи для преси, відвертої дискусії. Чи не сміховинно для нас, що в тих питаннях ми відстаємо не тільки від американців, а й від китайців?».

Закликаючи, таким чином, київських студентів брати приклад із своїх китайських колег, комсомольці Київського університету наголошують, що вимагати треба не тільки здійснення на практиці прав людини, а й підтримувати заклики українських письменників щодо забезпечення українській мові їй належного місця в системі освіти на нашій Батьківщині й, зокрема, у вищих навчальних закладах та в Київському державному університеті».

Крім того, київські студенти гостро розкритикували «неоголошену війну в Афганістані, де загинуло понад тридцять тисяч молодих радянських хлопців, а серед них велика кількість аспірантів Київського університету». Тому вони й зазначають, що «нашим обов'язком є постійно й наполегливо вимагати якнайшвидшого й повного повернення війська з Афганістану».

А що відкритого листа київських студентів до мешканців столиці України написано в річницю ядерної катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції, цей лист і починається такими словами:

«Минув рік, як Чорнобильська атомна електростанція стала об'єктом однієї з найстрашніших аварій у нашій історії. Невідома кількість убитих, велика кількість поранених, невідомо, скільки помре на рака та інші захворювання, пов'язані із цією катастрофою. Як відгукнулися на цю жахливу трагедію наша партія й комсомол?».

Проте, — зазначають далі студенти, — чимало советських партійних функціонерів і далі сприяють «розповсюдженню ядерних ракет як в Україні, так і на території інших республік ССР».

А про вияви боротьби неросійських народів за свої національні права київські студенти пишуть:

«Повідомлення в газетах про демонстрації в місті Алма-Аті, відвертість на з'їздах письменників України, де наші видатні письменники й літературні критики відкрито й наполегливо закликали більше шанувати українську мову і вказували на необхідність ухвалення заходів для легалізації статусу місцевих звичаїв та мови рідної мови».

«Ось ці найважливіші критерії ми цілковито підтримуємо», — зазначають члени комсомольської групи «Перебудова» при Київському державному університеті у своєму відкритому листі до населення столиці України, пояснюючи, таким чином, що було для них стимулом стати на оборону прав свого, українського народу.

(Укр. редакція Р. «Свобода»)

О. Овдієнко

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ З ТАБОРУ 36-1 В КУЧІНО

*Швейцарський Інститут «Віра у Другому Світі»
У Своєму Журналі Подав Інформацію Про Перенесення
Табору ч. 36-1 в Кучіно*

Як стало відомо, при кінці грудня 1987 року уральські концетраційні табори для політичних в'язнів — табори 36, 36-1 (особливого режиму) та 37 перенесено до Всесвятського, Пермська область, де знаходиться табір ч. 35. У цьому таборі перебуває тепер коло 100 політв'язнів, до яких мають долучити ще 20-22 в'язнів з Мордовії. Табір особливого режиму ч. 36-1 з Кучіно перенесено вповні в нове приміщення разом з тюремниками, де в'язні підлягають й надалі особливому режимові. Тим-то не здійснилася надія різних організацій на оборону людських прав, що цю категорію в'язнів піддадуть дещо лагіднішому т.зв. «строговому режимові».

У таборі ч. 35 політичних в'язнів розміщено в такий спосіб: Март Ніклус та Іван Сокульський сидять в одиночці. Петро Рубан, Григорій Приходько, Алексеев, Борис Ромажов приміщені в камері на чотири особи, Микола Горбаль, Іван Кандиба, Гунарс Астра Енн Тарто, Василь Овсієнко, Віталій Калиниченко мають «двірний режим», тобто їм дозволено виходити з тюремних келій.

В'язні з табору 36-1 в Кучіно прибули 8-го грудня до табору у Всесвятському. Того ж дня українського правника Левка Лук'яненка, після 10-річного ув'язнення в таборі, заслано. Правдоподібно він тепер знаходиться в Сибірі в Томській області. Звідомлення про його звільнення тим-то не оправдилися.

Всі в'язні цього табору тяжко хворіють: Григорій Приходько хворіє на тяжку відкриту туберкульозу — правдоподібно Алексеев і Борис Ромажов також заразилися туберкульозом. Петро Рубан за останній час зазнав два серцеві удари, останній 30-го листопада, 1987 р. в таборовому карцері. Його лікують інекціями.

Ще в жовтні 1987 року українського католика Семена Скалича, який хворіє на туберкульозу костей, випущено з табору. Він був засуджений на 15 років за свої релігійні вірші. В грудні минулого року він прибув виснажений до свого родинного міста Дрогобича.

З 12-ох політичних в'язнів, що підлягають особливому режимові є сімох українців, всі члени Української Гельсінської Групи, двох росіян, двох естонців і один литовець. Вони всі є «рецидивісти», тобто в'язні які вже відбували довголітні покарання за статтю «антисовєтська агітація й пропаганда».

7-го листопада 1987 року Петро Рубан заявив, що він вважає себе політичним в'язнем і відмовляється від карної роботи. У заяві, що охоплює 18 пунктів, він вимагає, між іншим, щоб його перевели до українського карного табору, бож його засудив український суд. Далі Петро Рубан вимагає знесення суворого обмеження щодо листування та відвідин, знесення карної роботи, знесення насильного обстриження та заборони запускати бороду.

Таборова адміністрація відповіла на цю заяву тим, що його посадила у карцер, де Петро Рубан, як уже згадано, зазнав серцевого удару.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО БРИТАНСЬКОГО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ, ЩО ВІДВІДАВ УКРАЇНСЬКУ СТОЛИЦЮ КИЇВ

У зв'язку з візитом британського міністра закордонних справ Джефрі Гов до Советського Союзу, він побував також у місті Києві, де був гостем митрополита Київського і Галицького Філарета, і відвідав діючий Володимирський Собор та Собор-Музей Св. Софії. Під час його побуту в Києві представники української громадськості вручили одному з його супровідних британських кореспондентів листа, текст якого дійшов і на Захід. У листі низка прохань, пов'язаних зі здійсненням перебудови та демократизації в Україні. Ось текст цього листа:

«Міністрові закордонних справ Великої Британії
Джефрі Гов

Ми, представники незалежної української громадськості, звертаємося до Вас з проханням обговорити в рамках контактів між урядами 35-ти країн-учасниць Гельсінських угод наступні питання:

1. Необхідно негайно звільнити з тюрем, таборів та заслань членів Української Гельсінської Групи: Миколу Горбала, Івана Сокульського, Віталія Калиниченка, Василя Овсієнка, Івана Кандибу, Левка Лук'яненка, Миколу Матусевича, українських політв'язнів Юрія Бадзя, Богдана Климчака, Григорія Нечіпоренка, Петра Рубана, Григорія Приходька, Павла Кампова, а також інших в'язнів сумління.

2. Необхідно забезпечити справжню свободу слова і друку, припинити цькування незалежних громадських об'єднань та друкова-

них органів (Український культурологічний клуб, «Український Вісник» тощо).

3. Просимо знайти можливість відкрити в Києві кореспондентські пункти для іноземних журналістів.

4. Просимо розглянути питання про відкриття у Києві консульства Великобританії.

5. Величезне значення для обміни інформацією мало б відкриття українського відділу радіо «ВВС».

6. Ми просимо сприяння для зняття заборни існування Української Католицької Церкви.

7. Ми просимо сприяння для відновлення функціонування Української Православної Церкви та інших релігійних об'єднань.

8. Ми просимо сприяти в нашому прагненні до вільного розвитку української культури, а в першу чергу до забезпечення права на вільне функціонування в усіх сферах життя рідної української мови.

*Вячеслав Чорновіл
Михайло Горинь
Євген Сверстюк
Павло Сковок
Олесь Шевченко
Ольга Матусевич
Сергій Набока
Степан Сапеляк
Віталій Шевченко
Степан Хмара*

Місто Київ, 17 лютого 1988 р.

Поезія

Осип МАКОВЕЙ

ПОДОРОЖ ДО КИЄВА

Від редакції

Автор поеми «Подорож до Києва» д-р Осип Маковей (народжений 1867 р. у м. Яворові в Галичині) був відомий письменник, літературний критик, журналіст, педагог і громадський діяч. Свої перші поетичні твори почав друкувати в «Зорі» (1885), а збірка його поезій «Гірські думи» появилася друком у 1898 р. О. Маковей був відомий більше зі своїх прозових творів, згадати б його збірку оповідань «Наші знайомі» (1901), збірку фейлетонів «Прижмуреним оком» та дві більші повісті: побутову — «Залісе» (1897) та історичну — «Ярошенко» (1905). Написав теж ряд критичних нарисів про передових українських письменників. Від 1899 р. був учителем української мови й літератури в учительських семінаріях у Чернівцях і Львові, а помер на посаді директора учительської семінарії в Заліщиках 1925 року. У 1895 р. О. Маковей їздив в Україну і тоді ж написав поему «Подорож до Києва», надруковану в 1896 р. як додаток до редагованої ним газети «Буковина». Відбитка в кількасот примірників швидко розійшлася, і так цей твір попав у повне забуття. Дві частини поеми («Принципіально» і «Воскресення») передрукував д-р К. Трильовський у брошурі «Чорногора» ч. 4 у Відні 1922 р., яку тепер годі віднайти. З уваги на дальшу драматичну актуальність названої поеми О. Маковей у 90-річчя з дня її першої появи передруковуємо віднайдені дві її частини в нашому журналі, виправивши правопис оригіналу, але зберігши лексику.

ПРИНЦИПІАЛЬНО

У Києві казку почув я одну. . .
Та й дивна ж, нелюдська то казка!
Не вигадки каже, а правду страшну, —
Послухайте ж ви, коли ласка.

З холодної півночі хмари пливуть,
А з чорними хмарами зливи,
І води мутні заливають кругом
Степи українські і ниви.

Заскочила повінь убогу вдову,
Хатину її підмулила,
Світами криваве добро рознесла
І бідну вдову затопила.

Пірнула вдова і добилась на верх,
Пливе, поринає, аж гляне:
До берега вже недалеко плисти,
Та сила у неї вже в'яне.

А берегом два удовиці сини
Зажурені повагом ходять.
Стають і гадають, що діяти їм,
І вчену розмову заводять.

І каже молодший: «Нам треба вперед
Се принципіально рішити.
Чи взагалі варто людині котрій
На світі терпіти і жити?

Не варто, гадаю; сказав же кобзар:
'На світі все йде, все минає:
Куди воно ділось, звідкіля взялось,
І дурень і мудрий не знає'.

Не знати ж, куди ми подінемось раз
І пощо нам тут бідувати,
То краще й не жити; то краще буде,
Як згине хоч зараз і мати».

А старший на те: «Я поставлю не так
Питання се принципіальне,
А радше ось як: чи життя на землі
У самій основі моральне?

Воно не моральне, бо люди живуть
Без найвищого ідеалу,
Лиш родяться, плодяться вічно і мруть, —
То краще хай гинуть помалу».

І каже молодший: «Все ж матері жаль!
От, може би, скочити в воду?
Се ж мати! Годиться, щоб син їй поміг;
Яку я їй вдію сим шкоду?»

А старший на те: «Постривай, се не так!
Се принципіальне питання!
Тут діло у сьому, які до людей
Дозволено ставить жадання?

Такі, щоб ніхто з нас обмежень не чув
В своїй особистій свободі
І жертвою другим не кривдив себе,
Бо жертви жадати вже годі!»

І каже молодший: «Се так? Я забув. . .
Так ми вже принципи сі знаєм.
А ось ще питання: пусте все життя,
А ми умирать не гадаєм».

«Гм, — думає старший — се правда, лиш тут
Потрібно ще інше рішити:
Чи можна вбивати себе, як життя
Не стоїть того, щоби жити?»

І довго ще радили вчені сини.
Брат старший уже і заївся.
Усе принципіально рішали вони,
Аж поки молодший зжалівся:

«Ей, брате, лишім ми питання отсі,
Рятуймо ми неньку, та швидко!
Де ділася, бідна? Ще хвиля тому
На водах було її видко!»

Не видко вже неньки! Сумують сини,
Що згинула так нещасливо;
При березі, де потопала вона,
Лиш хвилі клекочуть бурхливо.

ВОСКРЕСЕННЯ

Далеко на заході сонце пекуче
Горить над полями, як грань;
Чарівно сіє проміння лискуче
У золоті київських бань.

І легіт летить, немов віддих глибокий,
По денній степовій жарі;
Втомився і я і сиджу самотній
Над синім Дніпром на горі.

Ослабло вже тіло, і очі вже сонні,
Все бачать, неначе в імлі,
І тільки думки ще не сплять невгомні,
Вганяють по небі й землі.

Чи бачиш? Ось сонце ще блисло й потахло
І сумерк рожевий наляг,
Довкола церковним кадилом запахло
І спів залунав на полях.

Заграли у дзвін на софійській дзвіниці
І гомін далеко пішов —
І враз в українській озвались столиці
Всі дзвони аж сотні церков.

Так грімко і сумно заграли всі дзвони,
Аж київські гори стряслись.
Закракали на деревах гайворони
І в небо високо знялись.

Чи чуєш, як грає музика тужливо
На тисячі труб і скрипок? . .
Пливуть по Дніпрові судна так сонливо,
На них — мільйони свічок.

На перших суднах ще шумить та діброва,
То ліс хоругов так шумить —
На чорнім судні домовина кедрова,
А в ній Україна лежить.

Дніпром, берегами сини України
Ступають у тихій журбі,
У воздуху легкі козацькі тіні
Проводять покійну собі.

І всі величають її за ту силу
І славу, що мала давно.
Та гучно проводять в далеку могилу
У Чорнее море на дно. . .

В столиці її ще востанне задзвонять,
Востанне поклоняться їй, —
У морі глибокім її похоронять
І вічная пам'ять по ній! . .

Не чути ніде ні плачу ні розпуки,
Холодні серця, як леди;
Зітхають з тяжкого терпіння і муки
Одні лиш старезні діди.

І вся похоронна дружина спинилась
На березі й водах Дніпра,
Щоби зі столицею ще розпростилась
На віки Вкраїна стара.

А з Києва вийшов у пристань Дніпрову
Дітей українських гурток
І на домовину Вкраїни кедрову
Поклав із васильків вінок.

І сплакали діти, побачивши мертву,
Як тихо лежала сумна:
«Дамо свою кров і життя їй у жертву,
Нехай лиш воскресне вона!»

*І груди наставили, кровця невинна
З-під серця дітей потекла,
Лиш краплю дала їй кождіська дитина
І мати уже ожила. . .*

Сама піднялася в своїй домовині,
Як сонце зійшла між людей,
І гамір пішов в похоронній дружині
Про чудо невинних дітей.

І всіх здивували похоронні дзвони,
Вклонилися їй до землі;
*«Дзвоніть у всі дзвони не на похорони,
А на воскресення їй!»*

Заграйте, музики, весело і живо,
Покиньте жалібні марші;
Нехай нам ся днина минає щасливо
І легко буде на душі!

*Нова Україна повстала сьогодні,
Іде покоління нове, —
Нехай же лунає скрізь слава народня,
Нехай Україна живе!»*

Наука, дослід

Євген КРАМАР

З ВИСОТИ ЛУЦЬКИХ БАШТ

(Продовження, 2)

Від часу заснування Луцька до першої літописної згадки про нього минуло 85 р. Ця досить тривала літописна мовчанка напевно пояснюється тим, що місто покищо набирало сили і не було пов'язане з якимись важливими подіями. До того ж, воно було в тіні, на задньому пляні після новозаснованої столиці краю, міста Володимира. Луцьк належав до Володимирської землі, яка безпосередньо підлягала Києву. Історико-географічна назва всієї тієї території — Волинь. Київські князі пильно стежили, щоб Володимирська земля (Волинь) не відокремилася в самостійне князівство. Вони призначали до Володимира князів-намісників, як працювало, своїх синів, щоб там не заснувалася стороння династія.

Після заснування Луцька невідомі будь-які далші конкретні дії князя Володимира Великого в цьому краю. Немає також відомостей про князювання Володимирового сина Всеволода, якому в 988 р. дісталася в уділ Володимирська земля. Після зазначеної згадки (988 р.) Всеволод щез з літописних сторінок. За однією із скандинавських саг, Всеволода спіткала трагічна доля. Він сватався до шведської королеви Сигриди-Вбивці, яка овдовіла після смерті короля Ерика і разом з іншими жінками був спалений під час бенкету в палаці названої королеви⁴².

На час чергової писемної літописної згадки про Луцьк, це місто в складі Володимирського князівства належало князеві Ярополкові. Але оскільки Володимир Мономах з волі свого батька, київського великого князя Всеволода, в цьому ж році прогнав Ярополка, то Володимирське князівство, в тому й Луцьк, дістались князеві Давидові (Ігоревичеві)^е, який згодом накоїв чимало лиха

42. Б.А. Рыбаков. Первые века русской истории, М, 1964, стор. 81.

е. Генеологічне дерево давньоукраїнських князів вельми розгалужене, бо хоч вони й походили з Рюрикового роду, однак з часом появилось багато гілок. До того ж князі шлюбно пов'язувалися з Польщею, Угорщиною та іншими країнами, а також з половцями. В світлі цієї обставини стає ясніше, чому в давньоукраїнські справи часто втручалися поляки, угорці та інші народи. Нижче до імен князів не подається батьківство на «вич». В разі потреби батьківство уточниться вказівкою «син такого-то» і то лише тоді, коли трапляються однакові імена князів.

на Русі-Україні. Далі Луцьк згадується частіше в контексті різних подій і князівських персоналій.

Не завжди ясно, як і чому це місто переходило від однієї особи до іншої. Не все ясно і з особами князів, яким належав Луцьк чи то в складі Володимирського князівства, а чи окремо. Зв'язки між Луцьком і Володимиром то обривалися, то знову поновлювалися. Трапляються й хронологічні прогалини та інші неясності. Тому нижче подаємо лише загальну хронологічну й фактологічну канву політичної історії Луцька від першої писемної згадки про нього і до часу коли удільна автономія Волині в складі Великого Литовського князівства була остаточно ліквідована, а її територія була поділена на відповідні адміністративно-територіальні одиниці^е.

Отже, по порядку. Вигнаний в 1085 році з Луцька і з Володимирської землі взагалі князь Ярополк подався за допомогою до Польщі, але не діставши її, повернувся назад. Князь Володимир Мономах з відома батька, великого князя Всеволода, простив Ярополкові, який однак у 1087 р. загинув від руки свого слуги-вбивці. В 1097 р. великий князь Святополк скликав у Любечі з'їзд князів, на якому обговорювали потребу припинення князівських чвар та міжусобиць. Вирішили, щоб кожен князь тримався свого уділу, не зазіхаючи на чуже — Володимирське князівство включно з Луцьком по р. Горинь було визнано за вищезгаданим князем Давидом. Однак за участь в осліпленні теребовельського князя Василька та інші провини Давид втратив цей уділ. Не змирившись зі своєю долею, цей князь розпочав боротьбу з великим князем Святополком. Під час цієї боротьби під 1099 р. в Луцьку фігурує князь Микола Святоша (чернече ім'я князя Святослава). Микола Святоша поклявся князеві Давидові, що в цій боротьбі дотримуватиметься неутралітету, однак зламав клятву і перейшов на бік великого князя. В порядку помсти за це і за шкоду, яку заподіяв йому князь Микола Святоша, князь Давид, найнявши половців з ханом Боняком, обліг Луцьк. Микола Святоша був змушений просити миру — Давид відпустив його до батька в Чернігів, а сам зайняв Луцьк. Однак свій уділ Давид утримував лише до наступного року, бо в 1100 р. князі, з'їхавшись у Витчеві, юридично позбавили Давида права на Володимирське князівство.

Внаслідок неугавних князівських чвар та збройних міжусобиць, на Волині згодом утворилися (крім існуючого Володимирського) дрібні удільні князівства: Белзьке, Дорогобузьке, Луцьке, Пере-

е. Удільне князівство на Волині ліквідувалося двічі: за литовського великого князя Вітовта (кін. XIV — поч. XV ст.ст.) і після смерті князя Свидригайла (1452 р.). Адміністративні поділи ліквідованого князівства першого й другого разу дещо відрізнялися між собою.

сопницьке, Ратнівське та інші. Якогось офіційного разового акту про утворення цих князівств не було, тому й годі назвати певну дату утворення Луцького удільного князівства — на початку XII ст.⁴³, а чи в середині цього сторіччя⁴⁴. Відокремлення Луцького удільного князівства не було абсолютне, бо пізніше воно інколи знов об'єднувалося з Володимирським князівством. До того ж, вся Волинь, тобто сукупність різних удільних князівств в ній, з часом відокремилася від Києва, ставши незалежним князівством. І знов два погляди на час відокремлення Волині від Києва: середина XII ст.⁴⁵ і 70-і рр. цього сторіччя⁴⁶. Отже, незалежно від того, чи Луцьк був центром окремого удільного князівства, а чи входив до складу Володимирська, але поки Волинь не відокремилася від Києва, він прямо чи посередньо залежав від Києва.

В 1116 р. Луцьк спіткало лихо: полоцький князь Гліб, зводячи порахунки з київським великим князем Володимиром Мономахом, спалив це місто. Мономахів наступник і син, великий князь Мстислав «Великий» порядком відплати Полоцьку за різні пакості його князів у 1127 чи 1128 рр. організував похід на Полоцьк, в якому взяв участь і князь Ізяслав (Ярополкович) з Луцька. В 1135 р. Володимирське князівство дісталось синові Мстислава Великого, князеві Ізяславу. Відтоді цей край стає уділом його нащадків. Сам Ізяслав стає чи не найбільш поважною політичною постаттю на Русі-Україні⁴⁷. Саме за нього закладено основу відокремлення Волині від Києва й перетворення її на незалежне князівство. Князь Ізяслав перевіз до Володимира свою родину і став організувати тут князівство для свого роду. Він наполегливо добивався великокнязівської влади і тричі мав її. Головним і затятим суперником Ізяслава був його дядько, Мономахів син Юрій Довгорукий, що був володимиро-суздальським князем.

В процесі боротьби між ними на літописні сторінки потрапляв й Луцьк. В 1149 р. Юрій Довгорукий намагався захопити Волинь, але Ізяславу вдалось відстояти її. На боці Ізяслава брали участь угорці та поляки. Ізяслав вирушив назустріч війську Юрія Довгорукого, дійшовши до Луцька. Тут він пробув три дні, однак в рядах угорців і поляків, внаслідок чого Ізяслав вийшов з Луцька. В місті залишився Ізяславів брат Володимир, який і керував обороною. Коли Юрієві сили, в складі яких були й половці, підхрестили

43. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область, стор. 11.

44. І.П. Крип'якевич. Зазначена праця, стор. 16, 22; Історія Української РСР, Т. 1, Кн. 1, стор. 370.

45. І.П. Крип'якевич. Зазначена праця, стор. 81; Історія міст і сіл Української РСР, т. 1, Кн. 1, стор. 371.

46. І.П. Крип'якевич. Зазначена праця, стор. 80; Історія міст і сіл Української РСР, т. 1, Кн. 1, стор. 370.

47. П.П. Толочко. Нащадки Мономаха, К., 1972, стор. 47.

до Луцька, Володимир вислав з міста частину війська, щоб не допустити зосередження ворожого війська. Перед Луцьком відбулася затяжна битва, в якій мало не згинув син Юрія Довгорукого Андрій (Боголюбський), той самий, який згодом безжалісно знищив Київ. Юрій щільно обліг своїм військом Луцьк, так що лучакам доводилося з боєм діставати воду з ріки. На допомогу оточеним поспішив Ізяслав, але до битви не дійшло, бо двом суперникам, Ізяславу й Юрію вдалося примиритися. Ізяслав відступався на користь Юрія від Києва, а Юрій залишив Ізяславі міста Володимир, Луцьк і всю землю по р. Горинь. Однак тривкого миру між Ізяславом і Юрієм не могло бути.

Хоч Юрій став київським великим князем, але кияни не симпатизували йому. Знавши таку ситуацію, князь Ізяслав в 1150 р. вирушив походом на Київ. Відстань до Луцька він пройшов так, що ніхто навіть не знав, куди й чого він йде. Переночуючи в Луцьку, Ізяслав пішов далі і зайняв Київ. Юрій Довгорукий втік з Києва, але не змірився з поразкою. В цю міжособицю на боці Ізяслава втрутилися угорці, і 6000 кращих угорських воїнів з Ізяславовим сином Мстиславом вирушили на Волинь (Ізяслав вже зайняв Київ без цієї допомоги). З другого боку, галицький князь Володимирко також вирушив на Волинь порядком допомоги Юрієві Довгорукому. Угорці напилися і в такому безпорадному стані Володимирко завдав їм під Луцьком в 1151 р. нищівної поразки, а Мстислав, зібравши рештки, мужньо оборонявся і відступив до Луцька. Наступного року сам угорський король Гейза II і за домовленістю з ним з Києва великий князь Ізяслав вирушили проти Володимирка.

Місто Луцьк було на боці Ізяслава. Володимирко зазнав поразки. В 1153 р., коли Ізяслав воював з галицьким князем Ярославом Осьмомислом, Луцьк також підтримував його. Після смерти в 1154 р. великого князя Ізяслава, Київ знов дістався Юрієві Довгорукому, який наступного року прогнав Ізяславового сина Мстислава з Пересопницького князівства до Луцька, а згодом розпорядився, щоб Ярослав Осьмомисл вигнав його і звідти. Залишивши в Луцьку свого брата Ярослава, Мстислав направився за допомогою до Польщі. Поляки прийшли, але принесли більше лиха людям, ніж користи Мстиславі. З другого боку, Осьмомисл прийшов до Луцька, і нічого не вчинивши, повернувся назад. В тому ж 1155 р. Мстислав з Володимира і його брат Ярослав з Луцька подалися до Києва на мир з Юрієм Довгоруком. Наступного року той же князь Мстислав напав на місто Володимир, полонив там матір і дружину свого дядька Володимира, забрав його майно і все це відправив до Луцька.

За станом на 1162 р., Луцьк належав іншому Володимирові, синові згаданого Мстислава. Проти нього вирушила група князів, які діяли проти Володимирового батька Мстислава. Князь Володимир змушений був відректися Луцька, а натомість великий князь Ростислав дав йому інше володіння. Коли після Ростислава великим князем в Києві став Мстислав, той самий, про якого щойно йшла мова (син Ізяслава), то в 1168 р. група князів змовилася по-своєму перерозподілити володіння: міста Володимир і Луцьк з цілою землею мали дістатися Мстиславовому братові, згаданому Ярославові. Однак великий князь Мстислав розладнав плани цієї групи. Під 1174 р. в Луцьку фігурує цей же князь Ярослав.

Від галицького Ярослава Осьмомисла втік син Володимир. Він разом з матір'ю і дружиною прибув до Луцька до князя Ярослава, який обіцяв Володимирові допомогу проти батька. У відповідь на це Ярослав Осьмомисл вирушив на Луцьк. Спаливши в луцькому уділі два міста, він поставив перед Ярославом вимогу видати сина Володимира. Ярослав не міг цього зробити, тому відправив Володимира з матір'ю до Торченська, а сам ледви помирився з Осьмомислом. Внедовзі луцький князь Ярослав став київським великим князем, однак мав конкурента в особі чернігівського князя Святослава, який і виступив проти Ярослава. Залишивши в Києві дітей і дружину, Ярослав подався до Луцька для набору війська. Хоч йому і вдалося повернутися до Києва, але в 1176 р. його вигнав звідти смоленський князь Роман — Ярослав повернувся до Луцька.

Коли в 1184 р. великий князь Святослав організував похід на половців, то в ньому брали участь і лучани зі своїм князем Всеволодом і Мстиславом, синами згаданого Ярослава. З 1172 по 1205 р. на Волині в м. Володимирі князував Роман Хоробрий. За нього Волинь досягає найбільшого піднесення. Його визначною заслугою було об'єднання в 1199 р. Волині з Галичиною в одне Галицько-Волинське князівство. В межах цього об'єданого князівства продовжували існувати й дрібні удільні князівства, в тому й Луцьке, але вони не вели окремої політики і в них князували послухні Романові князі, тим більше — родичі.

Після смерти Романа, Галицько-Волинське князівство дісталось його малолітньому синові Данилові (Галицькому). Долаючи сильну боярську опозицію та чужоземні зазіхання, князь Данило згодом зумів поновити й відстояти те, що успадкував від батька Романа. Щодо Луцького удільного князівства, то десь так у 1208 р. в ньому фігурує князь Ігор (Інгвар), син згадуваного вище Луцького князя Ярослава. Цього Ігоря (Інгваря) поляки після смерти Романа Хороброго були поставили князем у Володимирі, однак він не

подобався місцевим боярам і перейшов до Луцька. Князь Ігор (Інгвар) відомий в Луцьку і в 1214 році. По смерті цього князя Луцьк перейшов до його брата, Мстислава Німого. Князь Мстислав Німий в 1225 р. передав свого сина Івана під опіку Данила Галицького і йому ж заповів Луцьке удільне князівство. Син Іван незабаром помер, а на Луцьк заявив претенсію брат Мстислава Німого, Ярослав; зайнявши це містодесь біля 1230 року, князь Данило галицький пішов на нього походом — Ярослав залишив місто.

Оскільки Луцьк належав до волинської частини Галицько-Волинського князівства, де співкнязував Данилів брат Василько, то йому ж Данило передав Луцьк. Десь біля 1240 р., перед монголо-татарською навалою, Данило Галицький дав чернігівському князеві Ростиславові Луцьк для прожитку, коли той з батьком втекли з Чернігова від монголо-татар.

В літературі можна знайти твердження про зруйнування Луцька під час монголо-татарської навали, про героїчну боротьбу лучан тощо⁴⁸. Але прямих свідчень цього немає. Зайнявши й зруйнувавши Київ у 1240 р., монголо-татарські орди вирушили далі на захід, руйнуючи все на своєму шляху. Вельми компетентний в справах Галицько-Волинського князівства Галицько-Волинський літопис мовчить про долю Луцька під час затяжної навали в 1240 р. Будь Луцьк знищений, то цей та інші літописці не могли б цього не знати. Насамперед, була б знищена Луцька фортеця, однак вона в Луцьку була до 1259 р. Правда, монголо-татари щадили тих, хто здавався їм без опору й визнавав їх владу. Проте немає також відомостей, щоб лучани поступили так. Напевно, поспішаючи до м. Володимира, монголо-татари обминули Луцьк. Цьому містові довелося зустрітися віч-на-віч з названими завойовниками десь у 2-ій половині 50-их рр.

У відповідь на рішучі дії Данила Галицького, тоді вже короля, направлені проти монголо-татарських загарбників, вони вирішили приборкати непокірного. Численне монголо-татарське військо на чолі з Куремсою прийшло на Волинь. Куремса обліг місто Луцьк, але лучани витримали облогу. Галицько-Волинський літопис пов'язує це з Божим чудом, заступництвом святих Івана й Миколи: був такий сильний вітер, що камені з монголо-татарських металевих приладів (пороків) поверталися назад. Куремса відступив. На зміну Куремсі монголо-татари поставили більш рішучого Бурундя із ще більшою військовою силою. Десь у 1259 р.

48. Очерки истории СССР. Период феодализма IX-XV вв. В двух частях. Ч. 1, М., 1953, стор. 368, 899; УРЕ (вид. 1), т. 8, стор. 297; Історія міст і сіл УРСР. Волинська область, стор. 54; І.А. Пусько. Іквою та Стиром на човні. Путівник, Львів, 1982, стор. 20.

він поставив перед королем Данилом і його братом князем Васильком вимогу: «Раз ви мої союзники, то знесіть усі свої укріплення». Данило й Василько тоді ще не могли міряться силами з Бурундаєм — його вимога була виконана: в числі інших укріплень було знищено й луцьке. Це змушений був зробити князь Василько. Годі точно сказати, яка луцька фортеця була знищена: чи та, що була збудована ще князем Володимиром Великим (звичайно, перебудована, добудована), а чи якась зовсім нова на тому ж місці. Немає жодних писемних свідчень про якесь фортифікаційне будівництво в Луцьку за період з 1085 по 1259 р. Можна припускати, що у виді подій, які торкалися Луцька, внаслідок простого плину часу збудований Володимиром Великим дитинець не зберігся до 1259 р. і що князь Василько на вимогу Бурундая зруйнував якусь інакшу фортецю, перебудовану чи добудовану пізнішими князями.

Галицько-Волинський літопис започаткував виклад подій 1201 року. Проте це область здогадів. А щодо самого Луцька, то після смерті короля Данила (1264 р.) це місто з усім уділом одержав Данилів син, Мстислав. Приблизно в 1287 році до Мстислава в Луцьк приїжджав польський князь Конрад — для переговорів. Десь в цей час в Луцьку було засноване окреме єпископство. З приводу точнішої дати його заснування немає одності думок: XIII ст.⁴⁹; приблизно 1289 р.⁵⁰ за князя Василька (брата короля Данила)⁵¹; за часів князя Ярослава (сина Ізяслава), що мало б бути в 1155-1180 рр., або його синів⁵². В жодному з писемних джерел немає точної дати заснування Луцького єпископства. Самі Луцькі єпископи дають про себе знати лише з XIV ст. Першим Луцьким єпископом там мав бути Діонісій. В Галицько-Волинському літописі під 1288 р. Луцька єпископія згадана як вже існуюча: Васильків син, князь Володимир, (помер 1288 р.) подарував Луцькій «єпископії» срібний хрест з позолотою. Коли саме подарував — неясно, але звичайно, до 1288 р. Цей князь князував у місті Володимирі, а не в Луцьку, отже не міг прямо розпоряджатися справами в іншому, Луцькому уділі, де з 1264 по 1288 р. князував Данилів син Мстислав. Найвірогідніше, що за Мстислава й було відкрите в Луцьку єпископство. Відносити його відкриття до значно ранішого часу (князь Ярослав або його сини), здається, не зовсім вмотивовано, бо в такому разі важко зрозуміти, чому ця Луцька єпархія так довго не потрапила на літописні сторінки.

49. Ф. Четыркевич. Зазначена праця.

50. А.С. Петрушевич. О соборной Богородичной Церкви и святителяхъ въ Галичѣ. — «Галицкий исторический сборникъ»; вып. 1, Львовъ, 1851, стор. 128, прим. 49.

51. П.И. Ватюшков. Зазначена праця, стор. 24.

52. Леонід Маслов. Архітектура старого Луцька, стор. 15 (покидається на думку М. Грушевського); Історія Української РСР, т. 1, Кн. 1, стор. 370.

Немає достатніх підстав пов'язувати заснування Луцької єпархії і з князем Васильком, бо він помер близько 1269 р. і князував (після смерті короля Данила) у Володимирі і Бресті. Правда, за життя брата Данила Василько князував з ним на правах своєрідного дуумвірату — в Волинській частині Галицько-Волинського князівства, однак в тій частині вже здавна була єпископія і відкривати тоді другу в Луцьку, ніби на противагу містові Володими́р, не було ні сенсу, ані потреби.

За деякими відомостями, єпархію до Луцька перенесено з Турова⁵³ (Білорусія), але неясно на який фактаж опирається це повідомлення. Хоч на початку XIII ст. Турово-Пінська земля потрапила в залежність від Галицько-Волинського князівства⁵⁴, однак цього ще не досить для пояснення вищенаведеного повідомлення про Луцьку єпархію. Вартувало б звернути увагу ось на що. Галицько-Волинський літопис під 1288 р. констатує, що Володимирський князь Володимир обдарував Луцьку та інші «єпископії». Це слово означало не тільки церковну єпархію (єпископство), але й головний храм, тобто собор⁵⁵. На той час в Луцьку та його передмістях вже було немало храмів, один з яких, мабуть св. Івана Богослова^ж, був собором, тобто «єпископією» у наведеному значенні цього слова. В такому разі станом на 1288 р. у Луцьку була єпископія (собор) без єпархії на чолі з єпископом. Якщо це так, а це лише робоча версія, так би мовити, текстологічно-етимологічна зачіпка, то питання про наявність в Луцьку до 1288 р. єпископської катедри розв'язувалося б простіше.

Можна потрапити на інформацію, за якою ще князь Ярополк, той самий, у зв'язку з яким Луцьк вперше зафіксовано в літописі (1085 р.), передав Луцьку та інші землі Києво-Печерському монастиреві для утримання ченців⁵⁶. Князь Ярополк убитий в 1087 р. і невідомо, щоб залишив заповіт. З літопису не ясно, чи після повернення з Польщі він фактично розпоряджався Луцькою землею — напевно, що ні. А щодо інших земель, також нібито переданих монастиреві, то до них Ярополк взагалі не мав жодного відношення.

В Києво-Печерському монастирі перебувала і в 1157 р. померла Ярополкова дочка Ганна (Анна, Анка). Отже, в зв'язку з цим і з цілком прозорих мотивів ченці могли видумати версію про передачу їм Луцької та інших земель⁵⁷.

53. В.Н. Татищев. Зазначена праця, стор. 309.

54. УРЕ (вид. 1), т. 15, стор. 36.

55. В.П. Татищев. Зазначена праця, т. III, М-Л, 1964, стор. 242, п. 467.

ж. Церква (собор) св. Івана Богослова знаходиться в дворі Луцької фортеці; про цю церкву ще буде мова.

56. В.Н. Татищев. Зазначена праця, т. II, стор. 61.

57. Там же, стор. 242, п. 471.

Щождо Луцька і Луцького князівства, то його дальша історія виглядає ось як. Після смерти Володимирського князя Володимира, його місце відразу зайняв Мстислав. Він об'єднав у своїх руках Володимирську, Белзьку й Луцьку землі. Отже, десь з 1289 р. статус Луцька змінився: зі столиці до цього удільного князівства він став не столичним містом, але напевно другим за значенням у Мстиславовому володінні. В советській історико-краєзнавчій літературі побуває думка, що ніби саме за згаданого князя Мстислава, тобто десь між 1264 і 1289 рр., Луцьк дістав титул «Великий»⁵⁸. Як вже була мова, Луцьк справді свого часу мав такий епітет і це зафіксовано писемно, однак відносити зазначений величальний епітет до часу князювання в Луцьку Мстислава немає підстав. За таким епітетом мав би сповняти й відповідний реальний статус міста.

За князя Мстислава Луцьк, будучи помітним містом, все ж не грав такої вже значної ролі, щоб заслужити титул «Великий». Це місто у багатьох, якщо не у всіх відношеннях, стояло після давньої столиці Володимира і новозаснованої столиці Галицько-Волинського князівства Холма. Коли ж луцький князь перейшов до міста Володимира, то, як вже зазначено, статус Луцька змінився і тим більше не було підстав називати Луцьк «Великим». Звичайно, найбільшим авторитетом в цьому питанні міг би бути Галицько-Волинський літопис, однак він взагалі не знає назви «Великий Луцьк», не знають її й інші джерела кінця XIII- початку XIV ст. Отже, цілком резонно постулювати та й твердити: в кінці XIII- на початку XIV ст. назви «Великий Луцьк» ще не було. Ця назва відноситься до пізнішого литовського періоду історії Луцька, про що буде сказано окремо.

Галицько-Волинський літопис закінчується на 1292 р. Іншого місцевого джерела, яке зв'язано продовжило б історію Волині, немає. Невідомо, коли саме помер князь Мстислав — десь у перших роках XIV ст. — в кортці після свого брата Лева, якому від короля Данила була дісталася Галицька, Перемишльська й Белзька землі. Левів син Юрій об'єднав галицько-волинські землі. Отже, Луцьк на початку XIV ст. входив до складу поновленого галицько-волинського князівства, точніше — королівства, бо Юрій за якихсь нез'ясованих обставин, як і його дід король Данило, мав королівський титул. Якихсь конкретних пов'язаних з Луцьком реалій за час Юрія (I) джерела не зберегли. Король Юрій I помер приблизно в 1316 р. — його володіння на правах дуумвірату дісталася синам Андрієві та Левові.

58. Я. Ілляшенко, О. Михайлюк, Р. Оксенюк. Луцьк. Історико-краєзнавчий нарис, Львів, 1974, стор. 3; А.М. Якуб'юк. Луцьк. Путівник, інформатор Львів, 1983, стор. 19; Вольнь Туристкая. Путеводитель, Львов, 1984, стор. 15.

Через відсутність писемних матеріалів годі точно сказати, як територіяльно були поділені функції між князями-братами. Старший Андрій мав би розпоряджатися на Волині, а молодший Лев — в Галичині⁵⁹. За іншою версією, Андрій князував у Володимирі, а Лев — у Луцьку⁶⁰. У всякому разі, десь так у 1321 р. Лев відомий як луцький князь. Про це сказано в «Хроніці литовській і жмонтській». Вартує навести відповідне місце з цього джерела, де йдеться про Луцьк під 1321-1322 рр. «Хроніка» повідомляє: «року 1321 Гедимин з литвою й жмонтою... тягнул на княжата волынские, а найпервый напротив Володимера князя володимерскаго... А гды сам Володимер... zostал на пляцу забитым... А Гедимин, осадивши замок Володимерский и мьсто старостами своими и ридерством литовским, тягнул до Луцка противу Лву, луцкому князю... Лев, князь луцкий, чуючи иж Володимер князь володимерский забиты есть... не ждучи Гедимина, утекл аж до Бранска Сьерского... А Гедимин, пришедши, облегл замок Луцкий, шляхта и чернь... всь зараз зо всьм князством Луцким поддалися и присягу потомного послушенства учинили, которых Гедимин ласкаве принял и замок Луцкий и инныи пригородки старостами своими осадил и обваровал...»⁶¹.

В цьому ж джерелі під наступним роком сказано, що той же литовський великий князь Гедимін, ідучи походом на Київ, пройшов «спокойне Луцкую и Волынскую землю». Є й інформація про дальшу долю луцького князя Лева, який утік перед Гедиміном: він загинув у битві на р. Ірпіні під Києвом, коли разом з іншими князями виступив проти Гедиміна. Тоді Гедимін розгромив спільне військо цих князів⁶². Цитоване джерело настільки важливе для історії Луцька, наскільки й неясне, суперечливе. На це вже давно звертали увагу⁶³. Справді бо в зазначений час в місті Володимирі князував не Володимир (помер 1288 р.), а напевно згаданий Андрій, отже в бою з Гедиміном міг загинути він. Далі, Гедимін тоді не підкорив Литві Волинь, не обсадив її своїми адміністрацією й гарнізонами. Є й інші суперечності. В зв'язку з цим вищезазначене повідомлення взагалі викликало в дослідників сумнів, а в деяких працях його взагалі не помітили⁶⁴, але все ж прийняли за правдиве⁶⁵. Інша річ, що в ньому, можливо, не точно зазначено

59. Історія Української РСР, т. 1, Кн. 2, К, ... , стор. 21.

60. П.И. Батюшков. Зазначена праця, стор. 59.

61. ПСРЛ, т. 32, стор. 36.

62. Там же, стор. 38.

63. Д.Н. Бантыш-Каменский. История Малой России. Спб. Київ-Харков, 1903, стор. 17; П.И. Батюшков. Зазначена праця, стор. 58, 59.

64. І.П. Крип'якевич. Зазначена праця; Історія міст і сіл УРСР. Волинська область.

65. Історія Української РСР, т. 1, Кн. 2, стор. 21.

дату і взагалі змінено хронологічні й фактологічні реалії чи ретроспективно перенесено дещо з пізнішого часу на більш ранній⁶⁶.

Для досліджуваної теми повідомлення «Хроніки» важливе ось чим: свідчить, що Гедимін у 20-их рр. XIV ст. справді ходив походом на Волинь і, крім Володимира, був зайняв на час Луцьк; в Луцьку тоді князував Лев (отже, Луцьке князівство знов мало відокремитися); місто мало фортецю (замок); в боях з Гедиміном загинули брати Андрій і Лев. Що ці князі загинули десь саме тоді і при цьому один за одним, свідчить лист польського короля Владислава I Локетка папі Іванові XXII з 1323 р.⁶⁶ Про те, що ці князі не померли природною смертю, а саме були вбиті, мало б свідчити вжите королем слово «*interitus*», однак це лише здогад. Є й інший здогад. В хроніці швайцарського автора є вістка про те, що татарський хан отруїв двох «поганських королів»⁶⁷ — цю неясну інформацію відносили до князів Андрія й Лева. Однак факт більш-менш одночасної смерті Андрія й Лева в часі до 1323 р., в поєднанні з повідомленням «Хроніки литовської й жмонтської», більш переконує в тому, що ці князі загинули в боротьбі з литовським великим князем Гедиміном.

Ні Андрій, ані Лев не залишили нащадків чоловічої статі, принаймні невідомо про це; тому Галицько-Волинське князівство дісталось мазовецькому князенкові Болеславові. Цей польський князенко, згідно з тогочасними уявленнями, мав певне право на це, бо був онуком галицько-волинського князя (короля) Юрія I, тобто сестринцем галицько-волинських князів Андрія й Лева. Болеслав був обраний боярами галицько-волинським князем. Він перейшов з католицизму на православ'я й придбав собі ім'я Юрій, і в історію ввійшов під ім'ям Юрій-Болеслав II. Писемні джерела з часу Юрія-Болеслава II не зафіксували нічого про Луцьк. Цей князь зав'язав добрі стосунки з Литвою, одружився з Гедиміновою дочкою Офкою, а Гедимінів син Любарт взяв за жінку галицько-волинську князівну Бушу¹. Невідомо, дочкою якого саме князя була ця Буша — самого Юрія-Болеслава II. Так зокрема сказано в «Історії УССР», але це видається неправильним. II має відноситися до імені Юрій, отже — або Юрій II, або Болеслав II. Звичайно, від попереднього шлюбу, бо не міг Любарт одружитися з дочкою своєї сестри. Навесні 1340 р. бояри отруїли Юрія-Болеслава II. З тієї обставини скористав польський король Казимир

и. В іншому джерелі названо не луцького князя Лева, а Лева — сина короля Данила і датовано похід Гедиміна декількома десятиріччями раніше.

66. Болеслав-Юрій II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и наследований, Спб, 1907, стор. 152.

67. Archiv für schweizerische Geschichte, Zürich, 1900, Bd 11, s. 165.

1. Її ім'я точно невідоме: Бича, Буша, Сфремія.

Великий (свояк Юрія-Болеслава II) і вирушив військом на Галицько-Волинське князівство. Він зокрема завоював був Волинь, але віддав цю територію з містами Володимиром, Луцьком і Холмом загаданому вже Любартові. Отже, з 1340 р. Луцьк, Луцька земля разом з іншими волинськими землями дісталися цьому князеві.

В советських історико-краєзнавчих матеріялах перехід Волині до Любарта нерідко трактують як загарбання, захоплення і т.п.⁶⁸. Негативне емоційне забарвлення такої оцінки цієї події очевидне. Зазначене трактування асоціюється із незаконністю, бо загарбання, насильне захоплення — не тільки аморальний, емоційно негативний, але й неправомірний акт. Звичайно, можна й треба вболівати за тим, що Волинь замість того, щоб увійти в самостійне українське державне тіло, потрапила в литовські руки. Та емоції емоціями, а законно чи незаконно — це інша річ. І тут потрібно керуватися більш-менш об'єктивним, притаманним тодішній добі критеріям.

Щоб докладніше розібратися в цьому питанні, потрібно основніше зупинитися на механізмі переходу Волині до Любарта. Писемні джерела, які висвітлюють переважно литовську історію, зображують цю подію двояко. Одна група («Хроніка Биховця», «Літопис археологічного товариства», «Літопис Рачинського» та інші) зображує цю справу ось як. Литовський великий князь Гедимін (помер 1341 р.) в глибокій старості поділив свою державу між синами — наймолодшому Любартові дісталася Волинь з містами Володимиром і Луцьком⁶⁹. Цей розділ, отже, мав відбутися до 1341 р. Зараз йдеться лише про Любартову частку. Цей Гедимінів син не міг дістати від батька Волині з тієї простої причини, що ця українська територія не належала до Гедимінової держави. Протилежна думка ґрунтується на вже відомому повідомленні про взяття Гедиміном в 1321 р. міст Володимира і Луцька, і про спокійний, без опору перехід Гедиміна через Волинь наступного року. Однак взяття зазначених волинських міст — це разова акція, після якої Гедимін уступився з Волині. Можливо, що ця земля чимсь і якимось зобов'язувалася перед Гедиміном, однак після смерті галицько-волинських князів-дуумвірів Андрія і Лева Волинь перебувала в складі Галицько-Волинського князівства з князем Юрієм-Болеславом II. Таким чином, твердження про те, що Гедимін дав Любартові Волинський уділ, суперечать історико-політичним фактам.

Друга група писемних джерел, говорячи також про розподіл Ге-

68. Історія Української РСР, т. 1, Кн. 2, стор. 21.

69. Історія Української ССР, т. 1, К., 1955; УРЕ (вид. 1), т. 8, стор. 298; т. 17, стор. ; Історія Української РСР, т. 1, Кн. 2, стор. 22; різні краєзнавчі матеріяли.

диміном своєї держави, нічого не говорить про дану Любартові частку. Натомість ці джерела повідомляють: ставши зятем володимирського князя і від нього дістав Волинь з Володимиром і Луцьком чи не як віно за дружиною. Так інформують «Супральський літопис», «Віленський літопис», «Літопис Красинського», «Хроніка литовська і жмонтська» та інші⁷⁰. Справді бо, як вже мовилося, Любарт одружився з волинською князівною Бушею. В ті часи було звичним, щоб порядком віна за своїми дочками володарі давали частину своїх володінь. Володимирський князь, зятем якого став Любарт, це, напевно, Юрій-Болеслав II, оскільки він за столицею свого князівства обрав Володимир. Нащадків чоловічої статі цей князь не залишив, а з Любартом був пов'язаний двояко: сам одружився з його сестрою, а за нього видав свою дочку. Коли ж загинув Юрій-Болеслав II, то з погляду тодішньої неписаної й писаної традиції, крім Любарта, не було нікого іншого, хто мав би право на державно-територіальну спадщину цього останнього галицько-волинського князя. Навіть польський король Казимир Великий, свояк Юрія-Болеслава II, рахувався з Любартовими правами, віддавши йому Волинь. Напевно, так же дивилися на справу волинські бояри та всі величани. Немає доказів, щоб вони чинили опір Любартові чи висували якогось іншого претендента. Оскільки «Любарта прийняв володимирський князь к дотьце во Володимер и в Луцескъ, во всю землю Вольнскую»⁷¹, то, напевно, Любарт ще до 1340 р. перебував на Волині чи й управляв нею, а в 1340 р. повністю вступив в свої права. За таких обставин Любарт — законний претендент на володіння Юрія-Болеслава II. Хоч прикро, але це факт. В такій своїй постаті Любарт міг претендувати, і справді не раз претендував, і на другу частину Галицько-Волинського князівства, на Галицьку землю. Формально він і мав владу над нею, але фактично там розпоряджалися бояри на чолі з Дмитром Дядьком¹.

З такої ситуації вирішили скористатися Польща й Угорщина, наслідком чого була тривала боротьба з Любарським. Зокрема польський король Казимир Великий знов вибрався на Волинь: «Року 1347... и так Луцка, Володимера, Олеска замков силою добыл и осадивши замки своими поляками, а Володимер, который был пред тым деревяный, обмуровал весь...»⁷². В літературі цю подію датують 1349 р. з уточненням, що Любарт таки витримав в Луцьку облогу польського війська⁷³. У всякому разі польський

70. ПСРЛ, т. 32, стор. 138; т. 35, стор. 17. 134.

71. ПСРЛ, т. 32, стор. 41; т. 35, стор. 61, 85, 133.

1. ПСРЛ, т. 35, стор. 61.

72. ПСРЛ, т. 32, стор. 212.

73. Історія Української РСР, т. 1, Кн. 2, стор. 23.

король цього разу відібрав від Любарта значну частину його володіння, залишивши йому власне Луцьку землю.

Наступного року за допомогою свого брата, великого князя литовського Ольгерда й підтримкою нового зятя, московського князя Семена Гордого, Любарт очистив Волинь від поляків. З другого ж боку, на допомогу Польщі прийшла Угорщина, якій в перспективі мала дістатися Галицька земля. В 1352 р. між воюючими сторонами, тобто між Казимиром Великим і мазовецькими князями з одного боку та литовськими князями з другого боку було укладено перемир'я. В умовах перемир'я за Любартом закріплювалися Волинь і Берестейщина. Але в 1353 р. Любарт, порушивши зазначене перемир'я, вступив в Галицьку землю, яка вже була відійшла до Польщі. В цій кампанії він, однак, зазнав поразки, наслідком чого втратив значну частину Волині, зберігши за собою лише Луцьку волость. До того ж, за угодою з 1366 р., повинен був жити в мирі з Польщею.

Після смерти польського короля Казимира Великого, Любарт в 1370 р. повернув перед тим втрачену частину Волині з містами Володимиром. Та новий польський (одночасно й угорський) король Людвік відібрав від Любарта Холмську й Белзьку землі. Все ж на 1377 р. Любарт мав у своїх руках більшу частину історико-географічної Волині з Луцьком і Володимиром, Кременцем та іншими містами. Скориставши зі смерті названого польсько-угорського короля (1382 р.), Любарт знов зробив спробу заволодіти Галицькою землею, але фактично взяв лише декілька прикордонних укріплень. Він залишився сувереном на Волині по час своєї смерті (1385 р.). Там, а зокрема в Луцьку асоціюється насамперед замок, який відомий також як Любартів. Про цей замок буде мова окрема. Колишнє Луцьке удільне князівство увійшло до складу Любартового володіння і як таке розчинилося в цьому володінні, територіально більшому, ніж попереднє Луцьке князівство. Це давніше Луцьке князівство, або Луцька земля займали басейн Стиру. Відрубних природніх кордонів воно не мало і в різний час межувало з такими князівствами: Володимирським, Белзьким, Тербовельським, Дорогобузько-Пересопницьким, Турово-Пінським. Деякий час існували й інші, дрібніші князівства, які сусідували з Луцьком. Коли ж на початку XIII ст. до Луцького князівства було приєднане Дорогобузько-Пересопницьке — літописна Погорина (по р. Горинь), то Луцьке князівство стало межувати з Київським. На території колишнього Луцького князівства відома назва населених пунктів, частина яких була городами, тобто укріпленими поселеннями⁷⁴. На передньому

74. І.П. Крип'якевич. Зазначена праця, стор. 23-24.

місці, звичайно, стоїть столиця землі (князівства) Луцьк, про який вже не раз була і ще буде мова. На другому місці за значенням стояв Дубен (Дубно). Найсильнішу фортецю мав Крем'янець (Кременець) — її двічі не могли взяти монголо-татари і лишедесь в 1259 р.⁴ на ультимативну вимогу Бурундая цю фортецю змушений був зруйнувати князь Василько. Данило Галицький укріпив Стожок (Стіжок) і Данилів. На півночі — Чорториськ (Чорторийськ). Цей населений пункт відомий мурованою баштою (вежею), яку збудував луцький князь Мстислав, син Данила Галицького. В 1149 р. під Муравицею стояли половці, яких найняв Юрій Довгорукий для боротьби з князем Ізяславом. В тому ж році галицький князь Володимирко в Полонній (Полонному), недалеко від Луцька своїм військом розбив військо Ізяслава та Юрія Довгорукого і змусив їх до перемир'я. Біля Луцька знаходиться Жидичин з монастирем й церквою св. Миколи. Туди приїжджав на прощу Данило Галицький. Під Луцьком в місцевості Гай була княжа садиба з різними будівлями і прекрасною церквою. Згадується місто Шепол (Шепель). Після приєднання до Луцького князівства Погорини, кількість населених пунктів в ньому, звичайно, збільшилася. Любарт дістав не тільки колишнє удільне Луцьке князівство, тому його й не можна вважати луцьким князем в попередньому територіальному розумінні.

(Далі буде)

й. Датування в Галицько-Волинському літописі не абсолютно точне, тому поруч з літописною датою 1211 р. дослідники вживають 1259 р. та ін.

Ольга ВІТОШИНСЬКА

НОВІ ДОСЛІДИ НАД ВІДРОДЖЕННЯМ 20-ИХ РОКІВ ТА МИКОЛОЮ ХВИЛЬОВИМ

(Закінчення, 3)

5. Вимушене самогубство Миколи Хвильового

Завдяки публікації всіх «Творів» (з документами) М. Хвильового, можемо висунути нову гіпотезу про загадку його самогубства, яке так не підходить ні до його психіки, ані до його характеру. І саме спогади тогочасників і очевидців останніх днів їхнього літературного ідола, кидають нове світло на безпосередню причину оцього «пострілу в скроню» 13-го травня, 1933 р., який поклав край, здавалося б, усій культурній творчості в Україні. Ці спогади, звичайно, друкувалися вже на еміграції, але їхні автори, це чудом врятовані від московської м'ясорубки поети і письменники, що були тоді молодими, якось не підпали на списки «приречених».

Аркадій Любченко назвав свій спогад «Його таємниця»³¹, в якому описав їхню виправу удвох з Хвильовим на полювання в українські села. «Це була весна 1933 р., пам'ятна весна голоду», — пише Любченко. «За наказом компартії... агітаційний апарат ретельно працював, щоб довести, ніби винен у всьому селянський консерватизм... винні українські націоналісти... Звичайно, багато хто, за директивною галасливістю, вбачав щось підозріле, і переймався дедалі тривкішим сумнівом».

Під претекстом полювання, Любченко і Хвильовий вирішили ознайомитися на місці з фактами. Вони жили на Барачному провулку у Харкові, у спеціально призначеному для письменників будинкові «Слово», який Любченко зве «позолоченою кліткою», в якій «люди давно обридли одне одному... наче в казармі. Кожний крок, кожний вчинок контролювався... сусідою, (де мешканці) ходили навшпинеях, мов по-гарячому, і говорили тихо, мов на кладовищі. А коли трохи згодом... почався несамовитий розгром... коли довкола будинку, вдень і вночі одверто, аж зухвало, стовбичили сутулуваті енкаведівські шпики, коли державна аген-

31. Аркадій Любченко, «Його таємниця», бібліотека «Вільна думка», ч. 1. Париж, 1966.

тура... взялася учащати до цих чистеньких приміщень, грубо руйнуючи стіни, зриваючи долівки... коли мешканці... заходилися палити і нищити свої рукописи до найдрібнішої нотатки, коли арешти нечувано зросли звідусіль залунали скорботні ридання їхніх родин, коли вневдовзі чимало квартир спорожніло, пустивши своїх господарів у тюремну безодню — цей сірий історичний будинок дістав назву «Крематорія»... Хвильовий жив на третьому поверсі цієї «Крематорії».

Далі Любченко описує подію, яка трапилася під час подорожі і яка добре характеризує характер Хвильового та нахабність москалів. Кондуктор не дозволив селянам залишитися в «купе для вибранців»: «Я вам руским язиком гаварю: посторонніх впускаць воспрещаетса!». Хвильового наче пружиною підкинуло. Скочивши, блискавичним похватом згріб він провідника за рамено і прошепотів надсадно в саміське обличчя: «Хам! Не смій!... Геть звідси! І поки я їду, щоб тут і духу твого не було!». Він був страшний... У Ромодані перед ними «лежав потужний чорнозем Полтавщини, на якому пухли голодні люди... На хуторі Бичка їм розповіли про «виступи проти влади, вбивства представників... групові вихватки... випадки людоджерства... безладдя, безнадія, відчай. Був жах!... Охопивши голову руками, Хвильовий напружено слухав. Раптом сказав: «Я ще раз скажу одну 'ересь' і прошу в неї повірити: голод — явище свідомо організоване! Голод і розруха — хитрий маневр, щоб одним заходом упоратися з дуже небезпечною українською проблемою!...».

Любченко пригадує поведінку Хвильового у Харкові: «Так, пам'ятаю, свого часу бігав він у тісній кімнатці... і вперше тоді проголошував сакраментальне гасло «Геть від Москви!». Він завжди перший умів відчувати те, що хаотично починало нуртувати довкола... Тоді саме в нього зродилася ідея створення... «*Вопліте*»... засудженої потім владою як організації «контрреволюційної». Він же, проникливий і невідступний, знайшов дальший вихід у виданні «*Літературного ярмарку*»... А коли і «*Ярмарок*» розгромлено — не хто інший як він спричинився до народження «*Пролітфронту*», де так само, затушковано, продовжували існувати традиції й засади «*Вопліте*».

Вони їхали «заводською бричкою» і спостерігали: «На ланах, згинці, бродили людські постаті... Візниця пояснював, що то голодні вибирають торішнє зерно, хай погниє, гірке, аби зерно! 'Весна! Крестьянтин торжествует!'" — з гіркою іронією нагадав Хвильовий Пушкінського вірша... Але мені спали на думку улюблені його рядки з Горация, бо я вже помітив, що в ньому накипає гнів: «В годину розпачу умій себе тримати, і в хвилі радости захо-

вуй супокій!», а Микола докінчив: «Так, так: 'Однаково прийдеться умирати, о Делію коханий мій!...'. А помирати мабуть не страшно, як ви думаєте? — спитав Хвильовий.

Щоб переіменити тему розмови, Любченко «вернувся, до старовинних поетів, перекладених Зеровим», але Хвильовий вів далі: «Ми фактично в модернізованій тюрмі. І література наша корчиться в казематі, задихається від російської 'параші'... А за дверима невсипущо вартують... і грубо погейкують, вкупі зі Смердяковими... свої ж таки рідні хахли, — оті Яковенки, Пилипенки, Микитенки, Кириленки, енки, енки... Каїни, наймані вбивці! Але доля їх найгірша. От побачите! Крім ганьби, жде їх неминуча загибель. Їх використовують скільки треба, і потім, як негодящий баяст викинуть за борт, конче знищать! От побачите!».

Ці пророчі слова Хвильового виправдалися точно. А Любченко-ві він ще сказав: «Є ще одна таємниця!»... Це було наприкінці квітня, через два тижні він застрілився...

Оця остання «таємниця», якої Хвильовий не виявив нікому, каже нам припускати, що він задумав ще перед смертю, на яку натякав, деклямуючи Горація, виконати якийсь надзвичайний вчинок. На це вказують два свідчення тогочасників про те, що Хвильовий добивався побачення з Постишевим та з начальством ДПУ, чи пак — КГБ.

Перше свідчення Анатолія Гака³², який описує сцену на харківській вулиці: «Іду я одного дня Раднаркомівською у напрямі Сумської. Коли це бачу: до мене наближається трійка — Хвильовий, Куліш і Досвітній. По-святковому одягнені: в темних костюмах, в білих сорочках з краватками на грудях. — Куди це ви так понаряджалися? — гукнув я до них на ходу. Хвильовий з Кулішем не обізвалися, але Досвітній відповів: — Он туди! — показав він рукою на масивний будинок ДПУ. Що сказали їм в ДПУ, мені не доводилося чути. Зате я довідався... від одного з мешканців будинку 'Слово', що ці колишні вaplтjани ходили клопотатися за свого товариша до ДПУ та до ЦК партії. Там їм показали копію 'зізнання' Ялового, в якому він нібито визнав свою 'котрреволюційну провину'... Їхня шляхетна місія не вдалася...».

Друге свідчення Василя Гришка³³, ще ближча до фатальної дати 13-го травня, 1933 р. Гришко описує: «В будинку ім. Блакитного — конференція українських письменників. Виступає Постишев...».

32. Анатоль Гак, «Бумеранги Хвильового вертаються з Москви в Україну», з книги «Від Гуляйполя до Нью-Йорку», 1973, Твори т. V.

33. Василь Гришко, «Останній твір Миколи Хвильового», ж. «Український засів», Харків 1942 р.

Новий висланник Москви привіз останні директиви щодо української культури і Гришко його виступ описує: «І ось чуйний московський пес водить носом і вигукує: 'Націоналізмом тхне!'. Хоч він і не знає української мови і українських письменників ніколи не читав, (каже): 'Чому в віршах і повістях так мало 'пафосу'? Де 'герой нашого часу'? Де 'веселий парень'? Де 'ударник-комсомолец'? Знову у (ваших) творах з'явилася тінь матері-вдовиці, тобто України. Треба викорчувати з корінням український націоналізм!».

«А в залі, — продовжує Гришко, — геть у кутку... сидить скромна людина в сірому одязі. Це є той, кого мають на увазі всі промовці, що у своїх виступах говорять про 'хвильовизм'... Це — Микола Хвильовий... Тепер усі його твори суворо заборонені, а сам письменник перебуває під постійним наглядом ДПУ... Він уже кілька років не пише жадного твору. Це багатомовне мовчання зрозуміле для всіх... Сам письменник став поетичним образом для маси його прихильників. А його прихильники, — вся українська молодь... Постишев вимагає від письменників 'перебудови'... Поважність цієї вимоги... підкреслює величезна насиченість людьми у формі ДПУ... Один за одним виходять на трибуну письменники. Кожен з них починає і кінчить промову вигуками на честь обох 'вождів' (Постишева і Сталіна)... У Хвильового на вустах ледви стримувана усмішка... Конференція продовжується далі... нудно... І він встає і непомітно зникає зі залі... Він іде задуманий вулицями Харкова... Ось яскравим блиском вабить очі розкішні вітрина 'Торгсін': харчові вироби... все за золото... А біля вітрини лежить... жажливо опухлий мрець, — молодий селянський парубок... У Хвильового прокидається злість: 'Чому ці люди вмирають, а не розбивають 'Торгсін'? Невже це той самий нарід, історія якого сповнена вщерть бурями героїчних повстань?'. Він іде далі... підбігає цілий гурт безпритульної, голодної, брудної дітвори: 'Дайте, дайте, дайте!'. Назустріч йому, як жажливий привид... кістяк у чорному вбранні. Це висохла до кісток жінка. На руках у неї дитина. Дитина мертва... він знову виходить на яскраво освітлену вулицю. Бра-вурні звуки... з радіоли: 'Живем ми весело сьогодні, а завтра буде весе-ліш!'. ...

«Хвильовий, охоплений якимсь незрозумілим, раптово нахлинутим почуттям, — веде свою жажливу розповідь Гришко, — біжить до ЦК партії... Вони мусять вислухати його і припинити це безглуздя в Україні!... Це злочин!... з такими думками прибіг він до будинку ЦК. Але на вході його зупинив охоронець ДПУ: — Перепустка?... Скільки не намагався Хвильовий, як раніше, про-

йти просто з партійним квитком — нічого з того не вийшло. Він підійшов до телефону. Але всі його дзвінки залишилися без відповіді. . . Те саме повторилося у командатурі ДПУ: — Перепустка? — і мовчазний телефон. Його огорнуло гірке почуття образи. . . та ще якась людина супроводить його під час усіх його нічних мандрів по місту. . . Тоді йому стає зрозуміло: за ним слідкують!».

Василь Гришко, описав цю нічну блуканину Хвильового та добивання до ЦК і ДПУ, не ставлячи «крапки над і». Як відомо, Хвильовий мав зброю, якою згодом покінчив зі собою, коли ув'язнили його найближчого друга — Михайла Ялового. Але ця нічна блуканина відбулася ще перед тим, і перед виправою трьох до КГБ. То ж це добивання до Постишева не було намаганням вирвати Ялового з тюрми, а щось інше! Що саме? Можна думати, що перед своєю власною смертю Хвильовий задумав «дорого продати своє життя» і помстити всі нещастя України — вбивством того кровожадного москаля, Постишева. Це, звичайно, тільки гіпотеза, але вона, на нашу думку, більш підходить до волевого і пристрасного портрету Миколи Хвильового, як саме тільки самогубство — втеча від жажливого підмосковського існування. Та покищо Гришко розказує, що діялося далі: «А тим часом діялися знаменні 'літературні' події: першими жертвами впали письменники групи '*Західня Україна*', за ними пішли 'неокласики', на черзі 'вапліт'яни'. Друзі радили Хвильовому. . . кинути розлученим большевицьким псам якийсь. . . льоальний сурогат. . . Саме з таких міркувань ваплітянець Григорій Епик блискавично написав роман '*Петро Ромен*'. . . настільки штучно надуманий, що справляв враження тонко задуманої сатири. . . То ж у Хвильового виник задум написати 'нереальний твір', в образах якого будуть втілені його 'революційні' ілюзії. . . і назвати його '*Комсомольці*'».

«Письменник з запалом узявся до праці. . . Він нікуди не виходив. . . Та раптом звичайний телефонний дзвінок порушив усе», — продовжує Гришко, «Схвильований жіночий голос сповістив про арешт Ялового! . . Все ілюзорне примирення з жорстокою дійсністю, через творчість, — зникло, як не було. Все заповонила собою болюча вістка: друг у лапах ДПУ! . . Хвильовий. . . гарячково вибігає з дому. . .».

І ось, імовірно саме тоді, після арешту Ялового, Хвильовий, Куліш і Досвітний пішли до ДПУ, де їм прочитали «зізнання» Ялового. Вимушені тортурами «зізнання» та «вияснення» кагебістів у «злочині» Ялового — вистачили трійці друзів, щоб зрозуміти небезпеку, яка нависла й над ними. Першим зрозумів це Микола Хвильовий.

«Як і що їм там 'роз'яснили», — додає до цього факту Гр. Костюк³⁴, — залишається таємницею історії. В усякому разі Хвильовий... збагнув доглибинно, що з цим арештом пов'язаний діявольський плян великої провокації проти діячів української літератури. Що про творчість уже не може бути мови... він був ізолюваний від преси, видавництв, друкарень. Що ж робити?... Він гарячково шукав розв'язки. І знайшов. Нікому її не розкривав. Це була його «таємниця».

Дальші події відомі; їх докладно занотував від очевидців цей же автор: «13 травня 1933 року, М. Хвильовий телефоном запросив до себе найближчих своїх друзів: М. Куліша, О. Досвітнього, Г. Епіка, І. Дніпровського, М. Йогансена, І. Сенченка»... За розповіддю Миколи Куліша, що нам її переказала його дружина, Антоніна³⁵, довідуємося, що: «Хвильовий почав частувати всіх чаєм, настрій збуджений, піднесений і вдавано-веселий. Нікому це не здалося підозрілим...».

Далі Костюк спирається на розповіді Г. Епіка: «Гуторили. Пили чай. Хвильовий узяв гітару й почав... наспівувати 'Беси' Пушкіна... І було в цій старомодній мелодеклямації щось трагічно-сучасне... Хвильовий зупинився, кинув гітару, встав. Куліш, щоб розвіяти незручний настрій, мовив: 'А тепер по чарці нам!'. Налили. Випили. Настрій кращав. Хвильовий розповів якусь анекдоту, натякнув щось про 'любов до життя'. Раптом улюблений пес Хвильового, Пом, заскавулів... Хвильовий усміхнувся, погладив пса по голові, розняв його лапи і мовив: 'Ну годі! Годі! Поїдемо, поїдемо!'. Друзі жартували, Хвильовий, ніби збентежений, пояснив: 'Це (він) так завжди перед полюванням!'. ... і вийшов до своєї кімнати. За кілька хвилин звідти почувся постріл. Гості стрепенулися. 'Ти що, здурів?!' — гукнув Куліш і кинувся до кімнати. Хвильовий сидів у кріслі за своїм робочим столом. Голова ледь похилена. З правої скроні струміла кров. Права рука безсило опущена. На підлозі лежав револьвер...». Кров капала на подерті шматки початого твору «Комсомольці»...

Юрій Лавріненко³⁶ до цього додає, що «на столі лежали короткі записки чи листи. На одній з них дехто встиг прочитати: 'Арешт Михайла Ялового — це розстріл нашої генерації...'... Листи були незаклеєні, тому їх легко можна було прочитати. Але, на жаль, не вистачало часу, щоб зробити копії... У коротенькому листі до дружини й її доньки, він просив дарувати йому, що приніс їм більше страждання ніж радостей... Лист до ЦК партії був дов-

34. Григорій Костюк, «Останнє слово», Твори т. V.

35. Микола Куліш, «Твори», вид. УВАН, Нью-Йорк, 1955 р.

36. Юрій Лавріненко, «Вістка 13 травня», Твори т. V.

ший і нагадував своїм стилем його памфлети. У вступній частині він намалював страшну, реальну картину стану сучасного села: — голод і масове нищення селянства. Відповідальність за ці злочини він поклав на ЦК партії. Далі кинув гостре обвинувачення провідові компартії у зраді ідей революції. . . в потуранні російському націоналізмові й нищенні елементарних культурних і господарських прав українського народу. . . Тому протестує. . . проти репресій і терору, що їх спрямовано проти української інтелігенції. А тому, що всі засоби протесту від нього відібрали, то він протестує останнім, що є в його розпорядженні — своїм життям».

Добре, що редактор видання бодай переказав у ньому зміст листа Хвильового до ЦК партії, який в оригіналі напевно був гостріший. Проте і в ньому був натяк на те, що доведений до розпуки письменник задумав був ще інакше запротестувати, — може й атентатом на Постишева? Адже він виразно написав, що «всі засоби протесту від нього відібрали», тобто не допустили його до будинку ЦК, до Постишева!

Яка шкода, що ці чесні друзі обмежилися тільки до прочитання «незаклеєного» листа, — замість забрати його, переховати і залишити нащадкам! Бо ж наслідки цієї «чесности» недовго дали на себе чекати, як далі свідчить Костюк: «За якусь годину явилися агенти ДПУ, закрили кімнату з тілом Хвильового, заборонили всім, навіть членам комісії похорону, заходити до неї. . . Проробили ревізію бібліотеки й рукописних матеріалів Хвильового. Спакували і вивезли весь архів покійного. . . ». Після цього вандалського вчинку, «Петро Панч уживав заходів, щоб зробити маску Хвильового. Але хтось, чи щось стало на перешкоді й маски не зробили. . . ».

Яка була поведінка москалів з тілом і спадщиною Хвильового — така ж сама була й при похороні. На глум українцям — вибрали на промовців над могилою невідомої національності друкаря Наума Калюжного, заляканого Петра Панча, противника Хвильового — Івана Микитенка, та «спеціального емісаря з Москви А. Безіменського». . . Українці ж ішли за труною з важким серцем і виглядом, як це бачив і описав сам Костюк: «Я тільки бачив силу народу, знайомі обличчя письменників і труну з квітами. Бачив, що Майк Йогансен з виглядом спортсмена, не соромлячись, відкрито плакав. . . Олесь Досвітній тримав під руку Павла Тичину, який, здавалося, ось-ось упаде. . . і вдивлявся лише туди, де похитувалась труна з його другом, якому він присвятив найкращий свій твір *Вітер з України*'. . . (Промовці) «висловлювали офіційний погляд влади на самогубство Хвильового. Натякували дещо з його заслуг, а докладно пригадали всі його 'помилки' і 'провини'».

Про епілог цієї події Костюк пише в останніх рядках своєї статті: «У ЦК компартії прочитали уважно адресований їм передсмертний лист Хвильового і збагнули, що тут була не його 'втрата мужності', не 'брак революційного гарту', не 'інтелігентська розмагніченість', не 'остання помилка'... (Усі ці окреслення давали 'промовці' Хвильовому на похороні — О.В.). А був це 'останній свідомий удар проти партії та її політики'. Тому самогубство Хвильового було відразу скваліфіковано як акт 'демонстративно-ворожий' і вся його діяльність засуджена як націоналістична. Всі його твори вилучають з бібліотек, вони потрапляють на поліцейний індекс, а саме ім'я Хвильового зникає з офіційної історії української літератури... Майже всіх його однодумців... арештують і знищують в концтаборах смерті... З 260-ти діючих на 1930 рік українських письменників, арештовано було і розстріляно 228!!!».

Накінець цей же автор подає ще заголовок «промови» Безіменського, яку надрукувала «Літературна газета» 27-го травня, 1933 р. Цей заголовок — «Ще запекліше боротися з впливами клясового ворога!» — говорить не тільки про брак культури цього москаля, але й про явне доручення йому спаскудити пам'ять талановитого українця. Подібне свідчення про московську культуру приніс маленький «некролог» у «Комуністі» з 14-го травня, 1933 р., на останній сторінці. Його переповів Юліян Мовчан: «Коротко згадавши, що письменник у своїй ранній творчості відбив 'героїку і романтику революції' та 'громадянської війни', він під кінець, 'заплутався в націоналістичних помилках', і т.д. Оттаке знехтування відомої приказки, що 'про мертвих слід говорити тільки добре' (де моруїс нігіль, нізі бене) ще було 'лагідне', (бо) рік-два пізніше ім'я Хвильового супроводжувалося не йнакше, як 'фашистський бандит', 'ворог народу', 'шпигун', 'зрадник' та іншими епітетами з арсеналу московської лайки...».

І ще кілька цінних вісток подає цей автор: «Микитенко, який... не раз гостро нападав на Хвильового... зовсім не передбачив, що через 4-5 років йому так само доведеться пустити кулю в лоб, але за чимало гірших обставин, ніж це сталося з автором 'Вальдшнепів', бо під час утечі десь у лісі. 'Мавр зробив своє, — Мавр може відійти!'. І ще один 'маленький' деталь, якого ніколи не може забути учасник того незабутнього похорону: обабіч дороги, конаючи в смертельній агонії, зустрічалися опухлі від голоду громадяни 'найщасливішої країни світу'... в українських сорочках... Чи могла бути якась жахливіша і переконливіша ілюстрація до похорону Хвильового, ніж оці вмираючі постаті?».

І на закінчення цей учасник похорону пише: «У відкритій трум-

ні, лице смугляве, наче опалене на сонці, було наче живим (і на ньому) можна було вчитати 'смертельний розпач письменника'...»³⁷.

Хоч пізно, бо більш як 50 років після цього трагічного пострілу Хвильового, зібрано твори, спогади і писання про цю незвичайну постать в 5-томному виданні. Воно слугуватиме не одному дослідникові, та зокрема студентові, коли вони виберуть для своїх тез на українському, чи чужинному університетах, — життя, творчість і протестну смерть Миколи Хвильового.

6. Коронний твір Миколи Хвильового

«Коронним твором» Хвильового можна вважати його невеличку новелю *«Я — романтика»*, бо коли б він більше нічого не написав, крім цього одного контрверсійного твору, то він все одно рахувався б великим українським письменником. Але він залишив багато інших творів. А скільки їх сам знищив, та скільки забрало КГБ з його архіву після смерті — сам Бог знає. Нам відомі тільки два знищені твори: другий том *«Вальдшнепів»* і початок роману *«Іраїда»*, названий ім'ям його доньки.

Новеля *«Я — романтика»* згущує і скупчує, наче у сочці, цей нелюдський примус, який людина мусить виконувати над собою, щоб вижити у цій московській рабській системі та постійно вважати не тільки на свої слова і вчинки, але й на думки, до яких підступно докопуються московські спеціалісти від вівісекції.

Найкращим засобом пізнати вартість мистецького твору — це вдатися до порівняльної методи. Щойно у порівнянні з іншими подібними творами можна виловити те, що краще чи гірше у дослідних об'єктах, як теж те, що їх наподібнює, зближує, чи навпаки — віддаляє. Зацікавленого читача відошлемо до нашої порівняльної студії п.н. *«Ангажований герой»* а тут наведемо спогади сучасника Хвильового і слухача новелі *«Я — романтика»*, у Києві 20-тих років, Олексі Кобця³⁸.

Він пише: «Коли одного дня в Києві почули, що група українських письменників із Харкова має відвідати Київ... і що між гостями буде й Микола Хвильовий, ця звістка блискавично розлетілась по високошкільних аудиторіях... по студентських гуртожитках, ... де мешкала вбога на земні блага, а багата духом

37. Юліан Мовчан: *«Похорони Хвильового»*, календар-альманах на 1953 рік, В-во «Відродження», Буенос-Айрес, 1953. *«Твори»* т. V.

38. Олексі Кобець *«Микола Хвильовий»*, Твори т. V.

українська молодь. . . Велика заля, льожі й усі яріси театру на Фундуклеївській. . . були до берегів переповнені. . . Нарешті завеса впала. Слово розпорядника (пройшло) мимо. . . Годинний виступ. . . Коряка — мимо. Якась новелька Копиленка, чи ще когось, — мимо. . .

«Аж ось, — продвжує В. Кобець, — із-за лаштунків підійшла. . . постать у сірій шинелі, з чорною кучмою буйного волосся на голові, з чорними бровами, що густими дугами сходилися на перенісці. . . в душі глядачів урізалася та мить погляду його великих очей, щоб ніколи не згаснути в яві тих, хто з ними раз зустрівся. . . Розпорядник попередив, що 'товариш Микола Хвильовий прочитає свою новелю 'Я'. . . Хвильовий почав читати. . . Заля завмерла. Тиша — абсолютна. . . Слово за словом, мазок за мазком. . . Хвильовий змальовував отруйну задушливу атмосферу чекістських льохів. . . і безвиході, створеної. . . сатанинською невблаганою апокаліптичною силою. Почувалося безпорадне, смертельним жахом стискуване, борсання української душі, захопленої пасткою фатальної неминучості. . . Перед тремтливими душами тисяч людських істот виринали з кривавих підземель Че-Ки, отруйні випари і примари невблаганої дійсності. . . Були моменти, коли хотілося зірватися з місця, бігти геть у світ-за-очі, хотілося хлипнути чистого, неотруєного. . . повітря, хотілося одчайдушно, істерично крикнути: 'Досить!'. А читець. . . добивав свідомість слухачів: ось що принесла. . . дика комуністична сила. . .».

«Такі міркування викликало слухання того, що читав Хвильовий. Поруч мене сиділи Григорій Косинка і Тодось Осьмачка. . . Завжди. . . житерадісний Косинка. . . слухав всім еством. . . Осьмачка сидів як прикований до місця. . . А Хвильовий дочитував. . . Докінчив, скромно вклонився, повернувся і пішов за лаштунки. Заля. . . мовчала як приголомшена. І вже, коли автор зник за лаштунками, несподівано вибухла шаленими оплесками, які не вгавали. . . Хвильового викликали, гукали, просили. Розпорядникові, що вийшов оголошувати наступний виступ, не давали говорити. Осьмачка глибокодумно крикнув: 'Умгу!', а Косинка сказав: 'Оце то колупнув! До самого дна!'. Театр шалів від вигуків, від оплесків. Довелося оголосити перерву для заспокоєння. . . Далі виступив Тичина. Дарма, що був він обвіяний чарами глибоких симпатій, дарма, що в той день він не деклямував, а майже співав, його виступ вітали, але далеко було до того вітання, якого перед тим зазнав автор страшної новели 'Я'. Виступав ще Сергій Пилипенко, (що) читав свої важкі, кострубаті й неталановиті байки. Виступав ще хтось із киян, але ці виступи не залишили вже ніякого сліду в душах і свідомості слухачів. Заля до кінця того вечо-

ра переживала глибокі враження від прочитаного... Хвилюючим!...». Цей опис підтверджує нашу аналізу твору «Я — роман-тика» Миколи Хвильового³⁹.

Висновки

1) Студії над «розстріляним відродженням» і феноменом: «Микола Хвильовий» — не закінчені. Залишається ще багато прослідити.

2) З того, що досі написане і збережене, вже можна ствердити, що 15-річне відродження української культури і її брутальне знищення — унікальний факт в історії світової культури.

3) З доточасних студій над життям і творчістю цього непере-січно талановитого письменника і полеміста, всупереч жахливим обставинам, у яких йому прийшлося творити, виходить, що він збагатив наші національні скарби геніяльною характеристикою москалів та пророчими візіями грядучої «Голготи» України. Такого феномену не знаходимо в ніякій іншій літературі.

39. Софія Наумович, (Ольга Вітошинська), «Ангажований герой», у збірнику «Слово» ч. 10 стор. 359. (Порівняльна аналіза «ангажованих творів» Жана-Поля Сартра, Бориса Антоненка-Давидовича і Миколи Хвильового, Едмонтон 1983 р.). Olha Witochynska, «Le Héros engagé», dans les Actes du Colloque à INALCO, les 25 et 26 novembre «Ukraine — Renaissance nationale» (1982), Paris-Munich-Edmonton 1986.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

МОНОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО

(«Під сонцем обездолених» та «Факти й події» Грицька Сірика)

Неабияке захоплення наших земляків спричинила поява книжки Р. Конквеста *«Жнива розпачу»*, хоча, як на мене, це захоплення викликане радше комплексом національної неповновартости («чужинець про нас пише!»), ніж самою книжкою, де зібрано матеріял, так би мовити, з другої руки.

Я досить пильно стежу за українськими публікаціями, що стосуються страшного періоду сталінської генеральної реконструкції українського села, і мушу ствердити, що ці публікації не завжди стоять на відповідному рівні: насамперед у нас часто проминається перша дія трагедії, пов'язана з депортацією заможного селянства на Далеку Північ, на Сибір і Далекий Схід. Солженіцин писав з цього приводу: «а ще був потік 29-го-30-го років, який проштовхнув у тайгу та тундру мільйончиків п'ятнадцять мужиків (а коли б і не більше). . .». З тих п'ятнадцятьох мільйонів приблизно третина припадає на українців, загинуло з них відсотків 80-90, а повернулися на Україну лише одиниці. Наші дослідники натомість зосереджуються на другій дії — на голоді, при чому приймають цифру «29 мільйонів населення України перед початком голоду» (хоча на підставі советських таки джерел паризький журнал «Тризуб» подавав іншу цифру: 32 мл. 900 тис. . .).

Поруч із «недобаченням» жертв розкуркулення, натрапляв я в іншій еміграційній пресі на випадки непоінформованости, тенденційности, чистого фантазування або свідомої дезінформації стосовно подій 1929-1934 рр. Не називаючи імен авторів, наведу кілька конкретних прикладів:

1) *Непоінформованість*: «міста на Україні не голодували, голодувало тільки селянство. . .». Неправда: голодувало й місто, адже пенсіонери, члени родин службовців тощо, отримували по 200 грамів хліба денно. 200 гр. чорного хліба це — теоретично — 500 калорій, себто половина тієї кількості, що потрібна людині, а що хліб був глевкий і з домішками — це давало тільки 300-400 калорій. Інших, отриманих на картку продуктів вистачало щонайбільше на тиждень. Картопля, цибуля, морква продавалися на ба-

зарах на штуки — ще тиждень можна було прохарчуватися на місячний заробіток службовця. А далі що?

2) *Тенденційність*: «в той час, як Україна голодувала, москалі обжиралися українським хлібом...». Насправді це стосується лише весни 1932 р., коли в степовій Україні (Херсонщина, Таврія) люди пухли з голоду, а в Російській Федерації панував іще відносний добробут. Натомість навесні 1933 р. голодували вже Кубань, Дін, німці Поволжя, Центральна Чорноземна Область (куди входили на той час Курщина — з українською меншістю, Вороніжчина — з українською більшістю, Тамбовщина, де російські селяни найдовше чинили опір большевикам. Голод не заторкнув Москви з околицями та Грузії, про яку казали: «В Грузії немає советської влади»... .

3) *Фантазування*: «у 1933 році голодуючі селяни підняли повстання...». Автор цієї фантазії не знав, що в двадцятих роках у Харкові діяв спеціальний інститут, який вивчав психологію голодної людини, і що московський уряд тоді лише наважився застосувати голодомор, коли було науково доведено, що знеможена сталим голодуванням людина до активного спротиву фізично нездатна (не кажучи вже про те, що після арештів і депортацій на 33 рік серед селян не залишилося таких, хто міг би повстати...). Заворушення («баб'ячі бунти») і спроби повстань в Україні припадають на роки 1929-30, щонайпізніше на 1931 рік.

4) *Умисна дезінформація*: «однією з причин голоду було те, що селяни порізали худобу...». Це, між іншим, формула советської шептаної пропаганди: звалити провину на самих селян, при тому формула, розрахована на публіку, цілковито необізнану з тодішньою советською дійсністю: адже, крім хлібопоставок, на селян накладено було такі самі понадсильні м'ясопоставки, котрі набагато перевищували природній приріст домашніх тварин. Полтавський селянин Малий у брошурі «Село Друга Корулька» оповідає, як його односельчанин зарізав теличку: його негайно ж заарештували й засудили. Лише по хуторах де-не-де український селянин мав змогу приховати від влади якусь худобину.

Про відібране тоді збіжжя відомо, що частину його продано за кордон («демпінг», який підірвав економіку деяких сільськогосподарських країн), частину збережено в елеваторах, ще якусь частину затоплено в Озівському морі, а найбільше зерна просто погнило під дощами на зсипищах. Що робила советська влада з

неймовірним накопиченням м'яса, про це я не знайшов жодних відомостей. . .

До тих — відносно небагатьох! — книжок, де без фантазувань і перекручень показано українське село у 20-их і 30-их роках, належать спогади Грицька Сірка *«Під сонцем обездолених»* (в 1987 р. вийшла п'ятка цих спогадів). Скільки можу судити, це друга поява такого типу: першою (якщо не рахувати вицезгаданої брошури Малого) була чимала книжка Кузьми Каздоба *«Заметений шлях. Спогади про хресну дорогу розкуркулених»*. Книжка вийшла у Мюнхені в 1974 р., у Видавництві «Інститут Літератури». Кузьма Каздоба — селянин з Херсонщини, якого — як «спецпоселенця» — вивезли з родиною на далеку Північ. Грицько Сірик, автор серії *«Під сонцем обездолених»*, походить з протилежного кінця України, а саме — з північно-східнього закутка колишньої Чернігівської губернії, а ще конкретніше — з хуторів поміж містечками Шосткою та Воронежем.

Перша частина із Сірикової серії трохи розчаровує: автор перескакує з теми на тему, часом повторюється, коротко кажучи — читач помічає певну невправність його руки: це звичайний репортаж, майже без художньої вартості. Проте, читаючи наступні книжки, ми маємо нагоду переконатися, що з Грицька Сірика виробився не лише майстерний оповідач, а також цікавий дослідник і аналітик.

Ось невеличкий уривок, який демонструє мистецькість викладу:

«Від Копані до Андроникова хутора дорога переважно лісом та перелісками. Зустрічний вітер на вечір сильнішав, але в лісі нам багато не заважав в дорозі. Дрібненькі крупинки та льодинки перетворилися в м'які сніжинки і хоч заліплювали очі, але не сікли так боляче в лице, як тверді крупини та гострокінцеві льодинки».

Коли це читаєш, здається, ніби ти сам бредеш сніжним переліском назустріч вітру. . . А досягнути того, щоб читач утотожнив себе з котримсь персонажем — це ж і є те завдання, яке ставить собі мистець слова.

Серія *«Під сонцем обездолених»* переростає рамки особистих спогадів і стає певного роду монографією про українське село, про його економічну й соціально-політичну структуру.

Ось початок двадцятих років, коли в Україні діяло так зване «бебе» (повна назва: «Отдел по брьбе с бандитизмом»). Читаємо:

«На Зелені свята, в дорозі на Кролевецький ярмарок, під хутором Першою Васильківщиною у Терещенковому лісі, агенти розвідки підстрілили зятя батькового брата Кості. На Трой-

цю... нашого сусіда Порфирія Бабака перестріли агенти розвідки в урочищі 'Коло дуба', забрали його з собою і після дво- чи триденних допитів, застрілено в потилицю, викинули в ліс у викопану для розпилювання колод яму, де його і знайшли, вже розкладеного, воронізькі чередники. ...».

У книжках Грицька Сірика зафіксовано десятки й сотні подібних випадків, завдяки чому його серія *«Під сонцем бездоленних»* має документальну вартість, і є конкретним свідомством про те, що принесла советська влада селянству України.

А ось кінець 20-их років, коли запроваджено «генеральну перебудову села» за сталінськими методами. Батько автора книжки повернувся з солдатчини (ще царської) з розбитим коліном і, зрозуміло, не міг сам працювати на ріллі, а віддавав землю «з-половини» (себто за половину врожаю) своїм родичам. Таким чином, він автоматично потрапив до категорії куркулів, тож 1929 року представники комнезаму з містечка Вороніж приїхали описувати господарство Сіриків. Та, на щастя для Сіриків, вони свідомо записували не все: «приблизно половина худоби, врожаю та збіжжя залишилась не записаною в акти». Саме завдяки цьому врятувалась від голодної смерті частина їхньої родини.

Зрозуміло, я тут не можу переказувати змісту всіх п'яти книжок, що творять серію *«Під сонцем бездоленних»*. Зупинюся лише на окремих моментах. Звичайно, в нас говорять про голод 1933 року, але зі спогадів Грицька Сірика читач довідується, що Україна голодувала також і в 1934 році: докладно і спокійно оповідає автор, як вони з сестрою харчувалися рештками одвіяного зерна з-під трієра. А найгірше було тоді одноосібникам, на яких накладали молоко- і м'ясопоставку, незалежно від того, чи мали вони якусь худобу, а чи ні. До найкращих сторінок четвертої книжки (вона зветься *«Сирітськими стежками»*) належить детальний опис системи господарювання в радгоспі. Наведу невеличкий уривок: Щоб вивести з «прориву» радгосп імені Петровського, сформували «ударну молодіжну бригаду» з хлопців сусіднього колгоспу.

«Лан, гектарів, мабуть, з двісті, був засіяний викою та вівсом тракторними сівалками по незаскородженій ріллі, а тому поверхня була ямкувата. ... Тому, що поверхня була нерівна, а тракторист, правдоподібно, не дуже досвідчений, чималі огріхи нескошеного вівса та вики залишилися на ланові. . . Скошені вика та овес пролежали довший час і не під одним дощем. Пелюстки, що утримували зернини вівса від набрякання та осушення, втратили пружність і уможливили зернинам повипадати на землю. Стигліші стручки вики також від вологи

полушилися та повтрачали зернини. . . Від лежання на землі стеблини почорніли і втратили споживну вартість для худоби. Радгоспні хлопчаки-підлітки кінними граблями, якими згрібають сіно, згрібали у вали вику та овес, що також було великою недоречністю, бо кінь, тягнучи граблі, ногами обмолочував не менше четвертини того зерна, що ще лишилося на стеблинах. . .».

«А згрібали це все і складали у великі купи, яких», — каже автор, — «скірдами не можна назвати». . . А коли через два роки радгосп ліквідували і його землі поділили між суміжними колгоспами, на місцях тих куп ще виднілися рештки гнилої соломи.

Так господарювали в Советському Союзі 1934 року. Цікаво, чи змінилося щось у такій системі господарювання за більше ніж півсторіччя, що проминуло з того часу?

Розповідає Грицько Сірик і про ліквідацію прориву за допомогою праці висланих на поля школярів, які заподіяли більше шкоди, ніж дали користі. . . І ця практика, скільки нам відомо, досі лишилася незмінною.

Соціалістичним нововведенням, яким особливо пишалася советська пропаганда, був траткор (у двадцятих роках навіть виник був окремий квазілітературний жанр: «тракторна поезія») — тому варто, услід за Грицьком Сіриком — простежити працю колгоспного тракториста:

«В теорії це виглядало не так то й кепсько: десять годин праці, дві години підтяжки для другої зміни, і так трактор мав працювати круглу добу і виконувати 'кругленькі' пляни і заробляти трактористові подвійну з гаком оплату. Але на практиці це все виявилось зовсім не так. Трактор, занадто громіздкий, легко вгрузав у весняний, не надто стужавілий ґрунт і потім потрібно було не менше три пари волів, або з десятиох коней, щоб його витягнути з розмішаного колесами ґрунту. Після поспішної підтяжки, або через неякісний бабит підшипників, підшипники головного робочого валу починали стукати після двох-трьох годин праці. Потрібно ставити трактора на додаткову підтяжку. Підтяжку і огляд тракторів робилося без будь-яких пристосувань для цього, на місці праці в полі. Під час дощу в оливу попадала вода, а під час сильного вітру частинки ґрунту та пісок, що прискорювало зношення бабиту в підшипниках та втрату оливи. Для старту мотора трактора потребувалась певна кількість бензину. Новий справний трактор, теплої погідної днини, починав працювати після двох-трьох покручень спеціальною для цього пристосованою корбою-ручкою спереду трактора, а дещо розладжений, та ще коли повітря насичене вологою, за корбу-ручку потрібно крутити, добре

‘нагрівши чуба’ з півгодини, витрачаючи час і бензину. Свічки також були не доброякісні і від перегрівтя з них злущувалася ізоляція. Бабит, олива, пальне, бензина, свічки та взагалі запасні частини до тракторів та причіпок виділялися не за потребою, а за пляном».

Чи змінилося щось за півсторіччя, котре проминуло від того часу, про який ішла мова в наведеному фрагменті? Думаю, що нічого, і що чесний, не призначений для советської преси репортаж про працю нинішнього тракториста виглядав би так само. . .

Неоцінену вартість мали б господарські зауваги Грицька Сірика, якби до них прислухалися советські керівники. Наприклад:

Ланкова система праці в колгоспах була примусовою, і вона виглядала добре тільки в плянах на папері, але в щоденному житті колгоспників вживати можна лише тимчасово, бо зимова праця в сільському господарстві відмінна від весняної, а весняна від літньої. Ланку плугатарів можна використовувати від ранньої весни до пізньої осені, але з ланкою косарів так поступити неможливо, бо косарям праця розпочинається сінокосом, а до того — скосити сіно й зібрати його потрібно на протязі тижня, не більше двох.

У книжках Грицька Сірика натрапляємо на деякі досі невідомі моменти з визвольної боротьби українського народу. Наприклад, читаємо:

«У березні (мова про 1929 рік) у Плоскому Саду біля села Черешеньок над Десною, в бою з відділами міліції Новгород-Сіверського, Понорницького, Шосткинського та Кролевецького районів загинув Ващенко. У зв'язку зі смертю Ващенка влада заарештувала в селі Чепліївці батькових двох племінників. . .».

В інших книжках Сірикових спогадів сказано, що Пилип Ващенко, чорноморський матрос, протягом багатьох років провадив на Чернігівщині партизанську війну з советською владою. А це осінь того ж 1929 року, коли в Україні почалось розкуркулення. Одинадцятирічний Грицько Сірик заїхав на своїй лошиці до сусіднього села. «Я, — каже він, — здогадався, що попав у халепу, але втікати було запізно: два комсомольці з рушницями заступили дорogu». Він пише:

«Розкуркулують Бузину. В цього Бузини ми інколи зупинялися на постій, коли приїздили до грушанської церкви на храмове свято. . . Біля розчинених навстіж воріт на возі лежить зв'язаний і, мабуть, побитий, бо час від часу видає хрипливі окрики, сам господар Бузина. Його все ще підштовхують і тримають міліціонер з декількома комсомольцями. Зараз за ворітьми, на подвір'ї, лежачи на землі, голосить його дружина.

Біля неї верещить, скільки моці, дівчинка моїх років, а дещо старший хлопець та доросла дівка чи молодиця намагаються відіпхати комсомольців та сільських активістів від матері та сестри. . . Восени 1929 року» — оповідає Грицько Сірик, — «у їхній клясі залишилася тільки половина учнів: деякі родини повтікали з села, інших батьки не пускали до школи (тримаючи коней напоготові, щоб утікати разом), один школяр, у якого батько був колишнім повстанцем, повісився, іншого забрали просто з кляси під час уроку — і більше він до школи не повернувся. . . А в найближчого авторового приятеля смертельно поранено, коли його батько, бідняк-інвалід замкнувшись у хаті, відстрілювався від загону комсомольців що прийшли забирати в нього коня».

Та найстрашніші часи для українського селянства надійшли восени 1932 року, коли так званих куркулів на селах уже не було (одних вивезли на північ, а інші десь повтікали) і коли «двадцятип'ятитисячники» (автор спогадів називає їх «москвичами») нищили харчові запаси, прирікаючи селян на голодну смерть. Знову наведу невеличкий уривок:

«... батько пошкандибав до Хомишишиної хати. А там ще гірше лихо: москвичі не тільки забрали півмішка проса, мішок ячменю, торбу гречаних крупів, що їх господар поховав у темних кутах та в соломі (. . .), але вибрали картоплю з льоху, а з ями, що мала бути на посів, буряки. Квашену капусту та огірки перекинули в льосі та полили дьогтем. Повитягали навіть горшки з борщем з печі та порозбивали на долівці. . .».

Грицько Сірик фіксує увагу читача на різниці між тактикою «летючих бригад», що складалися з комсомольців і активістів, та новою тактикою «двадцятип'ятитисячників». Летючі бригади діяли «наскоками», від яких селяни ховалися де хто міг, а коли біда минула, поверталися до своїх хат. Натомість двадцятип'ятитисячники не робили наскоків, лише, як пише автор, «посувалися поспідовно, не відступаючи, ніби голодна сарана». . .

До найстрашніших сторінок Сірикових спогадів належить розповідь про його відвідини умираючої з голоду старшої сестри Маньки (до речі, у нас на Ніженщині також уживали цей димінутив від імени Марія):

«Манька, розпухла й знеможена, з ліжка вже, мабуть, довгий час не вставала, бо біля неї такий сморід, як біля розкладеного трупа на узбіччі залізниці, що й дух запирає. Манька тільки відвернула голову, коли я наблизився до неї, щоб на привітання поцілувати її, і почала без кінця повторяти ніби завчені слова: — Иди, братіку, звідсіль. У нас був прадід Федір,

про Федю не забудь... Іди, братіку, звідсіль. У нас був прадід Федір, про Федю не забудь...

У старої Івашиники тече жовта рідина з обох ніг, але вона все ще повагом пересувається по хаті і має якусь смердючу рідину в печі, чим намагалася і мене вгостити...

... Через кілька днів я нагадав батькові про потребу занести до Маньки ще вузлик проса, але він відповів: 'До Маньки тобі, сину, більше йти не треба...'. »

Та невдовзі помер і батько Грицька Сірика: чотирнадцятирічний хлопець залишився сам із двома молодшими сестрами. Це також страшна розповідь: Грицько тоді пішов на перші гулі, не знаючи, що поблизу, в лікарні, винесли до трупарні його хворого батька — і присипали вапном, щоб скоріше доходив...

(Закінчення буде)

«УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК», ВИПУСК VII, 1987

В місяці березні 1988 року Українська Видавнича Спілка в Лондоні, В. Британія, видала і віддала в продаж 104-сторінкову книжечку в м'якій оправі під наголовком **«Український Вісник», Випуск VII, за 1987 рік**, що вийшов у світ у підсоветській Україні під редакцією Редакційної Колегії у складі **Івана Геля, Михайла Гориня, Павла Сковчка і Вячеслава Чорновола** (відповідальний редактор), відомих довголітніх українських політ'язнів і борців за національні і людські права свого народу.

Це число «Українського Вісника» охоплює 16 різних матеріалів на теми літератури і мистецтва, відкритий лист Вячеслава Чорновола до генерального секретаря ЦК КПСС, публіцистичні статті, хроніку тиску й опору, про релігію в Україні та документи історії, з іменним покажчиком на кінці.

Покупна ціна одного приміринка — 3 англ. фунти, 5 ам. дол., 6 кан. дол., або рівновартість в інших валютах. Замовлення з готівкою проситься слати на адресу:

Ukrainian Publishers, Ltd.,
200, Liverpool Road,
London N1 1LF, England.

На гуртові замовлення буде нормальний опуст.

Спогади

Богдан ЧУЙКО

КОЛИ ПЕРЕМОЖЕШ — ТИ ЦАР, А КОЛИ ПОТЕРПИШ ПОРАЗКУ — ТИ БАНДИТ

(Продовження, 2)

В 1971 році моя особиста справа з 1948 року з рішенням Іркутського обласного суду знаходилась у розпорядженні слідчого Івано-Франківського відділу КГБ, капітана Гончарова. Коли я ознайомився з його змістом, то два рази подавав слідчому заяву з проханням прикласти це рішення до справи як доказ для повторного суду про відбуття мною терміну. Але, замість рішення Іркутського Обласного суду, до справи прикладено дві довідки про те, що моя особиста справа разом із цим рішенням знищена за терміном давности (копії див. у «пенсійній справі» о.с.70, 28).

Уважаю, що це рішення було викрадене (так, як з моїх рук вдерто документ легалізації) з метою не допустити до зарахування мені судом рішення про відбуття встановленого терміну, беручи до уваги зарахування, а обмежитись лише календарним, що й сталося. Не виключено, що «знищення» того рішення проведено з метою позбавити мене доказами про законність трудового стажу на заслання. А коли я звернувся з проханням про призначення пенсії, мене поновно засудили, що й сталося в 1960 році.

1968 рік

Дружині, згідно лікарських висновків про стан здоров'я, потрібно було змінити кліматичні умови. І ми, два інженери-будівельники, в другій половині 1967 року за викликом переїхали на працю до тресту «Мічуринськсельстрой» у м. Мічуринську Тамбовської області.

Однаке 11-го січня 1968 року, за наказом Івано-Франківського КГБ, співробітники СО УООП, під претекстом виклику до Тресту для участі в ревізії, силою забрали мене і літаком відправили назад до м. Красноярська. Причина депортації — створення кримінальної справи і засудження в Красноярську, як мені пізніше

пояснив слідчий Гончаров, полягала в тому, що в Івано-Франківській області, після того, як минуло вже 24 роки по відбутому покаранню, проти мене велось нове розслідування старої політичної справи з 1944 року. Чехо-Словацькі події в 1968 принудили їх до проявлення пильності, боючись, щоб я, дізнавшись про нове розслідування, не втік на Захід.

Знав я про те, що одержаний термін по повторному політичному обвинуваченні проковтне одержаний термін по створеному з цією метою Красноярському обвинуваченню, і що я буду ізольований та під надійною охороною. З цього приводу у м. Красноярську півтора роки тримали мене під підпискою невиїзду з місцевості і разом з цим інспірували кримінальну справу. Спочатку обвинувачували мене у привласненні 227 рублів, а потім зробили мене провідником управлінських і трестовських розтратників, до злочинів яких я не міг мати ніякого стосунку, бо вони були поповнені тоді, коли я там уже не працював.

Суть справи полягала в тому, що в 1966 р. я працював у «Красноярскцелінстрой» заступником керівника тресту по економічній частині, а потім по виробництву. Красноярський крайовий комітет послав мене у село Казачинське для негайного організування там будівельної дільниці і будівництва житла для потерпілих від повені. Керівник переслав до Казачинського будівельного банку на мое ім'я деь около 10 тис. рублів, але обіцяного бухгалтера-касієра не прислав. Виробнича необхідність змушувала мене протягом вересня і жовтня, себто в часі організації дільниці та її будівництва, виплачувати робітникам по видатково-касових ордерах та авансових відомостях.

9-го листопада 1966 р. я передав будівельну дільницю призначеному начальникові дільниці Воронову по акті з великою економією по собівартості і фонді заробітної платні. Бухгалтерії будівельного управління я здав касовий звіт за час моєї праці на дільниці і залишок грошей деь коло 8 тис. рублів і виїхав на своє попереднє місце праці в Тресті. Після цього на дільниці працювали і змінювалися іще три начальники дільниці, з якими бухгалтерія управи і трестівські начальники провадили розкрадання. Робилося це по нарядах-завданнях шляхом дописок, підробок, збільшенням сум в нарядах, платничих відомостях і нарахуванням платні мертвим душам.

За наказом із Івано-Франківська «Засудити Чуйка з будь-якого приводу» і засудженого передати в наше розпорядження, мене передав слідчому судовий бухгалтерський експерт Кирианов, а слідча Красноярського СО УООП Сарбаш Неля приступила до фабрикивання обвинувачення.

1. Мене, працюючого на дільниці і організуючого дільницю, вона не допустила до участі в бухгалтерській ревізії дільниці. Ревізію доручила робити начальникам-зłodіям, пізніше засудженим по справі, які викрали компромітуючі їх грошові документи, в тому числі і мій касовий звіт. За наказом слідчої, вони склали від мого імені фальшивий звіт, який вона прийняла без мого підпису як основу для обвинувачення мене в організуванні і керівництві розкрадання за весь час праці дільниці, а в основному за той час, коли мене там вже не було.

2. Усі наряди, на яких вже після мого підпису почерком заступника бухгалтера Панова були дописані роботи, збільшені грошові суми і ним привласнені, слідча Сарбаш усі незаконно нараховані грошові суми приписує привласненню ним у змові зі мною; виводить по справі фіктивну нестачу грошей по моему касовому звіті шляхом приховання видатково-касових ордерів, по яких була проведена виплата готівкою з мого підзвіту у січневому касовому звіті бухгалтера дільниці Хохлової за 1967 рік, за час праці третього після мене начальника дільниці Ясиркіна.

3. Відмовила вона провести будівельно-економічну експертизу за час моєї праці на дільниці, та аналізу собівартості і видатків фонду заробітної платні з поясненням наявності великої економії по цих показниках.

По цій справі відбулися три судових розправи, і все, що було встановлене на першому слідстві, забуто на останньому. До відповідальності була притягнута головна бухгалтерка управи (син якої працював в СО УООП), під проводом якої в 1966-70 рр., під час моєї відсутності, із представлених обвинуваченням 8 тис. рублів було привласнено більше ніж 6 тисяч із економії Казачинської будівельної дільниці. Вона потрапила під амністію. Усі ті члени партії, які розкрадали гроші й були спіймані, але тому, що перед законом усі однакові, проходили у справі свідками обвинувачення.

За час першого розслідування я пред'явив судові видатково-касові ордери з підписами трестівських начальників, згідно з якими вони, працюючи на дільниці, одержували в мене аванси, але протягом слідства відмовились від того, що їх одержували. Тільки в суді «згадали», що їх одержували, коли я пред'явив їхні видатково-касові ордери.

Судя Ольховський П. приховав ці грошові документи, а одержані ними аванси зазначив у вирoku, що це ніби я їх привласнив (!).

На останнім судовім розгляді прокурор Якимчук просила суд з

уваги на те, що я не визнав себе винним, призначити легкі покарання терміном на сім років. Суд задовольнив її прохання.

Суд зігнував загальну засаду кримінальної судової процедури: «обвинувачення одного підсудного не може бути основане на показаннях другого підсудного, зацікавленого у вигідному закінченні справи».

В судовому вирокі немає жодного документального факту на підтвердження моєї участі у привласненні грошей. За основу доказів моєї вини у вироку взято наклеп підсудних і свідків, які підробляли підписи в грошових документах за інших осіб, встановлених висновком графологічної експертизи.

Ще на початку інспірування кримінальної справи проти мене, робітники, інж. техн. персонал, керівники тресту та його управ, знайомі по спільній праці протягом довгих років, з приводу обвинувачення мене в розкраданні грошей скликали загальні профспілкові збори. Протокол зборів та виступи учасників зазначають, що знають мене по спільній праці від робітника до заступника керівника тресту. Що я ніколи розкрадення чи привласнення державного майна не провадив. Жив за заробітню платню і ніякихощаджень, ані цінностей у мене немає.

Проведена трестом економічна аналіза за час моєї праці на Казачинській дільниці є документальним доказом відсутності будь-якого розкрадання і наявності великої економії по фонду заробітної платні та собівартості. Керівник будівлі, за розкрадання бухгалтерами управи у змові з робітниками тресту, відповідати не повинен. Висновок графологічної експертизи устанавляє всіх учасників розкрадання, але Чуйка між ними немає. Отже, він не винний, бо розкрадання провадила бухгалтерія, де в одних руках були скупчені і гроші, і грошові документи, і то за той час, коли він ні в управі, ані на дільниці не працював. Збори вибрали громадського захисника для мого захисту в суді. Протокол загальних зборів підписали 102 учасників зборів, з яких більше ніж половина були комуністи. Цей протокол спрямовано до суду і прикладений до справи. Проте народний суд ігнорував погляди народу та його представників на суді, які не знайшли відбиття у неправосудному вироку. Ініціатор проведення загальних зборів, начальник ПМК Афендіков, був звільнений з праці, а на його місце поставлений Дьомін.

Між тим у м. Красноярську вже в 1986 році зміст мого майбутнього обвинувачення (пред'явленого мені 1971 року в Івано-Франківську) було оприлюднено з такими обвинувачувальними версіями: «Зтримував, допитував, мучив та вбивав радянських громадян». Мене піддавали моральному і фізичному теророві. Інші об-

винувачені в справі мене травили й зневажали цими версіями протягом судових і слідчих процедур, що давало велике задоволення обвинувачувачам і судові.

Новопризначений начальник ПМК Дьомін, де я за час перебування під підпискою заробляв на існування, підробив рішення міському і звільнив мене з праці з тої причини, що він не може тримати на праці убивця радянських вояків.

Березівський суд з великою неохотою відновив мені право на працю, але порадив ліпше відійти з роботи. Після того зимою 5.1.1969 р. прокурор Саєнко викинула мене з приміщення належного ПМК, де я мешкав, на вулицю. Із-за відсутності житла я був змушений звільнитися з роботи. До третьої судової розправи 3-го липня 1969 року у м. Красноярську я не міг знайти ні житла, ані праці.

Ощадна книжка моєї дружини, на якій вона за довгі роки накопичила 1,800 рублів, була забрана, а гроші використані судом для оплати одержаних комуністами-начальниками відділів тресту Тихоновим і Філем авансів. Мої малолітні діти були позбавлені засобів до існування й голодували.

Бачити це і розуміти весь цей жах було до невитримання. Від брехливої, істеричної обвинувальної паплянини я деревінію, корчусь і стогну й досі.

1970-1971 рр.

Згідно згаданої раніше домовлености, в 1966 році між Івано-Франківським КГБ, яке провадило розслідування за «на ново виявленими обставинами» політичної справи, і керівництвом Красноярського СО УООП, мене вже засудженого відправили етапом із Красноярського ІТК 11-го січня 1971 року у розпорядження Івано-Франківського КГБ. В Івано-Франківськ я прибув 2-го лютого. У в'язниці майже два тижні відбувалися паломництва зацікавлених для огляду й упізнання через очко у дверях розпропагованого «ОУНівського вовкулаку-людодоїда». А потім слідчий капітан Гончаров П.С. у 43-му кабінеті ознайомив мене з «рішенням заступника прокурора області Єгорова І.А. «про розслідування трагічної загибелі на території Івано-Франківської області партизанського загону «Іскра» і «обвинувачення» по наново виявлених обставинах за ст. 56. ч. 1, 58 ч. 1 та 64 КК УССР. За цим же обвинуваченням справа ч. 684 вже раніше був притягнений до відповідальности колишній учасник бойвки СБ Тимчук Д.Н., мешканець села Манєви Солотвинського району, Івано-Франківської

області, який відбув термін по цьому ж обвинуваченню. Він помер у в'язниці, а зібрані по його справі два солідних томи матеріалів осиротіли. Для його заміни вирішено було підшукати іншу жертву. Цією жертвою для честі вічно голодної пропаганди та інших мотивів і кон'юнктурних міркувань, а також для здійснення заклику Ольги Берггольц, що «ніхто не забутий і ніщо не забуто», було вибрано мене. Причиною вибору мене на заміну померлого було те, що літом 1944 року, за час німецької окупації, мені довелося бути два місяці на хуторі Турівка біля села Ясень, Перечинського р-ну, а також тому, що моє ім'я Богдан. А в тому районі з весни 1944 року до 1948 року оперувала обласна боївка СБ, названа боївкою «Богдана» за псевдом її колишнього керівника, який був прилюдно розстріляний гестапівцями 1943 року.

Другою причиною було те, що вони мали двох вигідних «свідків»: колишню учасницю цієї боївки Петриляк-Зборик, яка прийшла до них з каяттям, і колишнього партизана загону «Іскра» Поперечного Н.П., який дезертирував із загону і вступив добровільно до боївки. Вони були боржниками обвинувачення і по відповідній обробці вислугувалися брехливими свідченнями.

На початку слідства слідчий Гончаров і помічник прокурора Гордюк запропонували мені виступити на задуманому ними відкритому процесі обвинувачувачем і викривачем «українсько-німецьких націоналістів», а в дійсності визвольного українського підпільного руху. За таку прислугу мені пообіцяли відміну вироку по «Красноярській справі», реабілітацію та інші блага. Красноярська справа була прислана до Івано-Франківська, а коли змова не відбулася, її відправили назад. Потім слідчий дістав мою особисту справу з 1948 року та «кримінальну справу ч. 5963», з матеріалами яких дозволив мені зазнайомитися. При зазнайомленні я знайшов у пакеті з оперативними документами документ про мою легалізацію у 1945 р., на підставі якого мені були видані документи РОВД та военкоматом. Я зачитав його в голос, а слідчий вихопив його з моїх рук і заховав у кишеню.

Незаконні дії слідчого я оскаржив перед прокурором області 5.6. 28.7 і 24.9.1971 р., на що відповіді не було.

Ігнорування слідчим Указів Президії Верховної Ради УРСР про легалізацію, підміна протоколу мого допиту раніше заготовленим, щоб на ньому я поставив свій підпис підтвердження, що в 1950 році я був на Ванінській пересилці, де тоді знаходився свідок Поперечний, змусили мене відмовитися від будь-яких показань.

Машина працювала. Мою справу ч. 5963 з 1948 року, у зв'язку з викраденням з неї документів, знову перечислено і названо том «І-й». Томами II-м і III-м була справа померлого Тимчука, якого

після смерті реабілітували! А IV том ріс як на дріжджах. Постановою Президії Івано-Франківського обласного суду від 27.6.1971 р. протокол Особої Наради з 1949 р. був уневажнений (у 1980 році по «пенсійній справі» цей протокол зараховано першою судимістю), із розвиненням справи почалося глузування над декларованими советськими законами і людською особистістю.

Слідчий Гончаров забрав з архівного тому ОУНівські документи, частину їх долучив до справи, а протоколи-заяви колишніх військово-полонених про їхній добровільний вступ до УПА заховав з приводу запланованого мого обвинувачення в їхньому «звірчому вбивстві».

Для винайдення і підтвердження фантастичних версій мого обвинувачення були використані згадані боржники (Петроляк-Зборик, Поперечний), які виплачували обвинувачувачам-наказувачам свої борги брехливими свідченнями і таким чином заробляли на прощення гріхів і на дозвіл на мізерне існування.

Обвинувачувачі по 27 роках після військових подій збирають для брехливих обвинувачень докази, відкопуючи фашистські кістки. На горі Турово по злодійському розкопали могили похованих там угарських вояків, забитих весною 1944 року сотнею УПА «Довбуша». Вкопані залишки трупів, при загальному відомі населення доколішніх сіл, кому вони належать, подають населенню як «по звірчому замучених» ОУНівцями советських військово-полонених та інших осіб.

На закритому розслідуванні в Івано-Франківську свідок Гринів Степан заявив судові, що слідчий і прокурор при повторному допиті змусили його дати брехливі свідчення ніби на Туровій горі поховані не угарські, а советські вояки. Односельці за цю брехню спалили йому сіно. Прокурор Городько пообіцяв свідкові повернути йому сіно і покарати винуватців-підпалювачів, і таким шляхом змусив психічно хворого дідуся підтвердити судові свої брехливі свідчення.

16-го жовтня 1971 року обвинувачувачі задалегідь до суду і його вироку організували в селі Ясень багатолюдний жалібний мітинг з приводу перепоховання відкопаних ними фашистських кісток. Промовці прилюдно обвинувачували мене в тому, що я «голова ОУН, бандит, звірчий вбивця військовополонених, Артамонова, советських активістів та інших». Жалібний мітинг багаторазово транслявали по Івано-Франківській радіо-мережі. На моє прохання долучити до справи плівку цієї трансляції, обвинувачувачі долучили паперову фальшивку (т.8 а.с.66). На повторному слідстві потерпілий Левицький Петро та свідок Петриляк П. повторили судові вищезазначені обвинувачення. Така-то ціна белько-

тання про те, що до «суду та його законного вироку ніхто не має права називати людину злочинцем» (т.9 а.с.10-20-89)!

Обвинувачувачі силою нав'язали мені «захисника» адвоката Коноваленка, який довгі роки після війни керував в Івано-Франківській області оперативними групами, і на сумлінні якого сотні знищених моїх братів і сестер. Право зазнайомлення із фабрикованою 5-ти томною справою дозволили тільки адвокату. Я відмовився від прийняття й зазнайомлення з «Обвинувачувальним висновком».

На докінчення сваволі помічник прокурора Городько ранком до початку розслідування сфабрикував свідкові Зборик «Доповнення до її показань», які вона ніби із Дрогобича надіслала поштою до КГБ. Цю шпаргалку прокурор без конверти і дати написання передав судові для долучення до справи (т.5 а.с.276-278). Таким чином Зборик «згадала» у день суду про Артамонова, про наявність у неї на хуторі Турівка другої друкарської машинки, як і про те, що шифр «304» та «309» були моїми шифрами і що вона супроводжувала мене на провокацію до Шулера, та що я був одягнений тоді в уніформі советського офіцера. Свідок «згадала» відомі тільки обвинуваченню відомості з архівних ОУНівських документів, не знаючи прізвища виконавця, ні його псевдоніму, а знала тільки із зауважень до протоколу Шулера, що його перевірку провадив хтось із керівництва. Протокол Шулера В. був надрукований не на машинці Зборик і підписаний шифром «309», чим доведено, що все це міг знати тільки той у кого зберігались ОУНівські архівні документи (фальшивка 1972 р. була узаконена за ч. 50403 від 4.10.1971 р.).

20-го жовтня 1971 року в закритому штиками «храмі» Івано-Франківського обласного правосуддя почалося розслідування під головуванням Є. Тимківа, обвинувачувача Городько, захисника Коноваленка. Я просив його показати судові руки вище ліктів, що він і зробив. Я звернув увагу суду, що руки «захисника» скривавлені невинною кров'ю мого народу, і просив суд позбавити мене від нав'язаного мені силою адвоката. Суд без мотивування відхилив моє прохання і таким чином позбавив мене права на захист і участь в судовому розслідуванні, даючи можливість свідкові Зборик продемонструвати судові свої акторські здібності виконанням гістєричних сцен перед єдиним глядачем, «журналістом» Л. Ульченко.

23.10.1971 р., в присутності заступника міністра юстиції УССР та його свити, моєї старенької матері і дружини був проголошений вердикт, згідно якого я був засуджений на 15 років в'язниці зі всіма придатками. Народній засідатель Ільницький під вражен-

ням мого останнього слова так розчулився, що заплакав за столом правосуддя.

В газеті «Прикарпатська Правда» від 14-го листопада 1971 р. ч. 217 «месник громадськості» Л. Ульченко оприлюднив фальсифікацію під назвою «Вовкулака», гістичну паплярину, брехню психічно хворої Зборик та «звір'ячі вбивства» советських військово-полонених.

30-го грудня 1971 р., Верховним судом УРСР вирок Івано-Франківського обласного суду був анульований і справу спрямовано на дорозслідування.

1972 рік

1968-1971 рр. слідчий капітан Гончаров С.П. (у 1971 р. уже майор) повторне розслідування справи 1948 року провадив під безпосереднім наглядом начальника сектора підполковника Долгіха І.В., одного з колишніх моїх слідчих у справі 1948 р. (т.1 с.с.22). Після відміни вироку, слідчий Гончаров, як винний у відміні, був звільнений від дальшого дорозслідування, яке прокуратура доручила полк. Долгіхові.

Я уважаю, що Долгіх, як колишній слідчий у справі 1948 р., за час якого я піддавався знущанням, не мав ні юридичного, ані морального права провадити дорозслідування і в 1972 році тієї ж самої справи. Але у сваволі немає закону. Два аналізи та наświetлення всіх його протизаконних і езуїтських дій при дорозслідуванні, брехливих обвинувальних припущень без будь-якого документального підтвердження, підбору і приготування брехливих свідків, неприхованого садизму, шовінізму і злої помсти — потрібно було б багато томів для опису.

Спочатку Долгіх, скориставши із того, що в 1971 році я не був зазнайомлений з матеріялами справи, забрав із справи протоколи допитів робітників їдальні у 1944 р. на хуторі Турівка, які заперечували вбивства на хуторі військово-полонених і підтверджували мої показання. Усю документацію справи він перереєстрував наново.

Він ігнорував розпорядження висновку Верховного Суду УРСР, який пропонував допитати в справі колишнього слідчого СБ Крайового Проводу ОУН свідка Ребрика Д.А. і працівника Калушської окружної референтури СБ Долішнього Івана, які по роді своєї служби достовірно знають хто в 1944 році був на тих посадах, що їх обвинувачення мені нав'язувало. Характерно, що по цих питан-

нях їх не допитували і присутність їх на суді не була забезпечена (т.5 і т.9).

Його повторний «обвинувальний висновок» зазначає, що я «виловлював», «допитував», «забивав». Однак не підтвердив цього ні одною людиною мною виловленою, ні одним протоколом мого допиту і ані однією людиною мною забитою. На підставі відсутності у справі документальних архівних підтверджень його обвинувальних версій, невиконання моїх і адвоката законних вимог, грубих порушень процесуальних законів я не прийняв і не ознайомився з його повторним «обвинувальним висновком».

У зв'язку з тим, що всі жреці Івано-Франківської Феміди приймали участь у здійсненні судової репресії в моїй справі, повторний розгляд справи відбувся в Чернівецькому обласному «храмі» правосуддя жрецем-інквізитором Каплунським В.Г. з участю заступника прокурора Івано-Франківської області Єгорова І.Д.

Я по можливості обмежився коротким запереченням «доказів і висновків» моєї вини, приголошених Каплунським згідно із ним же складеного вердикту від 23-го червня 1972 року за ч. 1-13-72.

Затвердження вироку, що «Чуйко Богдан Михайлович з березня 1944 року і до кінця року був в Організації Українських Націоналістів (ОУН), метою якої було відділення України від СРСР і утворення так званої Вільної України з буржуазною формою правління. . .» голословне (вирок л. 1-й).

Під час німецької окупації советської влади на Україні не було. Тим самим Україна вже була відторгнена від СРСР і окупована. При цьому стаття 7 конституції СРСР проголошує: «За кожною союзною республікою зберігається право вільного виходу із СРСР», і це «право» не дає підстав для обвинувачення і каральних розправ.

Загально відомо, що 11-го липня 1941 року після арешту Львівського Українського Уряду, депортації Я. Стецька, С. Бандери та інших до німецьких концтаборів Ашвіцу, Саксенгаузену, Равенсбрюку та ін. Про це, можливо й не бажаючи, щойно в 1983 році, в журналі «Сельская Молодежь» ч. 12, на стор. 36 Ростислав Самбук проговорився так: «Сам Бандера був арештований гестаповцями. ОУНівські пропагандисти кричать про це на всіх перехрестях», що заперечує твердження офіційної пропаганди.

Отже, боротьба ОУН-УПА з німецькими й іншими окупантами — факт історичний і незаперечний. У цій нерівній боротьбі ОУН та УПА розв'язували потреби матеріальної допомоги без знущання над населенням, як це робили усі советські групи, які знущалися, грабували і вбивали мирних мешканців України.

Доказ вироку про це, що... свідок Лесів В.А. заявив, що він з 1942 року був членом ОУН, з того ж часу ОУНівцем був Чуйко Богдан, якого він добре знає, і що деякий час Чуйко на збори не приходив...» суддя грубо сфальсифікував (див. судовий протокол, мої зауваження т. 9-й). Каплунському слід було б знати, що члени ОУН некомпетентні партійні організації і в підпіллі зборів не провадили. Лесів заявив судові, що я ніколи не був членом ОУН, а їхня фальсифікація не підтверджена ні архівними ОУНівськими документами, ані покаанням у 1948 році того ж свідка Лесіва. Відсутні будь-які докази того, що з березня 1944 р. до кінця того ж року я був в ОУН, чим доведено сваволлю обвинувачення, бо ОУН не була установою по найманню сезонних робітників.

Про керівництво Чуйком Б.М. окружної боївки СБ... свідок Зборик Марія заявила: Чуйко був Окружним провідником СБ і мав клички «Богдан», «Черемшина», «304» і «309». Такі самі свідчення Зборик є в її власноручній заяві при поверненні з каяттям 14-го травня 1950 року, фотокопії яких є в т.6 на стор. 106-108. Відносно цього Зборик писала, що вона друкувала разом із Чуйком Б., що він був слідчим СБ і його кличка була «Богдан» і «Черемшина».

Показання Зборик у 1950 році не відповідають її показанням у 1970-72 рр., а фотокопії з її каяття без підпису Зборик. Ні слідство, ані суд не дозволили ні мені, ані адвокату зазнайомитись із змістом справи Зборик ч. 4243.

Між слідчим і окружним провідником СБ, при цьому невідомої округи, є велика різниця і не може бути доказом того, що Чуйко очолював окружну боївку СБ невідомої округи Івано-Франківської області. Але для Каплунського Слон і Моська — той самий звір. Ні Зборик, ані слідство, ані суд не пред'явили мені жодного документу, які б Зборик друкувала разом зі мною, або для мене. Між іншим, прізвиська і псевдоніми тих осіб, які у 1944 р. були на названих Зборик посадах у Калушській, Івано-Франківській і Коломийській округах, докладно відомі слідчому Долгіхові, який пропрацював більше ніж чверть віку в КГБ Івано-Франківської області. Вони відомі також із архівних документів 5-го відділу УКГБ області (т.2 ст.283-284, 285). Власне через це округа, в якій я буцім-то був Окружним провідником СБ та командиром боївки СБ, не зазначена. Тому в доказах вироку немає логіки, а є наглядний доказ демарогії, сваволі і насильства.

Мої псевдоніми «Богдан», «Черемшина» і шифри «304» та «309» так само, як і версії про вбивства 1944 року на хуторі Турівка нав'язані свідкові 1970-72 р. Доказом цього є справа Зборик ч. 4243, в якому вона в 1950 році по свіжих слідах про такі «звірячі

ббивства» нічого не свідчила. І якщо б вони в дійсності були, Зборик про них не могла б забути. Власне тому ні слідство, ані суд ані одного із них не змогли підтвердити архівними ОУНівськими документами. Але архівними документами стверджується, що шифр «309» не належав Чуйкові, які друкувалися не на хуторі Турівка і не на машинці Зборик (т.1 ст.335-337; 9-19). Питання адвоката «Чому ім'я Зборик Марії та других учасників боївки, а також свідків не були в ОУНівському підпіллі їх псевдонімами?». Суддя Каплунський злісно відхиляв (т.9 ст.75-78 та примітки).

Свідок Васькович Магда на суді заявила: «... Богдан одного разу викликав її на хутір Турівка і загрожував розправою якщо вона не буде збирати продукти для «бандерівців». Васькович пізнала «Богдана» по фотографії. Це свідок показала на допиті по своїй справі ще 23-го вересня, 1944 року (вирок ст. 3).

Як у 1948, так і в 1971-72 рр. я багаторазово пояснював, що в 1944 році я був чотири місяці інтендантом сотні «Черника». Із цього 2 місяці я провадив в Перечинському р-ні організацію збирання продуктів харчування, це в селі Ясень виконувала свідок Васькович, що вона й пояснила судові. Проте, вона в 1944 році по своїй справі не показала того, що я керував боївкою СБ. Власне з цього приводу ні слідство, ані суд не дали мені, чи адвокатові ознайомитися з архівною справою щодо моєї інтендантської діяльності на хуторі Турівка і тим самим документом спростувати нав'язану з 1970 року свідкам версію, що я керував на хуторі боївкою СБ.

Багато мешканців села Ясень знали моїх батьків (батько деякий час працював там на лісозаготовках), мене і моє ім'я. Майже всі мешканці села звали мене Богданом. «Коли свідок Войтик Катерина назвала охоронникові моє ім'я, то він і викликав мене». Твердження вироку, що вона не знала мого псевдоніму, брехливе, свідомо брехливе. Свідок назвала його ще на першому допиті. У справі є постанова, що мій псевдонім у 1944 році «Рибак». Але із-за страху репресій вона в суді постаралася його забути (т.4 ст. 41-45/30-11. Судовий вирок ст. 3).

Поперечний Н.П. заявив, що його затримав Чуйко Богдан і кілька днів допитував...» (вирок ст.3). Це твердження свідомо брехливе, і заперечується архівним ОУНівським документом: власноручно написаною Поперечним автобіографією, на підставі якої він був засуджений. З матеріалами його справи ні слідство, ані суд ознайомитись мені не дозволили. А причиною цьому те, що свідок Поперечний, колишній комендант поліції Таращанського району, Київської обл., у червні 1944 року дезертирував із загону червоних партизан «Іскра» і переховувався у селі Ясень.

Господареві, де він перебував, віддав свій пістолет, за що останній познайомив його з провідником боївки «Опришко», якому він приніс із лісу ще й кулемет «Дехтярова». Із села Ясень Поперечний, разом з боївкою, перемістився на хутір Турівка. «Опришко» прийняв його у свою боївку кулеметчиком і надав йому кличку, як дезертирові, «Задери хвіст», та змусив написати свою автобіографію. Він писав її більше тижня. Зборик надрукувала йому цю біографію, яку він підписав «Богдан». Ця біографія, разом з другими архівними ОУНівськими документами, які підписані шифром «309», були знайдені 25.5.1945 р. в селі Ясень в забитого органами МВД «Опришка». Поперечний з приходом фронту дезертирував з боївки СБ, працював пізніше у військоматі Перечинського району, а пізніше схоплений і засуджений на 10 років ІТЛ, які відбув в Колимі.

«Судова колегія вважає достовірно ствердженням, що цим 'Богданом' був Чуйко Богдан Михайлович» (суд вирок ст.3). Це «ствердження» я вважаю заздалегідь репресивним і проведенням каральних кампаній за заклик «Ніхто не забутий і ніщо не забуде». Слідство і суд по впливі 28 років від подій свідомо приховали той факт, що на хуторі Турівка ніякої Калушської окружної боївки не було, як і не було провідника цієї боївки. Обвинувачення добре знає про те, що з ранньої весни 1947 року до 1948 року в околицях села Ясень діяла обласна боївка СБ «Богдана», названа за псевдонімом її колишнього провідника, який у 1943 році був прилюдно розстріляний німцями за ліквідацію одного із керівників Івано-Франківського Гестапо. Після нього боївкою керував «Опришко», а його заступником був «Бистрий». Це підтверджується ОУНівськими й архівними документами, захопленими від убитого «Опришка», архівними справами чч. 11496, 3496, 4314 та ін. і колишніми учасниками ОУН-УПА Плішом, Лишикайлом, Лесною, Петриляком, та покаяних учасників цієї ж боївки Зборик, Поперечного і Дмитріва, з якими ні на слідстві, ані на суді не дозволили мені й адвокату зазнайомитись, щоб не допустити цим спростовання сфабрикованого обвинувачення (т.4 ст.225-246).

Колишній постійний учасник боївки СБ на хуторі Турівка, свідок Дмитрів Н.І., за кличкою «Шатан», на слідстві і в суді пояснив: «Богдан Чуйко не був моїм керівником» (т.9 ст.1132117 та примітки до судового вироку). На прохання моє і адвоката подивитися в його заяву каяття, щоб довідатися, хто власне був його провідником в СБ, слідство і суд промовчали і не відповіли.

Свідок Левицький Петро, мешканець села Ясень, пояснив судові: «Боївка СБ 'Богдана' від 1944 до 1948 року знаходилась і діяла на хуторі Турівка і в селі Ясень». За це він потрапив у немилість судді Каплунського і тут же був репресований (т.9 ст.8-11; 19-20).

Свідок Павлишак Яків пояснив судові: «У 1944 році боївкою СБ 'Богдана' керував 'Бистрий', а не Чуйко Богдан. 'Бистрий' з боївкою літом того ж року зупинявся в мене на господарстві із захопченими мешканцями села Ясень» (т.9 ст. 123-125 та зауваження).

Однаке згаданих документів і свідчень свідків суддя Каплунський не помітив, бо не було можливостей чим-будь їх заперечити.

«Та обставина, що Чуйко був засуджений 1948 року як учасник УПА під псевдонімом 'Рибак', і що в його справі є довідка про те, що під цим псевдонімом Чуйко був в УПА, не спростовує пред'явленого обвинувачення. Всі ці відомості взяті не з документів УПА, а з пояснень самого Чуйка. Іншими відомостями (які тепер є у справі) у 1944-48 рр. слідчі органи і суд не могли спростувати тверджень Чуйка» (вирок ст. 4).

«Дані» справи і судового вироку: «свідок Дейнега П.В. показав у суді, що він був у сотні 'Чорного' (а я 'Черника'). У цій сотні був 'бандеровець' під псевдонімом 'Рибак', і до рейду він був ройовим. Чуйка Петра (а я Богдан) свідок знає з дитинства, але в сотні 'Чорного' (і 'Черника') його не було. Сотня у вересні 1944 р. вернулася із рейду, і йому сказав Щербак Олекса, що в лісі (невідомо хто такий Щербак і в якому лісі?) з'явився Чуйко Богдан» (вирок ст. 4).

«Свідок Петраш Я.В., також односелець Чуйка (брехня), заявив, що він був у сотні 'Чорного' (а я в 'Черника'), але Чуйка там не було» (вирок ст. 4).

Оце і всі «докази справи судового вироку, взяті із документів УПА», якими спростували матеріяли справи з 1948 р. «судовий вирок» — протокол Особливої Наради. Але в 1971 році, по впливі 23-х років, почали повторну справу по «наново відкритих обставинах».

Суддя-інквізитор Каплунський вважає: тому, що у справі з 1948 р. (том. 1-й) відсутнє ствердження документами УПА того, що я в 1944 р. був чотири місяці у сотні «Черника», в чоті «Бистрозорого» під кличкою «Рибак», де виконував обов'язки інтенданта, то я в ній не був. Тому, для підтвердження його здогадів вистачить двох свідків «каятників-боржників» із другої сотні? Тоді не відомо на якій підставі в 1948 р., у відсутності архівних документів УПА, мене запроторили на 10 років до концтаборів, і чи було зобов'язано, щоб обвинувачення з 1948 р. долучити до нової справи? Невідомо і те, чому слідство і суд по повторному обвинуваченню у тій же самій справі в 1971-72 рр. ані одного з моїх обвинувальних епізодів (не пред'явили) не підтвердили архівними ОУНівськими документами, а навпаки, їх заховали і кого треба було — не допитали?!

Доказами обвинувачення було свідчення «каятників-боржників», які загоювали свої провини брехнею із версій заготованих їм обвинуваченням, що й підтверджує вирок. Документи справи, які заперечують висновки судді Каплунського:

1) Архівно-оперативний документ від 3.1.1946 р. лейтенанта Єпішкіна, РОВД Жовтневого р-ну Івано-Франківської обл. (т. 7 ст. 48-49);

2) Записна книжка секретаря РК КПбУ того ж р-ну Гончаренка та його свідчення (т. 6 ст. 195, 204);

3) Свідчення Войтика Є.П. на слідстві і суді (т. 4 ст. 41; т. 9 ст. 102-108 та примітки до судового протоколу);

4) Свідчення свідків Васькович М. та Ашкінадзе Є. (т. 4; т. 5 ст. 321-323; т. 9 ст. 61-74 і додатки);

5) Протоколи мого допиту з 1948-49 рр. шполк. Долгіхом, який в 1972 р., по впливі 24 років, заперечує їхній зміст;

6) Навмисність обвинувачення підтверджується викраденням слідчим Гончаровим у 1971 р., із справи з 1948 року, документу легалізації, на основі якого в 1946 р. Жовтневим РОВД-ом та військоматом мені було видано паспорт і військовий квиток, а справа 1948 року з цього приводу була наново пронумерована (мої скарги від 5.4.; 18.7.1971 р.; скарга т. 7 ст. 131; відповідь прокурора т. 7 ст. 139; пояснення з цього приводу слідчого Гончарова т. 6 ст. 274.

7) Небажання викликати ні на слідство, ані на суд у 1970-72 рр. ані одного із колишніх учасників сотні «Черника» і чоти «Бистрозорого», в складі яких я працював харчовим господарем, що підтверджено вищезгаданими оперативними документами.

(Далі буде)

Огляди, рецензії

Микола ЧИРОВСЬКИЙ
Маямський університет

КНИГА, ЩО ЗБАГАТИЛА ІСТОРИЧНО-ЦЕРКОВНУ ЛІТЕРАТУРУ

Д-р Матвій Стахів, професор Українського Вільного Університету, «Христова Церква в Україні, 988-1596», закінчив і приготував до друку д-р Петро Стерно, професор університету Дрексель, накладом Колегії Св. Василя Великого, Стемфорд, Конн., 1985, сторінок XXIX + 528. Книга появилася як видання призначене для відзначення Тисячоріччя Хрещення України, уфондоване і видане під патронатом Української Католицької Єпархії у Стемфорді.

В часі, коли книга почала писатися, нею зацікавився Владика Амврозій Сенишин (ЧСВВ), згодом, одначе, патронат над її виданням перебрав Владика Василь Лостен.

Вступне слово до цієї книги, що вийшла друком напередодні Тисячоріччя, написав о. д-р Атанасій Великий (ЧСВВ). Ця книга намагається дати об'єктивне наświetлення історії християнства на Україні, тоді, як атеїстична Москва засипає Захід своїми тенденційними і брехливими публікаціями.

О. Великий так характеризував працю д-ра Стахова: «Важко короткою передмовою охопити безліч думок і висновків автора книги». В основному він стверджує, що д-р Стахів зібрав величезний джерельний і бібліографічний матеріал, який знаменито зінтерпретував, будучи, як науковець, надто об'єктивний. Він дав книзі дуже широкий діяпозон, конечний для зрозуміння всіх процесів. Стахів насвітлив події не з церковної точки, але з перспективи національно-суспільного і національно-політичного міркування. «І ще одне треба відмітити на вступі, — каже о. Великий, — що книга задумана, виведена і написана відважно. . . автор ставить справу рубом».

Автор книги д-р М. Стахів дав їй піднаголовок, який вповні насвітлює широкоглибинну і всесторонню проєкцію. Піднаголовок такий: «*Нарис історії Української Католицької Церкви та аналіза схрещування в ній інтересів Риму, Царгороду, Варшави й Москви в національно-політичному аспекті*».

Чи виконав д-р Стахів своє завдання, яке сам собі поставив? Так, він це вповні й блискуче виконав. Такої постановки проблеми у формі так глибокої аналізи, багатого обговорення та об'єктивної інтерпретації з української точки погляду ще не було.

Перейдім тепер до змісту книги, щоб дати якнайглибшу аналізу церковних процесів в Україні з національно-суспільного аспекту, бо як сам автор каже, що основних догматичних розбіжностей між православними і тими, що зміряли до унії з Римом, не було. Д-р Стахів починає з царгородських патріархів, які, проголосивши себе єкуменічними, від зарання зміряли до церковної гегемонії. Але і грецькі царі бажали старшувати над церквою і патріархом, уводячи тут політичний момент. Суперництво між Римом і Царгородом, а теж і політичний момент цезаропапізму царгородських царів дуже скомплікували церковне і політичне життя і в Україні, що була також замішана у грецькі унійні намагання, які в основному не мали релігійних мотивів, але більше політичні. Тому ці заходи не увінчалися жодними успіхами. Хрестоносні походи, в яких теорія розбігалася з практикою, а також і релігійні мотиви, що були засмічувані політичними, мали негативний вплив на релігійні і політичні процеси в Україні. Хоч упадок Царгороду і Візантійського царства усунув цей фактор у 1453 р. із релігійно-політичних процесів, що заторкували й Україну, проте з цим моментом духовна стійкість царгородського патріархату, який у своїй цезаропапській традиції часто підкорявся султанам, захиталася. Це відбулося від'ємно на релігійному житті українського народу.

Приблизно в тому часі і польська влада почала закріплюватися по цілій Україні, а своїм польонізаційним намаганням вносила тиск римо-католицизму. Православна Москва теж щораз сильніше почала вмішуватися в релігійно-політичні процеси українського народу. Москві й Варшаві йшлося про політичні користи, а не про релігійне життя та добро Христової Церкви, чи спасіння душ українців.

У висліді цих подій прийшов занепад Церкви та загальної освіти, зокрема богословської в Україні. Опіка царгородського патріарха була невиспачаючою. Саме звідтіля вийшла ініціатива українсько-білоруських кіл для зустрічі й розмов з Римом, поскільки поведінка самого патріарха Єремії щораз більше відвертала українців від Царгороду, як це виходить із аналізу д-ра М. Стахіва. Ці події завершувалися напередодні т.зв. Берестейської Унії 1596 р.

Коли Москва сама собі здобула від Царгороду незалежність і створився московський патріархат, загроза для української Церкви звідси зросла значно більше. Москві від самого початку хотілося не тільки підкорити собі українську Церкву, але й цілий український народ, а політично й цілу Україну. Вона хотіла цілком знищити і асимілювати її та створити один московський народ і одну московську церкву. А створення московського патріархату і теорія третього Риму мали бути тут допоміжними чинниками. З другого боку, польонізаційні заходи Варшави поставили українську Церкву в майже безвихідне положення.

Без сумніву, ініціатори унійних заходів, якщо не вповні усвідомлювали

собі, то підсвідомо відчували велику загрозу Москви і московського патріархату. Вповні здавали собі справу з польської небезпеки, і не бачили можливості на поміч царгородського патріарха. Тому для порятунку вони звернулися до Риму, який нібито не мав жодних політичних інтересів в Україні.

Д-р Стахів детально описує унійні заходи ініціаторів — кн. Острозького, єпископів Іпатія Потія, Г. Балабана та К. Терлецького, митрополита М. Рогози і других, а також помилки єпископів, зміну хоругви кн. Острозьким, трагічний перехід Берестейського Собору і проти-собору та трагічні наслідки церковного розбиття.

Для підтвердження своїх внесків, д-р Стахів наводить слова О. Левицького, одного з редакторів актів про Західну Україну (Южну Западну Росію) з 1851 і 1863 років, виданих у Петербурзі, в яких він стверджує таке:

«Було б дуже дрібничково пояснювати довершення великого церковного перевороту, яким справді була унія, інтригами й підступами єзуїтів. Безпідставно є також спихати його на систематичні переслідування польською владою, або неможливо доказати існування такого переслідування (в тому часі). . . Треба шукати причини того явища (т.т. унії) в неправильних головних основах, що було причиною нищення Церкви на користь кожного ворога. . .». До такого нищення (руської Церкви) причинилися царгородські патріархи. . . Також до неї продісталися протестантські зародки. Ініціаторам унії в основному йшлося рятувати українську Церкву для спасіння українських душ.

Звичайно, що з думками й висновками д-ра М. Стахіва не всі можуть погоджуватися, як теж з похідним шляхом і з думками д-ра П. Стерна. Дехто може й оспорювати д-ра Стахіва. Але вартість цього його діла, виданого вже по смерті автора, не можна заперечувати. «Христова Церква в Україні, 988-1596» — це вартісний і корисний вклад в нашу наукову церковно-історичну літературу. Може в деяких думках і висновках д-р М. Стахів і помилявся, та це буває в істориків як Грушевський, Липинський, Чубатий, Полонська-Василенко й другі. Все ж таки, їхніх великих праць як вклад в українську історіографію не можна заперечити.

Книга д-ра М. Стахіва містить шість сторінок вибраної бібліографії, а після кожного розділу є численні бібліографічні інформації для підтвердження висказаних думок.

Додаток I до книги включає коротку автобіографію д-ра Матвія Стахіва з поданням його важливих писань, книжок, розвідок, статей і публіцистики. Dodatok II включає коротку біографію впорядника книжки, д-ра П. Стерна, і його важливіші публікації.

У цьому оглядові посмертного видання проф. д-ра Матвія Стахіва треба висловити признання проф. Стернові за приготування до друку книжки, що збагатила нашу церковно-історичну літературу.

Роман КУХАР

МУЗА СЛУЖІННЯ НАРОДОВІ

Ірина Дибко. «На крилах дум». Поезії (друге, справлене й доповнене видання) та драма «Мати короля Данила». Портрет поетки, список її видань, присвята донці. Обкладинка мисткині Марти Анни. Кліфтон, 1987, стор. 160.

Поетка, письменниця, перекладачка з класичного письменства, Ірина Дибко належить до грона тих ідейних жінок в українській літературі, що їм початок дали Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Наталія Кобринська, Уляна Кравченко — аби привести лише декілька світлих жіночих імен раніших часів, які служили рідному народові пером і трудом громадських діячок. Ірина Дибко, заслужена вчителька й виховниця української молоді, збагатила нашу літературу незвичайними перекладами, з найдавнішого у всесвітньому письменстві епосу сумерійської доби, «Гільгамеш», як і з англійських поетів реставраційного й вісімнадцятого сторіч (1660-1784 рр.) та сучасного англійського письменника, Джорджа Орвелла («Хутір тварин»).

Оригінальна поетична творчість Ірини Дибко охоплює збірки поезій «По стежинах душі», «На перехресті років», «На крилах дум», поему з життя старинного Єгипту, «Ахнатон», оповідання «Білий орел» (нагороджені літературною премією) і драматичні твори; в цілому, показний своєю різноманітністю, багатий і гарний творчий дорібок талановитої й енергійної жінки-патріотки.

Обговорюване друге видання «На крилах дум» містить чимало нових віршів поетки з 1980-их років, поруч раніших творів з 1960-их і 1970-их рр. У поетки щораз то більше кристалізується філософський підхід до її творчості, що й чітко вирізняється в деяких новіших її віршах, напр. у «Не знищ. . .»:

«Тож обережно йди, людино,
щоб не зранить краси ходюю.
Любойся нею кожную днину —
нуклеарною

не

знищ

грозою. . .»

Ірина Дибко пристрасно відзивається до пекучих питань для українського сьогодення, видвигаючи з патосом патріотки-трибуна трагедію знеправленого народу жорстокого окупанта:

«Поля Чорнобиля палають — згоряють.
«Збудили лукаві» — пощали не мають. . .

«Збудило» потворне полум'я Вкраїну.
Зів'яли квітки,
замовкли пташки,
в полоні нуклеарної руїни. . .»

Описуючи постать знедоленого українського втікача на волю, Мирослава Медведя, поетка, обурена несправедливістю до нього влади на вільній землі, не вагається зап'ятнувати подію політичним акцентом:

«На крилах надій злинув на волю
Син — палко вірив, що найде її.
Лиш кошмарної неправди долю
Він стрінув на Вашінгтона землі. . .»

У рядках «Не маю більшої причини» з'ясовує Ірина основний характер її творчого спрямування:

«На молитви — не дивуйсь мені —
не маю більшої причини,
бо спокою не дає душі:
неволя й горе України!»

Подібні почуття, визнані недолею рідного краю, хвилюють поетку й у образному вірші «Біля Дунаю»:

«Дунай пливе, пливе,
до моря мого Краю —
мої сльози жалю несе. . .
Я ж
 над
 долею
 Чорнобилю
 ридаю!»

Доля поневоленої сучасної України їй завжди більш усього на серці:

«Руки нищівні, руки потворні,
свідків культури знищить спішили,
щоб Храми стали вже неповторні,
щоб покоління в них не кріпилось. . .»

Поемка, просвідомлена ворожим обманом, доходить до тверезого висновку:

«Наших Князів, Гетьманів святині —
вмирали в тридцятих скорботних роках. . .
Свідків Давнини
 вже нема

в Україні —
вони залишилися лише на знімках!»

Це не значить, що в ідейно насиченій поезії Ірини Дибко, пройнятій міцним патріотичним етосом, не знайти тонших, ліричних проявів її чутливої на красу й ніжність душі. Таких багато й вони серпанком задуми й ностальгії пронизують її творчість, як от у цих рядках:

«Доспівають грона калини —
овоч квіту, що цвів на весні.
Доспівають й роки людини —
овочем задум і діл в житті. . .»

У цілій низці зворушливих віршів особистого характеру складає Ірина Дибко теплий поетичний трибут своїм батькам, сестрі, дітям. У тендітній настроєвій поетичній перлині «Весна — це ти» мати-поетка промовляє з душі до своєї доні:

«Розсипає весна квіти —
полями, лугами,
і всміхається до мене —
твоїми устами. . .»

Розливає весна сонце
і пісні пташині,
сонцем дивляться на мене —
твої очі сині. . .»

До рясної змістом і настроями, поширеної тепер збірки «На крилах дум» долучила Авторка свою цікаву драму у трьох діях «Мати короля Данила», присвячену її чоловікові, Борисові Филипчакові. Драматичний цей твір написала вона під міцним враженням історичної повісті письменника Івана Филипчака «Княгиня Романова». Сюжет повісті, як і драматичного твору, оснований на житті й героїських подвигах князя Романа Галицького та його вірної дружини й виховниці їхнього сина, майбутнього короля Данила, візантійської княжни Анни. У драмі зокрема реалістично представлено підступну інтригу польського князя Лешка, що довела до трагічної передчасної смерті князя Галицько-Волинської Держави, Романа, під Завихостом. У цьому творі видигнено теж великий державний хист розумної й характерної княгині-матері, Анни, що успішно привернула своїм синам, Данилові й Василеві, належні їм правно князівські престולי в Галичі й Володимирі.

Нову, цінну появу на книжковому ринку, «На крилах дум», невтомної поетки й завзятої козачки за славу рідного народу, можна придбати, звертаючись на таку адресу:

Mrs. Irene Dybko, 2 Crescent Ave.
Passaic, N.J. 07055 U.S.A.

Р. К.

НЕДОСТАЧА В ЖИДІВ ОБ'ЄКТИВНОСТІ

Члени жидівського народу доти не знайдуть позитивного ставлення до себе з боку національних спільнот, серед яких вони, допустом долі, або з власного вибору, проживають, доки не звільняться з осліпливого їх егоцентризму, не поглянуть у вічі обнаженій правді природи своїх взаємовідносин з довкіллям та не здобудуться на об'єктивну оцінку свого становища у співжитті з їхніми сусідами-автохтонами. Нещадна об'єктивна критика характеру їхнього місця в чужих собі суспільствах допомогла б майбутнім жидівським поколінням налагодити кращі відносини з господарями даних країн.

Якщо йдеться про взаємини жидівських мешканців України з українським населенням, то вони, в загальному, вирізняються такими прикметними позначками:

Жида визнають і підтримують політику неукраїнського окупаційного уряду, всіляк намагаючись установити з ним корисний для себе «модус вівенді».

Зате жида не зацікавлені в добрих зносинах з українським народом, оскільки не вважають його суверенним, повноцінним фактором.

З такого основного, суто-утилітарного їх скерування виходить напрямна їхньої поведінки супроти автохтонів української землі: вислугування (політичне й економічне) займанцям України коштом українського населення, якого жида з правила не помічають, а коли й мають з ним стосунки, то не з погляду потрібної співпраці, взаємного добра, а виключно з розрахунку на власну користь. Зрештою, приймаючи українців, в сенсі традиційного упередження до них, за антисемітів, жида позбавлені доброї волі визнати за українським народом право господаря на своїй землі, зловживають своїм правом гостей, насправді кривдять господарів, шкодять їм, нехтують ними, в цілому, поводяться в Україні, як у себе дома, про нічого не питаючи господарів, політично слабших від окупанта.

Таке доганне жидівське відношення до українців видно в усіх нездорових аспектах проблеми взаємовідносин жидів до нашого народу зі сторінок новопоявленої англomовної книжки Маріяна Прецля (за німецької окупації Маріяна Смолінського) під заг. «Моїм власним авторитетом» (М.М. Pretzel: "By my own Authority", Kangaroo Press, 1985, 223 pp.).

Прецель проживав у довоєнний час у Львові, до 1939 р. ігнорував існування українців, просперував з батьками за Польщі й «чудово себе почував під першою советською окупацією 'Західної України'» (стор. 25), зовсім байдужий до голодомору України в 1930-их роках, або ж до політичних переслідувань українців советською владою в той же період і згодом, в 1940-их рр. Вперше зустрівся Маріян Прецель з українськими

людьми під час німецької окупації України, починаючи з 1941 р., яку послідовно називає «Росією» (всюди на схід від Львова, з Києвом і Харковом включно). Про живих українців має уявлення таке ж, як виходить з картини «Втеча з Собібору», себто вони тільки німецька сторожа, міліція і більш нічого. Про боротьбу українського народу за національне визволення з обидвома ворожими до України імперіялізмами — советською Росією й нацистською Німеччиною, Прецель не хоче нічого знати. Коли хто погано з ним чи його родиною обійшовся — це, каже він, українці, коли ж українець щось добре вчинив йому — це, мовляв, росіянин. Коли ж Прецель і його ровесники ще за Польщі неморально вели себе зі служанками в домі своїх батьків, де й наші українські дівчата мусіли слугувати й піддаватись їх напастям, вони для нього були тільки «дівками з села» (стор. 14).

Тоді, коли мільйони українського населення на західніх, осередніх і східніх землях нашої батьківщини примирали з голоду, Прецель, як сам засвідчує, «вигодувався на яйцях, шинці й водці в Києві в 1942 р.» (стор. 112). Українці гинули тисячами по тюрмах, у німецьких кацетах і советських концлагерях, а в той же час, Прецель, сфальшувавши свою жидівську тотожність, роз'їздив вільно по окупованих німцями українських теренах, зі Львова до Києва, Дніпропетровська, Харкова, Одеси і назад, називаючи оці землі України «Росією». І всі ті роз'їзди, неймовірно, відбувались у 1941–44 роках, коли автохтонне, «пронімецьке» населення України занівало в жакливому терорі! Ганьба авторові — пережиткові жидівського голокосту, за таку неспочутливість до многотрадального українського народу.

Із його книжки виходить ясно, що багато жидів були на волі, поза розмежуваннями ґетто, ворушились вільно по цілій окупаційній зоні, торгували й «паскували», користуючись пофальшованими документами. Багато в тому помагав їм Симон Візенталь, сучасний гончий за «нацистськими коляборантами». На своєму становищі голови креслярів у німецькій агенції (стор. 65), Візенталь поміг і Прецелю видобутись із Янівського карного табору у Львові. На своєму мандрівному шляху по окупованих гітлерівською Німеччиною підсоветських територіях стрічав Прецель багато жидів з особистими документами поляків, фольксдойчерів та іншої національності, яким під час війни непогано велось. Про те мало коли говорять мовці голокосту.

З подібними до Прецеля людьми жидівської національності, яким байдуже до долі не-жидів на просторах жидівських взаємин з ними, а залежить їм виключно на утвердженні свого власного «я» — дійсно важко співжити. Обговорювана книжка з неправдивими інформаціями, що очорнюють жидівських сусідів, знайшлася в американських бібліотеках і кидає фальшиве світло на трактування господарів «безпомічних» жидівських гостей.

Петро ГОЙ

ПРАВНУЧКА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО ПОХОВАНА У БАВАРІЇ

У днях 2-го і 11-го лютого, 1988 року, в офіційні католицької Архидієцезії Мюнхен-Фрайзінг, що діє під проводом архієпископа і кардинала Веттера (він же одночасно і голова Комісії віри Єпископської конференції в Німеччині), як і рівнож у Спеціальному випуску Архидієцезії подано надзвичайно цінну історичну вістку, а саме, що «в малому старинному баварському селі Пух над річкою Анпер, в околиці Мюнхену, біля Фірстенфельдбруку (приблизно на 15 кілометрів від Дахау) в парохіяльній церковці знаходяться мощі *Блаженної Едігні*, дочки київської княгині Анни Ярославни, яка була заміжна за французького короля Гайнріха Першого».

Княжна Едігна народилася в 1055 році на французькому королівському дворі, де провела своє дитинство. Вихована матір'ю з дитинства на чужині в побожному дусі, любові ближнього і рідних традицій, вона зложила обіти на побожне самотнє аскетичне життя. Щоб уникнути насильного для неї шлюбного зв'язку зі сторони батька, вона покинула королівський двір і через німецькі землі і Баварію помандрувала на Схід в батьківщину матері, в золотoverхий Київ, про який так багато наслухалася від неї.

На 19-му році життя, в 1074 році, мандруючи далекими дорогами, знайшла собі притулище біля старої липи на горбку при місцевій церкві в селі Пух. На протязі 35 років (від 1074 р. до 1109 р.) вона жила в тому селі і як співмешканка села була знана з побожного життя, своєї доброти і допомоги, будучи улюбленою людьми цієї місцевості. Вона не замикалась у монастирських мурах, щоб спасати власну душу, а жила серед людей і для людей — провадила праведне київського українського стилю монаше життя.

Легенда про неї розказує, що «... недалеко села Пух, де помер німецький Кайзер Людвіг, підібрав мандруючу дівчину селянин, який їхав возом запряженим волами. На возі був дзвінок і когут. Коли віз під'їхав до місцевої церкви, дзвінок задзвонив, когут запіяв, а воли зупинилися. Едігна уважала, що це Божий знак для неї і вона, знайшовши дупло в старій липі біля церкви, там якийсь час жила, а потім примістилася в маленькій хатині. Селяни приходили до неї зі своїми турботами, а Едігна їм допомагала: радою, лікуванням від хворіб (людей і худобу) і вчила дітей писати й читати» (за В.І.).

Едігна померла 26-го лютого, 1109 р. Її похоронили під престолом старої церкви. Місцева людність почитала Едігну від віків, зберігаючи пам'ять і любов пустельниці, яка не тільки чинила добродійства для них на протязі 35 років, але й після смерті вислуховувала їх молитви і чудом

спасала. Інший переказ каже, що «... після її смерті, із липи, в дуплі якої вона жила, випливала свята олива, але коли купці старалися продавати цю оливу, вплив оливи перестав» (дивись «Нова Католицька Енциклопедія»; «Акта Санкторум»; «Лексікон фір Тіологі унд Кірхе», та інші).

Коло 1600 року проголошено її Блаженною, опікункою проти крадіжей, а мощі складено у вітринку, яка висить до сьогодні над присвяченим їй побічним вівтарем перебудованої ще тоді церкви.

Стеля і стіни тієї церкви є прикрашені малюнками з життя Едігні. Під хорами висить ряд образів з різних століть, включно з новітніми часами з подяками за поміч. В честь Блаженної Едігні вдячні мешканці села Пух влаштовують що 10 років своєрідні гри «Едігні», в яких відтворюють життя і діяльність Блаженної. Наступні гри припадають на 1989 рік.

У зв'язку з 1000-літнім ювілеєм Хрищення України, в дні 6-го липня, заходами студійної програми «Стежками Батьків по Європі», учасники «СТЕЖОК-1988» і українська молодь урочисто зложать поклін нашій княжній, Блаженній Едігні, правнучці св. Володимира Великого, і включать цю нам дорогу історичну постать на чужині, як першу у своїх щорічних святкуваннях під час т. зв. «Українського дня в Мюнхені».

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ ВИКЛАДИ НА УКРАЇНСЬКОМУ ВІЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В МЮНХЕНІ 1988 р.

На Філософічному факультеті УВУ цього літа будуть викладати відомі професори і викладачі та літературознавці з різних країн, а саме (поазбучно): Я. Гурський (США), В. Т. Жила (США), І. Качуровський (Німеччина), О. Кисілевська-Ткач (США), А. Кіпа (США), В. Лев (США), В. Лучків (США), П. Цимбалістий (Англія), О. Черненко-Рудницька (Канада), Д. Штогрин (США).

У програмі є такі теми:

Історія української мови; Сучасна українська літературна мова (Я. Гурський);

Вступ до слов'янознавства; Порівняльна грамати́ка слов'янських мов (фонетика, фонологія, морфологія); Історія української літератури. Середня доба (16-18 ст.) (П. Цимбалістий);

Вступ до мовознавства (В. Лев);

Історія української літератури 19 ст. (до 1917 р.) (А. Кіпа);

Історія української літератури 20 ст. після 1917 р.; Поетика і стилістика П. Основи аналізу мовних форм (І. Качуровський);

Українська літературна критика (Д. Штогрин, В. Лучків);

Українська драматургія і театр; Творчість неоклясиків (В. Жила);

Василь Стефаник і галицька проза (О. Кисілевська-Ткач);

Імпресіонізм та експресіонізм в українській прозі (О. Черненко-Рудницька).

Нагадуємо, що крім поповнення знання з україністики, славістики, історії Східної Європи тощо, на УВУ можна здобути ступені магістра і доктора. УВУ визнаний Баварським Державним Міністерством Освіти як приватний університет з правом надавати академічні ступені.

Під час літнього семестру УВУ, що триває від 1-го липня до 31-го серпня, студенти з-за кордону можуть мешкати і харчуватися в українському гуртожитку в Мюнхені.

Зацікавлені студенти можуть надсилати свої зголошення і своєчасне замовлення приміщень на адресу УВУ:

UKRAINISCHE FREIE UNIVERSITÄT,
Pienzenauerstr. 15, D-8000 München 80.
Tel.: (089) 98 69 28.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:
Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Посмертні згадки

Ділимося сумною вісткою, що у Мюнхені, 6 березня 1988 р., на 89-му році життя відійшов у вічність колишній болгарський міністер

сл. пам. д-р Дмитро ВАЛЬЧЕФ

великий державний муж, націоналістичний ідеолог, публіцист, безкомпромісовий політик, борець за державну самостійність Болгарії й усіх поневолених московським імперіялізмом і комунізмом народів.

Із смертю д-ра Д. Вальчефа АБН утратив одного із співтворців АБН у вільному світі, незаступимого болгарського представника в Центральному Комітеті АБН. Д-р Д. Вальчєф був довгими роками головним редактором німецькомовного «АБН-Кореспонденц» та автором численних статей і есеїв до «АБН-Кореспонденц», красномовний оратор, пропагатор ідей АБН.

Покійний студіював у Берліні, Графсвальді, а докторат права зробив на університеті у Гайдельберзі. Уже молодим хлопцем був дуже активним в болгарській національно-ліберальній партії і був державним секретарем у Міністерстві індустрії, торгівлі й праці. Свою батьківщину Болгарію залишив у 1944 році перед большевицькою інвазією. За свою антисовєтську і антикомуністичну діяльність був засуджений три рази на смерть болгарським комуністичним судом.

У вільному світі Покійний був співтворцем «Болгарського Національного Фронту» і видавцем його органу «Національна Болгарія». Орган цей став носієм ідей визвольної боротьби за самостійність Болгарії. Як адвокат часто заступався за своїх болгарських компатріотів. Покійний увійде в історію як великий державний муж не лише Болгарії, але всіх поневолених московським імперіялізмом і комунізмом народів. Покійний був великим приятелем України і особистим другом президента АБН Ярослава Стецька.

Похорони Великого Сина Болгарії відбулися 9 березня 1988 року в Мюнхені на кладовищі Остфрідгоф, де похована його дружина Гельґа.

Вічна Йому Пам'ять!

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ АБН

Замість квітівЗАМІСТЬ НАДГРОБНОГО СЛОВА
(Спогад про друга Юліяна Заблоцького)

*«Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій!
Кличуть кру! кру! кру!
В чужині умру...».*

(Богдан Лепкий)

Щораз частіше лунає оця тужлива мелодія серед нашого українського громадянства в діаспорі, бо закінчує свій життєвий шлях ця наша генерація, яка незадовго перед Другою світовою війною й в часі цієї війни була в розквіті своїх фізичних і моральних сил, — генерація, яка сміло й безкомпромісово, не шкодуючи свого молодого віку, ставала на прю з лютими ворогами Українського Народу за визволення й самостійність України.

Багато було з-посеред тодішньої молоді таких, яким довелося зазнати по черзі всі муки й знуцання польських, німецьких і московсько-більшевицьких в'язниць та концентраційних таборів.

Таким, власне, був і сл. пам. Юліан Заблоцький, що в боротьбі за нашу Українську Справу пройшов крізь пекло польської тюрми й нацистсько-німецької, включно з жакливими тортурами німецьких концтаборів смерти. Доля була другові Юліянові подекуди ласкава в тому, що оминули його тюрми та табори гулагів московської імперії.

Перший раз довелося мені зустрінутися з сл. пам. другом Ю. Заблоцьким на Великдень 1942 р. у в'язниці Гестапо в Кракові на «Монтелюпіх». Пам'ятаю, як сьогодні, був це холоднуватий весняний день. Було дозволено всім українським в'язням, що перебували в тій тюрмі на «Монтелюпіх» в двох камерах, заслухати спільно в одному із в'язничних приміщень українську Великодню Службу Божу, яку в провізоричній одежі, без літургічних церковних ознак, відправив отець Доманський — також в'язень.

До цього часу, коло якихось вісім місяців спільного перебування в ґетапівській тюрмі, ми не мали ані змоги, ані права зустрічатися. Наші камери були цілковито відізолювані під цим оглядом одна від одної. Друг Ю. Заблоцький і я перебували, отже, в різних камерах. Ми, в'язні, зустрі-

лися, як от я зазначив, щойно на Великдень в 1942 році, будучи арештованими вже в 1941 році.

Після Великодньої Служби Божої ми мали змогу запізнатися на в'язничному подвір'ї. Серед людей якимось чином так буває, що іноді деякі особи неначе підпадають під вплив якоїсь неокресленої сили, яка невидимо притягає один одного, заки вони ще впізнають себе взаємно. Я нікого не знав особисто в той час з тієї іншої групи наших політв'язнів. Я мав велике бажання увійти в ближчий контакт з кимсь із друзів з цієї другої камери. Оце була якраз нагода до такої бажаної зустрічі на подвір'ї в'язниці на «Монтелюпіх» у Великодні свята 1942 р.

Знайомлячись побіжно то з тим, то з іншим, я зупинився довше перед одним другом, не високим на зріст, і почав з ним розмовляти. Мене полонило якимось його спокійне й добре обличчя з легкою усмішкою. Його розсудлива розмова якимось заспокоююче впливала на мою весь час напружену психіку. Це власне був друг Юліян Заблоцький. Я нав'язав знайомства, очевидно, із іншими друзями у цей Великдень.

Час минав. Закінчилася Друга світова війна. І от настав рік 1976, коли я, як представник від українського громадянства в Швеції, брав участь у відзначенні 50-их роковин трагічної смерті сл. пам. Отамана Симона Петлюри, що відбувалися в Парижі. На спільній обіді, за спеціальним столом, де сиділи провідники різних українських національних угруповань, побачив я сл. пам. друга Юліана Заблоцького вперше після 34-ох років.

Він сидів недалеко від голови ПУН, спочилого вже давно, Олега Штуля-Ждановича. Відразу впізнав я це шляхотне його обличчя і всю його постанову. Не треба хіба й казати, що бажав я якнайскоріше обмінятися з другом Юліаном хоч кількома словами. Очевидно, що ця можливість здійснилася ще таки того дня, в цій самій залі, після обіду. Друг Ю. Заблоцький був схвилюваний, як і я, це відчувалося, коли ми підійшли один до одного.

Ми досить довго розмовляли, беручи до уваги обставини, згадуючи, зрозуміло, й ті тривожні часи із спільного побуту в в'язниці на «Монтелюпіх» в Кракові.

Пізніше, вже в 80-их роках, я декілька разів відвідував друга Ю. Заблоцького в Лондоні, в Українській Видавничій Спілці. Завжди дуже радо й приязно вітав мене сл. пам. Друг Юліян. А оце недавно, бо торік восени, в шведському телебаченні побачив я востаннє лице Друга Заблоцького, як і останній раз почув його голос. Він говорив по-українськом у в телевізійній, англійській програмі (що йшла в кількох серіях), п. заг. «Боротьба за Польщу». Я був надзвичайно втішений, що побачив друга й серед таких обставин — в телебаченні.

І от нема вже друга Юліана Заблоцького серед нас ще живих. На чужині стерлися його «крила життя», але його скромна постать, його дружній підхід у міжвзаємних співвідношеннях, його шляхотність і щира усмішка залишаться назавжди в пам'яті тих, хто знав його ближче. Для

кожного українця-патріота важливим є й те, що Покійний Юліан був великим послідовником наших соборницьких ідей в питаннях національно-державних і релігійно-церковних з безкомпромісовим наставленням щодо всіх ворогів України, зокрема супроти найлютішого ворога нашої Батьківщини й нашого Народу — безбожної Москви.

Споживай же в спокою, Друже Юліане, в англійській землі.

Вічна й Славна Тобі Пам'ять!

Арсен Турцевич

Вчора надвечір поштар приніс мені листа з вісткою про смерть сл. п. Юліана Заблоцького. Це дійсно велика шкода, але нічого не вдіємо, бо це такі Божі закони і з ними мусимо годитися.

У зв'язку зі смертю сл. п. Ю. Заблоцького, висловлюю мої глибокі співчуття близькій і дальшій Родині Покійного і Його Співпрацівникам і Дружам.

Спи спокійно, дорогий Друже Директоре, на далекій чужині та сни про свою улюблену Україну, для якої Ти трудився і страждав.

Вічна Тобі Пам'ять!

Володимир Заставний
Кольпортер «В.Ш.» в Аргентині

Замість квітів на могилу сл. п. Юліана Заблоцького, друзі Покійного, кол. політв'язні, склали слідуючі пожертви на Пресфонд журналу «Визвольний Шлях»:

Богдан Качор	\$50:-
мгр Ярослав Рак	\$20:-
д-р Петро Мірчук	\$20:-
Федір Луцишин	\$20:-
ред. Василь Пасічник	\$10:-
Микола Запухий	\$10:-